

สัญญาเลขที่ RDG43N0027

การบริหารจัดการแหล่งทรัพยากรในชุมชน : กรณีศึกษาม่อนยาป่าแดด

อำเภอป่าแดด

จังหวัดเชียงราย

โครงการ “ ม่อนยาป่าแดด ”

คณะผู้วิจัย

1. นางเตือนใจ ไชยศิลป์ หัวหน้าคณะวิจัย
2. นายจักรินทร์ นุชพิเรนทร์ นักวิจัย
3. เครือข่ายหมอมือเมืองอำเภอป่าแดด นักวิจัย

โดยการสนับสนุนของ
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

คำนำ

โครงการ " ม่อนยาป่าแดด " มีจุดประสงค์สำคัญเพื่อศึกษาหารูปแบบการบริหารจัดการม่อนยาที่มุ่งเน้นการอนุรักษ์ พื้นฟู และการใช้ประโยชน์จากม่อนยาอย่างยั่งยืน เป็นโจทย์ปัญหาที่ดูเหมือนง่าย แต่ในทางปฏิบัติแล้วเป็นเรื่องที่มีความยุ่งยากและซับซ้อนอยู่ไม่น้อยเลยทีเดียว เพราะการดำเนินการตามโครงการจะต้องเป็นไปตามเงื่อนไขประการหนึ่งของ สกว. คือ จะต้องทำให้คนในท้องถิ่นตระหนักถึงความสำคัญของสิ่งที่โครงการจะทำ และเข้าร่วมเป็นเครือข่ายนักวิจัย ที่ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ปัญหา และ ร่วมกำหนดแนวทางเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการบนความต้องการ ความเหมาะสม ความเป็นท้องถิ่น และการยอมรับของท้องถิ่น

การดำเนินโครงการ " ม่อนยาป่าแดด " อาจจะมีข้อบกพร่องที่ดีที่สุดของศึกษาหารูปแบบการบริหารจัดการม่อนยา แต่สิ่งสำคัญอันเป็นผลสำเร็จของโครงการคือ การปลูกกระตุ้นให้ท้องถิ่นเห็นถึงสิ่งสำคัญในท้องถิ่นของตน และ การสร้างเครือข่ายนักวิจัยชาวบ้าน ซึ่งนับเป็นก้าวเริ่มต้นสำคัญที่จะทำให้ท้องถิ่นสามารถเล็งเห็นศักยภาพของตนเองในการพัฒนา และ หาแนวทางในการแก้ปัญหาด้วยท้องถิ่นเอง

ขอขอบคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่เล็งเห็นความสำคัญ และให้การสนับสนุนโครงการเล็ก ๆ ของท้องถิ่นโครงการนี้ และหวังว่าการศึกษาเล็ก ๆ นี้คงมีประโยชน์ต่อท้องถิ่นบ้าง แม้จะเป็นเพียงเล็กน้อยก็ตาม

(นางเตือนใจ ไชยศิลป์)

หัวหน้าคณะวิจัย

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	ก
สารบัญ	ข - ง
บทที่ 1 บทนำ	1 - 9
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของโครงการวิจัย	1 - 2
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	2
1.3 นิยามศัพท์	2 - 3
1.4 คำถามของการศึกษาวิจัย	4
1.5 กรอบความคิด / ฐานความคิดหลักในการศึกษาวิจัย	4
1.6 ขอบเขตเนื้อหาของการศึกษาวิจัย	4 - 5
1.7 ผลการทบทวนเอกสารและข้อมูลที่เกี่ยวข้อง	6 - 9
บทที่ 2 วิธีการวิจัย	10 - 14
2.1 ขอบเขตพื้นที่	10
2.2 กลุ่มเป้าหมาย	10
2.3 เครื่องมือและวิธีเก็บรวบรวมข้อมูล	11
2.4 ขั้นตอนการศึกษาวิจัย	11 - 14
2.5 วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล	14
บทที่ 3 ข้อมูลพื้นฐานชุมชน	16 - 21
3.1 ข้อมูลพื้นที่	16 - 18
3.1.1 ประวัติความเป็นมาอำเภอป่าแดด	16 - 17
3.1.2 ลักษณะทางกายภาพ	17 - 18
3.1.3 อาณาเขตติดต่อ	18
3.2 ข้อมูลสภาพสังคมและวัฒนธรรม	18 - 21
3.2.1 ประชากร	18
3.2.2 การคมนาคมขนส่งและการติดต่อสื่อสาร	18
3.2.3 การปกครอง	19
3.2.4 ทรัพยากรธรรมชาติ	19
3.2.5 สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม	19 - 20
3.2.6 สภาพเศรษฐกิจ	21

บทที่ 4 ผลการศึกษาวิจัย	22 - 95
4.1 สภาพการณ์การแพทย์พื้นบ้านในอำเภอป่าแดค : อดีตและปัจจุบัน	22 - 29
4.2 ข้อมูลเกี่ยวกับสมุนไพร	
4.2.1 ม่อนยารัตดอนแก้ว ตำบลโรงช้าง	31 - 32
- ประวัติความเป็นมา	
- ลักษณะทางภูมิศาสตร์	
4.2.2 ม่อนยารัตถ้ำผาจรุย ตำบลป่าแงะ	35 - 36
- ประวัติความเป็นมา	
- ลักษณะทางภูมิศาสตร์	
4.2.3 ฐานข้อมูลสมุนไพร อำเภอป่าแดค	40 - 87
4.3 แนวทางการการอนุรักษ์ พันธุ์ และการใช้ประโยชน์ โดยชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม	90 - 95
4.3.1 แนวทางการอนุรักษ์สมุนไพร โดยชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม	90 - 93
4.3.2 แนวทางการฟื้นฟูสมุนไพร โดยชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม	94
4.3.3 แนวทางการใช้ประโยชน์สมุนไพร โดยชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม	95
บทที่ 5 สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	96 - 105
- สรุปวัตถุประสงค์ / ขอบเขตการศึกษา	96
- สรุปกิจกรรม / วิธีการเก็บข้อมูล	96 - 100
- สรุปบทเรียน	101 - 103
- สรุปข้อเสนอแนะและแนวทางการแก้ไข	103 - 105
บรรณานุกรม	106 - 107
ภาคผนวก	
ภาคผนวก ก กฎระเบียบและข้อบังคับการใช้ประโยชน์ ม่อนยารัตดอนแก้ว ต. โรงช้าง	108
ภาคผนวก ข กฎระเบียบและข้อบังคับการใช้ประโยชน์ ม่อนยารัตถ้ำผาจรุย ต. ป่าแงะ	109

ภาคผนวก ค	รายชื่อคณะกรรมการบริหารม่อนยาวัดดอนแก้ว	110
ภาคผนวก ง	รายชื่อคณะกรรมการบริหารม่อนยาวัดถ้ำผาจุย	111
ภาคผนวก จ	รายชื่อสมุนไพรที่เหลือน้อย / สูญพันธุ์ / หายาก	112 -113
ภาคผนวก ฉ	รายชื่อสมุนไพรในม่อนยาป่าแดด จำแนกตาม ลักษณะทางพฤกษศาสตร์	114 -131

สารบัญแผนที่

แผนที่ 1	แผนที่อำเภอป่าแดด	15
แผนที่ 2	แผนที่แสดงที่ตั้งม่อนยาวัดดอนแก้ว	30
แผนที่ 3	แผนที่แสดงที่ตั้งม่อนยาวัดถ้ำผาจุย	34

สารบัญตาราง

ตารางที่ 1	แสดงความพึงพอใจและความต้องการใช้ยาสมุนไพร ในอำเภอป่าแดด พ.ศ. 2544	28
ตารางที่ 2	ปริมาณสมุนไพรที่สำรวจพบในม่อนยาป่าแดด	38

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่ 1	แผนภูมิการบริหารจัดการม่อนยาป่าแดด	5
แผนภูมิที่ 2	สรุปทัศนคติต่อการดูแล รักษาสุขภาพอนามัย ในอำเภอป่าแดดพ.ศ. 2544	24
แผนภูมิที่ 3	สรุปที่มาของความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรในอำเภอป่าแดด	27

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของโครงการวิจัย

วิกฤตการณ์ที่กำลังรุมเร้าและก่อให้เกิดปัญหามากมายแก่สังคมไทยอยู่ในปัจจุบัน คือ การที่แหล่งทรัพยากรถูกทำลายและมีปริมาณลดลงอย่างรวดเร็วไม่ว่าจะเป็นป่าไม้ ภูเขา หรือ แม่น้ำลำธาร ซึ่งมีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับชุมชนและสิ่งแวดล้อม ม่อนยานับเป็นแหล่งทรัพยากรประเภทหนึ่งที่ประสบชะตากรรมไม่ต่างไปจากแหล่งทรัพยากรอื่น ๆ (ม่อนยา หมายถึง ภูเขาขนาดย่อมที่มีความสูงไม่เกิน 10 วาและเป็นแหล่งที่มีพืชสมุนไพรอยู่เป็นจำนวนมากและมีความหลากหลายทางชีวภาพของพืชสมุนไพร)

จากสภาพภูมิศาสตร์ทำให้พื้นที่อำเภอบาแดดในอดีต เป็นแหล่งสมุนไพรที่อุดมสมบูรณ์แห่งหนึ่ง แต่เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และขาดการจัดการที่มีประสิทธิภาพ ทำให้แหล่งสมุนไพรของอำเภอบาแดดลดลงอย่างรวดเร็วและมีแนวโน้มว่าจะหมดสิ้นไปในไม่ช้าหากไม่มีการแก้ไขอย่างเหมาะสมทันเวลา

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารจัดการแหล่งทรัพยากรในชุมชน : กรณีศึกษาม่อนยาอำเภอบาแดด จังหวัดเชียงราย ” เกิดขึ้นจากที่ประชุมเวทีชาวบ้านซึ่งผู้เข้าร่วมประกอบด้วย กลุ่มหมอมือ ตัวแทนองค์กรท้องถิ่น (อ.บ.ต. สมาชิกสภาเทศบาล อ.ส.ม. ฯลฯ) ตัวแทนประชาชน และผู้ทรงคุณวุฒิ (ชาวบ้านและปูอาจารย์) ตัวแทนภาครัฐ (โรงพยาบาลป่าแดด โรงเรียนป่าแดด วิทยาคม ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนอำเภอบาแดด) ประเด็นสำคัญของการประชุมคือ สถานการณ์ของม่อนยาอำเภอบาแดดในปัจจุบัน ซึ่งที่ประชุมมีความเห็นตรงกันว่าม่อนยาของอำเภอบาแดดกำลังตกอยู่ในวิกฤตการณ์ที่น่าไว้วางใจ พันธุ์พืชสมุนไพรที่เคยมีอยู่อย่างหลากหลายลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว เพราะการนำไปใช้อย่างผิดวิธีและไม่มีการปลูกทดแทนหรือขยายพันธุ์เพิ่มเติม รวมไปถึงการบุกรุกพื้นที่เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ส่วนตัว สถานการณ์เช่นนี้เป็นเหตุให้ท้องถิ่นเกิดความตื่นตัวและเล็งเห็นถึงความจำเป็นที่ จะต้องจัดการแก้ไขก่อนที่ม่อนยาจะถูกรุกรานจนเสื่อมสภาพไปในที่สุด

ที่ประชุมครั้งนั้นได้มีมติเบื้องต้นที่สำคัญ 3 ประการคือ

1. ให้มีการดำเนินการจัดการม่อนยาอย่างเร่งด่วน โดยมุ่งเน้นที่การอนุรักษ์ การฟื้นฟู และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

2. เพื่อให้บรรลุตามมติข้อ 1 และให้การดำเนินการเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ที่ประชุมมีความเห็นร่วมกันว่า ควรจัดตั้งคณะทำงานเพื่อศึกษาหารูปแบบการบริหารจัดการม่อนยาขึ้นคณะหนึ่ง ซึ่งนำไปสู่การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างผู้ที่มีความรู้ความสนใจเกี่ยวกับสมุนไพรและม่อนยา โดยที่ประชุมเห็นว่าคณะทำงานดังกล่าวควรเป็นผู้ที่มีประสบการณ์การทำวิจัยระดับหนึ่ง ทั้งนี้เพื่อทำหน้าที่ให้คำปรึกษาให้แก่ท้องถิ่นในการหาดำเนินการบริหารจัดการม่อนยา เพื่อให้เกิดประโยชน์ได้จริง และเพื่อให้การทำงานเป็นไปอย่างมีรูปแบบและเป็นระบบ ทั้งนี้โดยท้องถิ่นยืนยันว่าจะให้ความร่วมมือและให้การสนับสนุนคณะทำงานอย่างเต็มที่ ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าประเด็นของการศึกษาวิจัยและคณะนักวิจัยเกิดขึ้นจากความต้องการและความเห็นชอบของท้องถิ่น

3. สำหรับพื้นที่ที่ใช้ในการศึกษาที่ประชุมพิจารณาเลือกม่อนยาวัดดอนแก้ว ต.โรงช้าง และม่อนยาวัดด้าผาจุย ต.ป่าแงะ

การศึกษาวิจัยโดยให้ประชาชนในท้องถิ่น เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดวัตถุประสงค์ กิจกรรมในการดำเนินการ ตลอดจนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการศึกษา เป็นหนทางหนึ่งที่จะช่วยให้ท้องถิ่นรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของและภาระหน้าที่ที่ท้องถิ่นจะต้องรับผิดชอบ เป็นการสร้างความเข้มแข็งและศักยภาพในการดูแลทรัพยากรในท้องถิ่นของตนเอง นอกจากนี้ยังมีผลช่วยให้ท้องถิ่นสามารถรักษาความหลากหลายทางชีวภาพของพืชสมุนไพรไว้ได้ และพัฒนาให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน ในฐานะเป็นทางเลือกหนึ่งในการดูแลรักษาป้องกันสุขภาพอนามัยด้วยการพึ่งพาตนเอง ตลอดจนพัฒนาไปสู่การประกอบเศรษฐกิจแบบยั่งยืนต่อเนื่องไปในอนาคต

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ✓1. เพื่อสำรวจและศึกษาภูมิปัญญาเกี่ยวกับสมุนไพรของอำเภอบ้านดง
- ✓2. เพื่อหาแนวทางและกระบวนการบริหารจัดการเพื่อการอนุรักษ์ การฟื้นฟู และการใช้ประโยชน์จากแหล่งสมุนไพร (ม่อนยา) ในท้องถิ่นอย่างยั่งยืน
- ✓3. เพื่อหารูปแบบที่เหมาะสมในการบริหารจัดการแหล่งสมุนไพร (ม่อนยา)

1.3 นิยามศัพท์

ม่อนยา หมายถึง ภูเขาขนาดย่อมมีความสูงไม่เกิน 10 วา และมีพืชสมุนไพรที่ใช้เป็นยาขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก และมีความหลากหลายทางชีวภาพของพืชสมุนไพร

หมอเมือง หมายถึง หมอพื้นบ้านผู้ให้การดูแลรักษาสุขภาพอนามัยและรักษาความเจ็บป่วยด้วยวิธีพื้นบ้าน โดยมีอุปกรณ์และยาสมุนไพรเป็นหลัก และอาจมีพิธีกรรมประกอบไปด้วย

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้หรือปัญญาที่เกิดจากการเรียนรู้ สะสม และถ่ายทอดมาอย่างยาวนาน ที่มีต่อการรักษาสุขภาพแบบพื้นบ้านและการจัดการสมุนไพรในด้านการใช้ประโยชน์ทางยา รวมถึงการดูแลรักษา การอนุรักษ์ การฟื้นฟู และการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในอำเภอป่าแคด

องค์ประกอบของภูมิปัญญา ได้แก่

- ก. วิธีคิด หมายถึง ความคิดหรือวิธีคิดที่มีต่อความเจ็บป่วยและการใช้พืชสมุนไพรในด้านยารักษาโรค
- ข. โลกทัศน์ หมายถึง มุมมองหรือความเชื่อเกี่ยวกับความเจ็บป่วยที่ส่งผลต่อการเลือกใช้วิธีการรักษาพยาบาลเมื่อเจ็บป่วย และความเชื่อเกี่ยวกับพืชสมุนไพร
- ค. องค์ความรู้ หมายถึง ความรู้ที่ได้มาจากวิธีคิด การให้คุณค่าที่ได้รับการสะสม และถ่ายทอดมาจากประสบการณ์ของชาวล้านนาในการจัดการกับความหลากหลายทางชีวภาพพืชสมุนไพร
- ง. การให้คุณค่า หมายถึง การให้ความสำคัญหรือเห็นถึงประโยชน์ของพืชสมุนไพรในการใช้เป็นยารักษาโรคของชาวล้านนา

ความหลากหลายทางชีวภาพพืชสมุนไพร หมายถึง จำนวนพันธุ์ (Species) และ ชนิดพันธุ์กรรม (Genetic) ของพืชสมุนไพร

การจัดการความหลากหลายทางชีวภาพพืชสมุนไพร ประกอบด้วย

- ก. การอนุรักษ์ หมายถึง การใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรอย่างคุ้มค่าในปัจจุบัน และดูแลรักษาให้คงอยู่ เพื่อใช้ต่อไปในอนาคต
- ข. การฟื้นฟู หมายถึง การดูแลรักษาความหลากหลายทางชีวภาพพืชสมุนไพรทั้งที่มีอยู่และที่กำลังจะหมดไปให้กลับมามีเหมือนเดิม รวมไปถึงการฟื้นฟูองค์ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรและความนิยมในการใช้สมุนไพร
- ค. การใช้ประโยชน์ หมายถึง การนำทรัพยากรพืชสมุนไพรมาใช้ประโยชน์ด้านการเป็นยารักษาโรค ใช้เป็นอาหาร ใช้ประกอบพิธีกรรมความเชื่อ และการเป็นเศรษฐกิจชุมชน

1.4 คำถามของการศึกษาวิจัย

รูปแบบในการบริหารจัดการแหล่งสมุนไพร (ม่อนยา) เพื่อการอนุรักษ์ การฟื้นฟู และการใช้ประโยชน์จากม่อนยาอย่างยั่งยืน มีลักษณะอย่างไร

1.5 กรอบความคิด / ฐานความคิดหลักในการศึกษาวิจัย

การบริหารจัดการม่อนยาเพื่อการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน จะเกิดขึ้นและเป็นไปได้ก็โดยผ่านประชาชนในท้องถิ่น ดังนั้นการบริหารจัดการม่อนยาจึงจำเป็นที่จะต้องเพิ่มบทบาทหน้าที่ให้แก่กลุ่ม / องค์การเครือข่ายที่ใช้ประโยชน์จากม่อนยา เพื่อให้มีความเข้มแข็งในการที่จะดำเนินงาน และเพื่อให้เกิดการพัฒนาและใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ จะอยู่ภายใต้กรอบของการอนุรักษ์ โดยจะอนุรักษ์ทั้งพื้นที่และสมุนไพร มีการกำหนดกติกาการเข้าไปใช้ประโยชน์จากม่อนยา วิธีการดูแล และการกำหนดผู้รับผิดชอบในการดูแลกรอบการฟื้นฟูพันธุ์พืชสมุนไพรที่เหลืออยู่น้อย ใกล้สูญพันธุ์ หรือหายาก ด้วยวิธีการต่าง ๆ อาทิ การขยายพันธุ์ การปลูกเสริม การปลูกทดแทน ทั้งในพื้นที่ม่อนยาเองและในชุมชน การฟื้นฟูองค์ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรและความนิยมในการใช้สมุนไพร อย่างไรก็ตามการอนุรักษ์และการฟื้นฟูเพียงเพื่อให้คงอยู่สถานเดียวนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ตอบสนองต่อความต้องการของชุมชน จำเป็นต้องให้ประชาชนได้รับประโยชน์หรือได้ใช้ประโยชน์จากม่อนยาด้วย การจะใช้ประโยชน์จากม่อนยาอย่างยั่งยืน ทำได้โดยผ่านกระบวนการถ่ายทอดความรู้ให้แก่ท้องถิ่น ทั้งในและนอกระบบการศึกษาของราชการ การวางระเบียบการใช้ประโยชน์ที่ชุมชนยอมรับ จนถึงการนำไปแปรรูปตามภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อพัฒนาไปสู่เศรษฐกิจชุมชนต่อไป

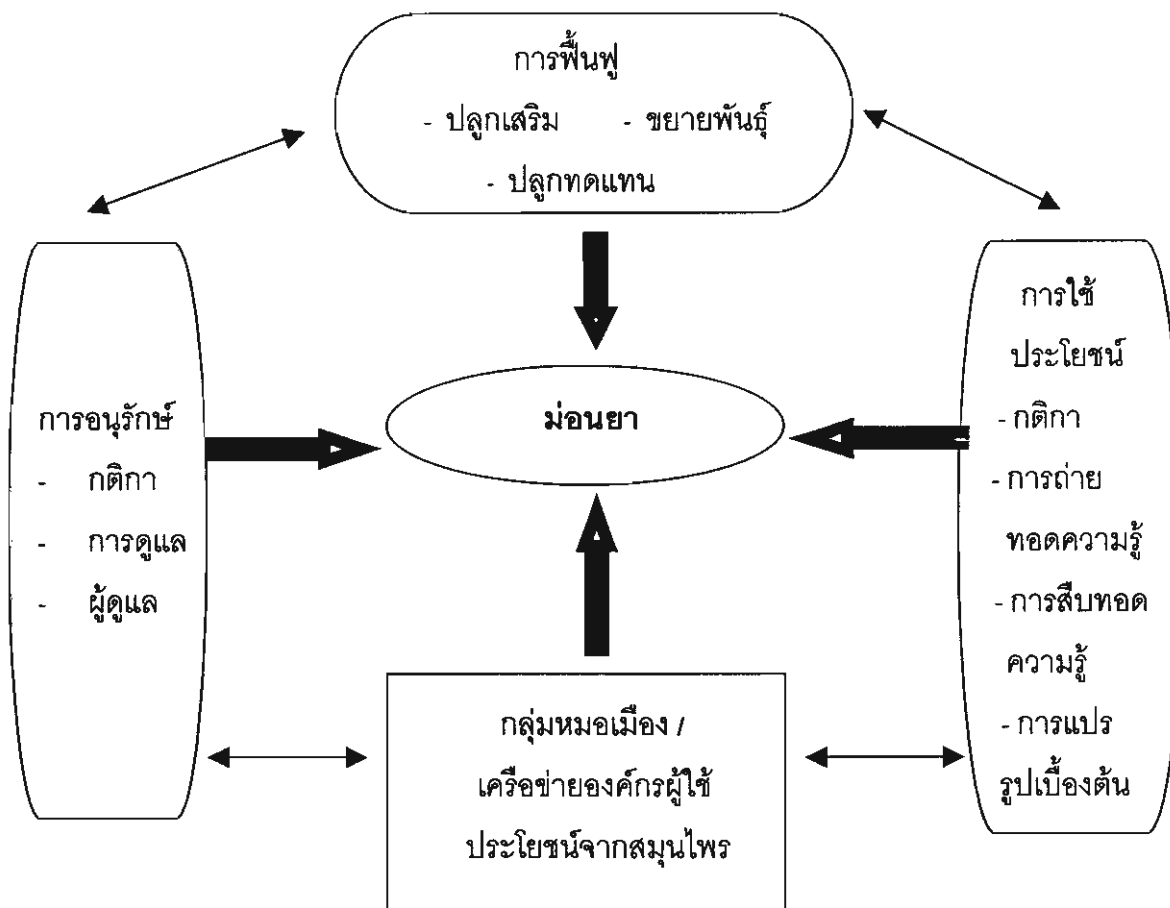
1.6 ขอบเขตเนื้อหาของการศึกษาวิจัย

1. การจัดทำฐานข้อมูลเกี่ยวกับสมุนไพรในอำเภอบ้านดง เป็นการรวบรวมรายชื่อสมุนไพรที่เป็นชื่อท้องถิ่นและชื่อทางวิทยาศาสตร์ ชนิดของสมุนไพรที่มีอยู่ในม่อนยาดงดอนแก้วและม่อนยาดงดำจตุรย์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน รายชื่อสมุนไพรที่เหลืออยู่ในปัจจุบัน รายชื่อสมุนไพรที่สูญหาย / หายาก สรรพคุณทางยาของสมุนไพรแต่ละชนิด รูปแบบการนำไปใช้ประโยชน์ โดยใช้ข้อมูลจากการสอบถามสัมภาษณ์ การสังเกต การศึกษาถึงตำนาน นิทานและความเชื่อที่ท้องถิ่นมีต่อม่อนยา ประกอบการทำวิจัยภาคสนามจากม่อนยาจำนวน 2 แห่งในอำเภอบ้านดง ใช้เวลาในการเก็บข้อมูลและทำการศึกษาระมาณ 1 ปีครึ่ง

2. การสร้างเสริมความเข้มแข็งและศักยภาพของท้องถิ่น ให้สามารถกำหนดแนวทางและกิจกรรมเพื่อบริหารจัดการแหล่งทรัพยากรของตนเอง โดยเสริมความเข้มแข็งให้แก่กลุ่มที่มีอยู่แล้ว

คือ กลุ่มหมอเมือง และการสร้างเครือข่ายองค์กรท้องถิ่นผู้ใช้ประโยชน์จากสมุนไพรทั้งภาครัฐและเอกชน อาทิ ผู้นำชุมชน โรงเรียน และโรงพยาบาล โดยจัดเปิดเวทีชาวบ้านเพื่อให้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและเสนอแนะแนวทางการดำเนินกิจกรรมเป็นระยะ ๆ

แผนภูมิการบริหารจัดการม่อนยา
เพื่อการอนุรักษ์ การฟื้นฟู และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

1.7 ผลการทบทวนเอกสารและข้อมูลที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเพื่อหารูปแบบวิธีการจัดการแหล่งทรัพยากรในชุมชน (ม่อนยา) ที่เหมาะสม ย่อมมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับความเชื่อ ค่านิยม โลกทัศน์และการให้คุณค่า และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีต่อพืชสมุนไพร เพราะเมื่อสามารถตอบคำถามได้ว่าท้องถิ่นมีมุมมองและให้คุณค่าต่อสมุนไพรไว้ในระดับใด จะเป็นตัวชี้ให้เห็นถึงแนวทางที่จะดำเนินการต่อสมุนไพรต่อไป ไม่ว่าในฐานะเป็นทรัพยากรธรรมชาติ หรือทางเลือกหนึ่งในการดูแลรักษาสุขภาพ รวมไปถึงการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนต่อไป

ความหมายของสมุนไพร

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้คำจำกัดความของ “ สมุนไพร ” หมายความว่า “ พืชที่ใช้ทำเป็นเครื่องยา ซึ่งหาได้ตามพื้นเมืองทั่วไป ไม่ใช่เครื่องเทศ ”

สำหรับพระราชบัญญัติยา พ.ศ. 2510 ได้จำกัดความสมุนไพรไว้ว่าหมายถึง “ ยาที่ได้จากพืชชาติ สัตว์หรือแร่ซึ่งมิได้ผสมปรุงและแปรสภาพอาจเป็นหนึ่งสิ่งหรือมากกว่าหนึ่งสิ่ง ที่นำมาประกอบกันเพื่อปรุงเป็นยารักษาโรค และมีได้ขึ้นทะเบียนกับกระทรวงสาธารณสุข ”

ส่วนหมอสุมไพร หมายถึง ผู้ประกอบการรักษาโรค หรือวินิจฉัยโรคที่มีใบหมอสแผนปัจจุบัน รักษาผู้ป่วยโดยใช้ตำราแพทย์แผนโบราณ หรือตามความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดกันมา โดยการใช้ยาสมุนไพรเป็นหลักในการรักษาและอาจมีการใช้คาถาเป็นส่วนประกอบของสมุนไพรด้วย

ในส่วนของคุณค่าของสมุนไพรและการแพทย์แผนไทยนั้น สำนักงานคณะกรรมการสาธารณสุขมูลฐาน (2539) ได้สรุปไว้ว่ามี 4 ด้านใหญ่ ๆ คือ

1. คุณค่าด้านสุขภาพ เนื่องจากการศึกษาพบว่าคนไทยส่วนหนึ่งยังคงใช้ประโยชน์จากวัฒนธรรมในการดูแลสุขภาพแบบดั้งเดิมและใช้สมุนไพรอย่างต่อเนื่อง
2. คุณค่าด้านวัฒนธรรม ทั้งนี้เพราะการแพทย์แผนไทยและระบบสาธารณสุขดั้งเดิมเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local wisdom) ของคนไทยเป็นการแพทย์เชิงวัฒนธรรม ซึ่งมีเอกลักษณ์และมีความหมาย มีการเชื่อมโยงกับระบบนิเวศ มีการเรียนรู้ ถ่ายทอด ทำให้ชาวบ้านพึ่งตนเองได้ และเป็นการดูแลสุขภาพช่วยเหลือกันในชุมชน เพิ่มความสัมพันธ์ที่ดีภายในครอบครัวและชุมชน มีความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ทำให้อยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นสุข
3. คุณค่าด้านเศรษฐกิจ การส่งเสริมการใช้สมุนไพรมีส่วนช่วยเพิ่มรายได้กับประเทศ นอกจากนี้ยังช่วยทดแทนการนำเข้าจากต่างประเทศ เป็นการช่วยประหยัดเศรษฐกิจของชาติ

4. คุณค่าด้านสิ่งแวดล้อมและการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ เนื่องจากระบบสาธารณสุขแบบดั้งเดิมนั้น มีแนวคิดและวิถีปฏิบัติแสดงออกถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อม คนอาศัยอาหารและยาจากธรรมชาติ หมอสมุนไพรเก็บสมุนไพรจากป่าหรือปลูกสมุนไพรไว้ใกล้บ้าน ทำให้มีการอนุรักษ์และเห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมการศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านสุขภาพ อนุรักษ์ธรรมชาติ การเกษตรกรรมพื้นบ้าน อีกทั้งยังเป็นการส่งเสริมบทบาทของหมอพื้นบ้านและปราชญ์ชาวบ้าน

ความตื่นตัวในการหันกลับมาศึกษาภูมิปัญญาที่มีมาแต่เดิม ในการดูแลสุขภาพ ทำให้เกิดกระแสการศึกษาในด้านนี้เพิ่มขึ้นในทั่วทุกภูมิภาค ในการศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาการดูแลสุขภาพของชาวล้านนา ได้กล่าวถึงความสำคัญของสมุนไพรไว้ว่ามี 4 ประการ (ยิ่งยง เทาประเสริฐ : 2539) ประกอบด้วย

1. สมุนไพรในฐานะที่เป็นเครื่องมือดูแลสุขภาพและยารักษาโรค ซึ่งชาวล้านนามีการนำพืชสมุนไพรมาใช้ในหลายวัตถุประสงค์ คือ เพื่อการป้องกันโรค เพื่อดูแลสุขภาพ และเพื่อการรักษาโรค โดยร่วมกับวิธีการอื่น ๆ อย่างหลากหลาย อาทิ การเป่า เช็ด และแช่ การนำสมุนไพรมาใช้ในลักษณะนี้มีทั้งการใช้สมุนไพรเชิงเดี่ยวและการใช้สมุนไพรหลายตัวมาประกอบกัน

2. สมุนไพรในฐานะแหล่งอาหาร ชาวล้านนามีองค์ความรู้ต่อคุณค่าของพืชสมุนไพรเป็นอย่างดี องค์ความรู้ดังกล่าวรวมไปถึงระยะเวลาที่เหมาะสมในการนำมาปรุงอาหาร ส่วนที่นำมากินได้ วิธีการเก็บที่สามารถรักษาพันธุ์ไว้กินในปีต่อไป ตลอดจนถึงกรรมวิธีในการปรุงเพื่อให้ได้คุณค่าอย่างเต็มที่พร้อม ๆ กับรสชาติที่ดี

3. สมุนไพรในฐานะสื่อวัฒนธรรมประเพณี ชาวล้านนามีความเชื่อในพลังธรรมชาติที่ส่งผ่านพืชบางชนิดว่า หากมีการนำมาใช้ให้ถูกวิธี ถูกพิธีกรรม จะทำให้สามารถได้รับพลังจากธรรมชาติมาช่วยเสริมให้พิธีกรรมนั้น ๆ ประสบความสำเร็จบรรลุมิติวัตถุประสงค์ที่ต้องการ สมุนไพรในฐานะสื่อวัฒนธรรมประเพณีที่รู้จักกันแพร่หลายมากที่สุด คือ ส้มป่อย ยอดอ่อนที่มีรสเปรี้ยวนำมาปรุงอาหาร ส่วนฝักแก่จะถูกเก็บไว้เพื่อนำไปใช้ประกอบพิธีมงคลต่าง ๆ เกือบทุกงาน จึงเป็นเรื่องปกติที่บ้านชาวล้านนาส่วนใหญ่จะมีฝักส้มป่อยเก็บเอาไว้

4. สมุนไพรในฐานะทรัพย์สินมีค่า สังคมล้านนาให้คุณค่าและความสำคัญต่อสมุนไพรในฐานะทรัพย์สินมีค่ามานานแล้ว ดังปรากฏในกฎหมายมั่งรายศาสตร์ อันเป็นทั้งข้อกฎหมายและแนวปฏิบัติของสังคมล้านนา ได้ระบุถึงโทษของการทำลายสมุนไพรไว้ความว่า...ลักลอบตัดต้นยาต้นละ 300 เงิน ไข่ 3 ตัน...(ประเสริฐ ณ นคร : 2538 , หน้า 34) โดยโทษจะใกล้เคียงกับการลักลอบกินจ้าวป่าไทน์ตัวผู้ ซึ่งมีโทษปรับตัวละ 300 เงินและไข่ 3 ตัว (เฟิงอ้าง , หน้า 35)

สมุนไพรกับวิถีชีวิตชาวล้านนา

ชาวล้านนาให้ความสำคัญกับเรื่องของสุขภาพอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากกฎหมายเมืองเหนือ ซึ่งเป็นกฎหมายล้านนาโบราณว่าด้วย บทลงโทษ การพิจารณาคดีความต่าง ๆ รวมทั้งข้อห้ามต่าง ๆ ในสังคม ได้กล่าวถึงความประพฤติที่ไม่ดีต่าง ๆ ซึ่งไม่ควรกระทำไว้หลายประการ อาทิ “...คำบ่งามจาจิมเจ้าปด...คำควรกลัวไปแอ่วเจ้าปด...มักบ่ขามใจเจ้าปด...เป็นปราชญ์มักขอทานปด...บ่รู้รึดแต่บัวลานปด...บ่รักษาอินทรียทั้ง 5 ปด...(กฎหมายเมืองเหนือ ,หน้า 228. เน้นโดยผู้เขียน)

วรรณคดีเก่าแก่ที่สำคัญยิ่งของล้านนา คือ ลิลิตพระลอ ได้กล่าวถึงความเชื่อในเรื่องคุณไสยในสังคมล้านนา และการหาวิธีการแก้คุณไสยทั้งโดยหมอไสย โหร และ หมอยามาช่วยแก้ไข ดังนี้ (วรรณคดีพิสิฐ , หน้า 69 — 70)

นายแก้วอย่าซ้ำเร้ง	ไปหา
เร็วเร่งพระโหรมา	อย่าซ้ำ
หาหมูปะทยายากหา	หมอมุต มานา
หาแม่มดถ้วนหน้า	หมูกักกุดตา
.....	
นายขวัญหาจูงถ้วน	ทั้งหลาย
ทุกหมื่นขุนมูลนาย	ช่วยไ้
เถมิลไพรเร่งชวนชวาย	ยาป่า มานา
ยาเทศทั้งปวงไว้	ฝ่ายข้างชาวคลัง

จากโคลงข้างต้นจะเห็นว่า มีการใช้ทั้งหมอดู หมอยา และ หมอไสยศาสตร์ (หมอมุต , แม่มด) ร่วมกับการใช้ทั้งยาป่าและยาเทศในการรักษาอาการผิดปกติของพระลอ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงวิถีคิดเกี่ยวกับสุขภาพของชาวล้านนาว่า มีความสัมพันธ์กับสังคมและปัจจัยอื่น ๆ การเจ็บไข้ได้ป่วยมิได้เกิดจากสภาพพยาธิของบุคคลเท่านั้น แต่ยังมีปัจจัยอื่น ๆ ประกอบ อาทิ กรรมที่สั่งสมมาแต่อดีตและความสมดุลของธาตุทั้ง 4 การเจ็บป่วยจึงอาจมีสาเหตุจากสาเหตุธรรมชาติหรือเจ็บป่วยเนื่องจากเหตุทางจิตใจ ที่เป็นดังนี้เพราะ...ชาวล้านนาเชื่อว่า คนประกอบขึ้นจากรูปกับนามคือ กาย (ธาตุ) กับ ใจ (ขวัญ) อย่างสมดุลและสัมพันธ์กัน เช่น ขวัญตก ขวัญเสีย ขวัญหาย หรือธาตุเสีย ธาตุอ่อน ธาตุพิการ ก็จะมีผลกระทบสุขภาพได้... (ยิ่งยง เทาประเสริฐ,

พัชรา ก้อยชูสกุลและคณะ , 2544 : 8) นอกจากนี้ความเจ็บป่วยยังมีความสัมพันธ์กับความเชื่อต่าง ๆ ดังนี้ (มาลี สิทธิเกรียงไกร , 10 – 16)

1. ความเชื่อเกี่ยวกับผี ชาวล้านนาเชื่อว่าผีที่มีอำนาจทำให้เกิดความเจ็บป่วยได้แก่ ผีตายโหง ตายพราย ผีโป่ง ผีย่า ผีกะ ผีปญาหรือผีบรรพบุรุษ ผีอารักษ์ต่าง ๆ และผีหม้อข้าวหนึ่ง
2. ความเชื่อเกี่ยวกับโหราศาสตร์ โดยชาวล้านนาจะนำภูมิรู้ด้านโหราศาสตร์ไปใช้ร่วมกับวิชาไสยศาสตร์และพิธีกรรม เพื่อช่วยในการรักษาความเจ็บป่วย อาทิ ตรวจดวงชะตาว่าจะหายป่วยหรือไม่ และ การกำหนดวันในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นต้น
3. ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ โดยมีความเชื่อว่า แม้ไสยศาสตร์จะมองไม่เห็น แต่สามารถทำให้เกิดการเจ็บป่วยได้ อาทิ การตู่คือการเสกของผิดปกติใส่ในร่างกาย ทำให้ผู้นั้นเกิดเจ็บป่วยซึ่งจะต้องหาหมอมาแก้คุณไสย หากแก้ไขไม่ทันจะทำให้เสียชีวิตหรือถึงแก่ชีวิตได้
4. ความเชื่อเกี่ยวกับซิด ซึ่งชาวล้านนาถือว่าเป็นการกระทำที่ไม่ดีไม่งาม เป็นเสนียดจัญไร เป็นการประพฤติปฏิบัติไม่ถูกต้องตามเกณฑ์หรือระเบียบที่สังคมได้วางไว้ ซึ่งหากมีการกระทำฝ่าฝืนจะทำให้เกิด “ ซิด ” ที่จะมีผลให้เกิดความเจ็บป่วย ความเสื่อมเสีย และวิบัติได้

สมุนไพร่นับเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีความสำคัญและมีความจำเป็นต่อการดำเนินชีวิต สะท้อนถึงปฏิสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ที่มีพัฒนาการเป็นความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม และวิถีคิดในสังคม

ในการแบ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นตามความรู้ พัฒนาการและความสลับซับซ้อนของภูมิปัญญาท้องถิ่นออกเป็น 4 ระดับ องค์ความรู้ในเรื่องอาหารและยา นับเป็นภูมิปัญญาขั้นพื้นฐานที่สุดหรือเรียกได้ว่า เป็นความรู้เชิงเทคนิค ความรู้ระดับนี้เมื่อมีการพัฒนาที่ซับซ้อนขึ้นไปอีก จะนำไปสู่องค์ความรู้ในเรื่องระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากร โดยมีภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ปรากฏในรูปความเชื่อ พิธีกรรม จารีตประเพณีและวิถีปฏิบัติ และวิถีคิดเป็นพัฒนาการขั้นสูงขึ้นไปตามลำดับ (ยศ สันตสมบัติ , 2542 : 55-57)

บทที่ 2 วิธีการวิจัย

2.1 ขอบเขตพื้นที่

คณะผู้วิจัยร่วมกับกลุ่มหมอเมือง องค์กรเครือข่ายผู้ใช้ประโยชน์จากสมุนไพรและตัวแทน
องค์กรชาวบ้าน ได้ร่วมกันคัดเลือกพื้นที่ในการศึกษา โดยกำหนดเกณฑ์ในการคัดเลือก ดังนี้

1. เป็นม่อนยาที่ชาวบ้านใช้เป็นแหล่งในการนำพืชสมุนไพรมาใช้ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน
2. เป็นม่อนยาที่ยังคงความสมบูรณ์และมีความหลากหลายทางชีวภาพของพืชสมุนไพรในระดับ
หนึ่ง
3. ในพื้นที่บริเวณที่ม่อนยาดังอยู่ มีการดำเนินการจัดการที่เกี่ยวข้องกับสมุนไพรระดับหนึ่ง
 อาทิ มีการจัดตั้งกลุ่มหมอเมือง มีกลุ่มผู้สนใจใช้ประโยชน์จากสมุนไพร

จากเงื่อนไขข้างต้น ม่อนยาที่ผ่านการคัดเลือกมีอยู่จำนวน 2 แห่ง ประกอบด้วย

1. ม่อนยาวัดดอนแก้ว มีลักษณะทางธรณีวิทยาเป็นภูเขาหินเก่า มีพื้นที่ประมาณ 60 ไร่เศษ
ตั้งอยู่ ณ ตำบลโรงช้าง อำเภอป่าแดด
2. ม่อนยาวัดถ้ำผาจุย มีลักษณะทางธรณีวิทยาเป็นภูเขาหินปูน มีพื้นที่ประมาณ 40 ไร่เศษ
ตั้งอยู่ ณ ตำบลป่าแงะ อำเภอป่าแดด

2.2 กลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มประชากรเป้าหมายที่ใช้ในการศึกษา ประกอบด้วยกลุ่มต่าง ๆ ดังนี้

1. กลุ่มหมอเมืองและผู้ทรงคุณวุฒิ เป็นกลุ่มที่ใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรโดยตรงและมีความรู้
ความชำนาญเกี่ยวกับพืชสมุนไพรอย่างกว้างขวาง อาทิ คุณสมบัติของสมุนไพรแต่ละชนิด รูปแบบและ
วิธีการใช้ วิธีการเก็บ รักษา และขยายพันธุ์ การแปรรูประดับพื้นบ้าน และแหล่งของพืชสมุนไพรแต่ละ
ชนิด สำหรับกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิในท้องถิ่นได้แก่กลุ่มปฐาจารย์ ซึ่งจะมีความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรระดับหนึ่ง
เนื่องจากต้องใช้สมุนไพรเป็นส่วนประกอบในพิธีกรรม และปฐาจารย์บางคนยังสามารถให้คำแนะนำการ
ใช้สมุนไพรเพื่อการดูแลสุขภาพอนามัยได้ด้วย
2. กลุ่มผู้ใช้ประโยชน์จากสมุนไพร คือ กลุ่มผู้ที่เคยใช้สมุนไพรมานาน และกลุ่มผู้ใช้สมุนไพร
ในปัจจุบัน ได้แก่ กลุ่มชาวบ้าน กลุ่มผู้สูงอายุ และกลุ่มเยาวชน
3. กลุ่มผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ได้แก่ พระสงฆ์ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน องค์
การบริหารส่วนตำบล และอาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน เป็นต้น

2.3 เครื่องมือและวิธีเก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วย

เครื่องมือในการเก็บข้อมูล ประกอบด้วย

1. การสังเกต (Observation)
2. การสนทนากลุ่ม (Focus Group)
3. กล้องถ่ายภาพเพื่อเก็บภาพสมุนไพรร
4. แบบสำรวจเพื่อจัดทำภูมิทัศน์ของม่อนยา
5. การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (Indepth Interveiw)
6. แบบสำรวจรายการสมุนไพรมี่ในม่อนยาในอดีตและปัจจุบัน (Check list)

วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล ประกอบด้วย

1. ทบทวนเอกสารด้านสมุนไพรรล้านนา
2. สํารวจสมุนไพรมี่เคยพบในม่อนยาในอดีตจากผู้ไ้
3. สํารวจสมุนไพรมี่อยู่จริง และแหล่งดินที่อยู่ในปัจจุบัน
4. สัมภาษณ์ประสบการณ์การใช้สมุนไพรรสรรพคุณ ฯลฯ
5. ประชุมกลุ่ม / เครือข่ายเพื่อแสวงหาแนวทางในการบริหารจัดการและบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบ

2.4 ขั้นตอนการศึกษาวิจัย

ขั้นที่ 1 การเตรียมพื้นที่ที่ใช้ในการศึกษา โดยการจัดเวทีชาวบ้านเพื่อเสริมบทบาทกลุ่มหมอมเมืองและเครือข่ายองค์กรท้องถิ่นที่ใช้ประโยชน์ของสมุนไพรรจากม่อนยา ซึ่งเป็นการประชุมอย่างเป็นทางการครั้งแรกของโครงการวิจัย เพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์ที่ทำการศึกษา และสร้างความเข้าใจระหว่างคณะวิจัยและผู้เข้าร่วมในเวทีชาวบ้าน รวมทั้งคัดเลือกผู้ช่วยคณะวิจัยและเสริมบทบาทของกลุ่มหมอมเมืองและผู้ช่วยคณะวิจัยในการดำเนินการศึกษา โดยมีประเด็นที่ใช้ในเวทีชาวบ้านดังนี้

1. สร้างความเข้าใจร่วมกันระหว่างคณะวิจัยและผู้เข้าร่วมในเวทีชาวบ้านและชี้แจงโครงการที่ทำการศึกษา วัตถุประสงค์ บทบาทของคณะผู้วิจัย และการมีส่วนร่วมของชุมชน
2. การคัดเลือกผู้ช่วยคณะวิจัยในการช่วยเก็บข้อมูล การสัมภาษณ์ การสำรวจ ซึ่งคณะวิจัยได้ตั้งเป้าหมายไว้ 10 คน โดยมีเกณฑ์การคัดเลือก คือเป็นผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรรเป็นผู้ที่เคยใช้ประโยชน์จากสมุนไพรรในม่อนยา และเป็นผู้สนใจที่จะเข้าร่วมโครงการ
3. เสริมบทบาทกลุ่มหมอมเมืองและผู้ช่วยคณะวิจัยที่จะร่วมในการศึกษา รวมทั้งเครือข่ายองค์กรท้องถิ่น เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งและเกิดกลุ่มเครือข่ายที่ชัดเจนในการกำหนดแนวทางการดำเนินงานและการบริหารจัดการม่อนยา

ขั้นที่ 2 ศึกษาและสำรวจข้อมูล โดยมีการดำเนินงานดังนี้

1. ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับสมุนไพรในล้านนา เป็นการรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นในส่วนที่ว่าด้วยคติ ความเชื่อ ค่านิยม พิธีกรรม และผลการศึกษาที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาเชื่อมโยงให้เกิดความเข้าใจต่อท้องถิ่น โดยการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร บทความ และงานวิจัย
2. ศึกษาข้อมูลสมุนไพรที่เคยมีในม่อนยาในอดีต เป็นการศึกษาข้อมูลสภาพความเป็นไปในอดีตของสมุนไพรและม่อนยา โดยศึกษาเกี่ยวกับชนิดของสมุนไพร ถิ่นที่อยู่ รูปแบบและวิธีการใช้ประโยชน์ รวมทั้งคุณค่าของสมุนไพรและม่อนยาต่อท้องถิ่นในอดีต ตลอดจนวิธีการบริหารจัดการม่อนยาของท้องถิ่น ซึ่งคณะวิจัยจะทำการสัมภาษณ์บุคคลที่เคยใช้ประโยชน์จากสมุนไพรและม่อนยา และศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง
3. ศึกษาสมุนไพรที่มีอยู่ในม่อนยาในปัจจุบัน เป็นการศึกษาเพื่อให้ทราบข้อมูลและสถานการณ์ของสมุนไพรในม่อนยาในปัจจุบัน เพื่อทำการเปรียบเทียบกับข้อมูลของม่อนยาในอดีต ซึ่งจะทำให้คณะวิจัยทราบถึงสถานภาพของม่อนยา และสามารถนำผลการศึกษาเข้าสู่เวทีชาวบ้าน เพื่อที่จะทำการกำหนดรูปแบบการอนุรักษ์ ปันฟู และใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนต่อไป โดยคณะวิจัยได้กำหนดการดำเนินงานดังนี้
  - 3.1 สัมภาษณ์กลุ่มหมอเมืองและผู้ที่เคยสมุนไพรในม่อนยาในปัจจุบัน เพื่อให้ทราบถึงชนิดของสมุนไพร และถิ่นที่อยู่ของสมุนไพรบนม่อนยาในปัจจุบัน เพื่อที่จะทำการสำรวจต่อไป
  - 3.2 สำรวจสมุนไพรบนม่อนยา ได้กำหนดไว้เป็น 3 ช่วง เพื่อศึกษาสมุนไพรที่มีความแตกต่างกันในส่วนของการแพร่พันธุ์ และการเจริญเติบโต โดยแบ่งดังนี้

ช่วงที่ 1 ช่วงฤดูฝน	ระหว่างเดือนมิถุนายน	ถึง เดือนสิงหาคม
ช่วงที่ 2 ช่วงฤดูหนาว	ระหว่างเดือนตุลาคม	ถึง เดือนธันวาคม
ช่วงที่ 3 ช่วงฤดูร้อน	ระหว่างเดือนกุมภาพันธ์	ถึง เดือนเมษายน

ขั้นที่ 3 จัดเวทีชาวบ้านเพื่อระดมความคิดและเรียนรู้ร่วมกันตลอดจนแสวงหาแนวทางในการดำเนินงานและบริหารจัดการม่อนยา ซึ่งเป็นการจัดเวทีชาวบ้านครั้งที่ 2 เพื่อร่วมกันระดมความคิดในการอนุรักษ์ ปันฟู และใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในม่อนยา โดยคณะวิจัยได้ตั้งประเด็นในการจัดเวทีชาวบ้านไว้ดังนี้

1. ประเด็นในการอนุรักษ์สมุนไพรในม่อนยา เพื่อไม่ให้สมุนไพรที่มีอยู่หมดสิ้นไป
2. ประเด็นในการฟื้นฟูปัญหาสมุนไพรในม่อนยา เพื่อเสริมสมุนไพรที่หมดไปและใกล้จะหมดไปจากม่อนยา

3. ประเด็นในการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในม่อนยาอย่างยั่งยืน เพื่อให้ชุมชนสามารถใช้สมุนไพร ที่มีอยู่ได้อย่างมีประสิทธิภาพและไม่หมดลงไป จากประเด็นที่ตั้งไว้ในการจัดเวทีชาวบ้าน คณะผู้วิจัยคาดว่าจะก่อให้เกิดกฎ กติกา หรือระเบียบของชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ การจัดทำแปลงเพาะขยายพันธุ์สมุนไพรเพื่อทำการฟื้นฟู และรูปแบบของการใช้ประโยชน์ อย่างมีประสิทธิภาพจากสมุนไพรในม่อนยา

ขั้นที่ 4 การพัฒนาม่อนยา เป็นการนำผลการจัดเวทีชาวบ้านมาพัฒนาม่อนยา ดังนี้

1. จัดทำแผนภูมิทัศน์ แผนที่ และรูปจำลองของม่อนยา โดยใช้ข้อมูลที่ได้มาจากการสัมภาษณ์ การสำรวจ มาจัดทำเพื่อแสดงให้เห็นสายพันธุ์สมุนไพรที่พบในปัจจุบัน ถิ่นที่อยู่ รวมทั้งจะจัดทำคุณสมบัติและชื่อทางวิทยาศาสตร์เพื่อการเรียนรู้ ลักษณะทางกายภาพของม่อนยา ซึ่งจะช่วยให้เห็นภาพรวมของสมุนไพรที่มีอยู่ในปัจจุบัน ส่วนที่สูญหายไป และส่วนที่จะต้องปลูกเพิ่มเติม
2. จัดทำแปลงสาธิตการเพาะขยายพันธุ์สมุนไพร เพื่อให้องค์กรเครือข่ายและผู้ที่ใช้ประโยชน์จากสมุนไพรได้เรียนรู้วิธีการเพาะขยายพันธุ์ ซึ่งสามารถนำไปใช้ประโยชน์และปลูกเสริมเพื่อเป็นการฟื้นฟูสภาพของม่อนยา โดยเชิญวิทยากรที่มีความรู้ในเรื่องของการขยายพันธุ์กล้าไม้และสมุนไพรมาให้ความรู้ และองค์การเครือข่ายเป็นผู้จัดทำแปลงสาธิต
3. จัดทำแหล่งความรู้ด้านสมุนไพรเพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์อย่างถูกต้อง โดยการจัดทำตัวอย่าง พืชสมุนไพร สื่อความรู้ด้านสมุนไพร เช่น แผ่นพับ สมุดภาพ นิทรรศการ เพื่อเป็นการถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้สนใจทั้งในชุมชนและนอกชุมชน เช่น นักเรียน นักศึกษา เยาวชน และประชาชนในการสืบทอดการใช้ประโยชน์จากสมุนไพร รวมทั้งการนำไปใช้เพื่อประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจชุมชนในอนาคต ซึ่งจำเป็นจะต้องมีความรู้ในด้านการแปรรูปวัตถุดิบสมุนไพร โดยเชิญผู้ที่มีความรู้ในด้านการแปรรูปด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นมาให้ความรู้

ขั้นที่ 5 สรุปผลการศึกษา โดยดำเนินกิจกรรมดังนี้

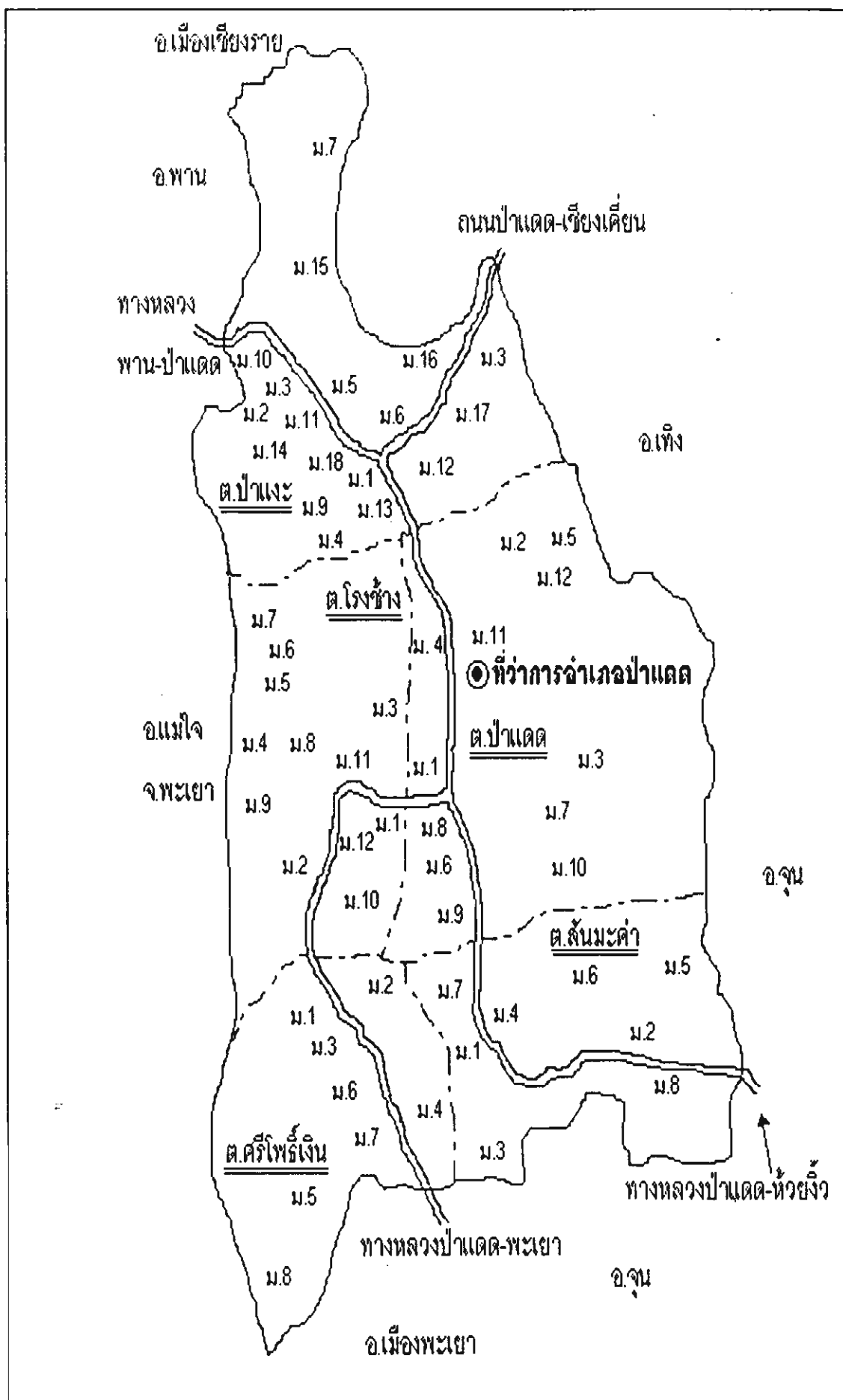
1. ติดตามผลการดำเนินงาน เพื่อให้การดำเนินงานอนุรักษ์ ฟื้นฟู และใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน เป็นไปอย่างต่อเนื่องและเป็นรูปธรรมอย่างแท้จริง
2. เปิดเวทีชาวบ้านเพื่อสรุปผลการศึกษา เป็นการสรุปผลการศึกษาที่ได้ทั้งหมดเพื่อที่จะร่วมกัน ระดมความคิดเห็นและปรับแนวทางการดำเนินกิจกรรมตาม ความเหมาะสมกับชุมชนอีกครั้งโดยชุมชน
3. รายงานผลการศึกษา คณะผู้วิจัยจะทำการรายงานผลการศึกษาให้ สกว. ทราบเป็นระยะ โดยจะเป็นรายงานความก้าวหน้าในระหว่างการศึกษา จำนวน 2 ครั้ง และรายงานผลการศึกษา ฉบับสมบูรณ์ ซึ่งเป็นรายงานผลฉบับสุดท้ายที่ได้ดำเนินการศึกษาเรียบร้อยแล้ว

การกำหนดระยะเวลาและขั้นตอนการดำเนินกิจกรรมข้างต้น ไม่เป็นการกำหนดตายตัว สามารถยืดหยุ่นได้ตามความจำเป็นและความเหมาะสม การดำเนินกิจกรรมไม่จำเป็นต้องเรียงตามลำดับขั้นตอนไปทีละขั้น เนื่องจากเป็นการทำวิจัยในลักษณะของหมู่คณะ คณะวิจัยจึงสามารถดำเนินกิจกรรมในขั้นตอนต่าง ๆ หลายขั้นตอนไปพร้อมกันได้หรือข้ามขั้นตอนที่ไม่จำเป็นไปได้โดยการแบ่งหน้าที่กันทำ อาทิ ขณะที่นักวิจัยที่ได้รับมอบหมายให้ศึกษาทางเอกสาร คณะวิจัยที่เหลือก็ออกทำการสำรวจพื้นที่ และในระหว่างที่ออกสำรวจพื้นที่คณะวิจัยก็สามารถทำแผนภูมิทัศนียภาพประกอบไปด้วยระหว่างการสำรวจ บางขั้นตอนมิได้มีกำหนดไว้เป็นขั้นตอนเฉพาะแต่ได้แทรกอยู่ในขั้นตอนการดำเนินกิจกรรมขั้นต่าง ๆ ไว้ คือ การกำหนดกฎระเบียบการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรและม่อนยา ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับท้องถิ่นที่จะจัดดำเนินการ ซึ่งกฎระเบียบเหล่านี้สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามที่ท้องถิ่นเห็นสมควร

นอกจากความยืดหยุ่นในเรื่องเวลาและลำดับกิจกรรมที่ดำเนินการแล้ว สิ่งที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือการประชุมแลกเปลี่ยนข้อมูล กำหนดแนวทางดำเนินกิจกรรม แสดงความคิดเห็น และปัญหาอุปสรรคในการศึกษาเป็นสิ่งที่ต้องทำตลอดเป็นระยะ ๆ โดยคณะผู้วิจัยจะมีการประชุมในลักษณะ ดังกล่าวทุก ๆ เดือนและเป็นครั้งคราวไปตามความเหมาะสม การประชุมติดตามผลการดำเนินกิจกรรมระหว่างคณะผู้วิจัยและผู้เกี่ยวข้อง และการเปิดเวทีชาวบ้านเป็นระยะตามความเหมาะสม

2.5 วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่ได้จากการสำรวจและเก็บรวบรวม จะนำมาตรวจสอบก่อนการนำไปประมวลและวิเคราะห์ผล โดยการวิเคราะห์ให้เห็นถึงภาพรวมของวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของอำเภอป่าแดดกับความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับพืชสมุนไพร ความสำคัญของม่อนยาที่มีต่อชุมชน ตลอดจนวิเคราะห์ถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงความสำคัญของม่อนยา การวิเคราะห์ดังกล่าวเป็นการวิเคราะห์จากข้อมูลการสำรวจ เนื้อหาที่ได้ (Content Analysis) และการตีความจากมุมมองของกลุ่มศึกษา (Emic Approach) และนำมาเขียนรายงานเชิงพรรณนา

บทที่ 3

ข้อมูลพื้นฐานชุมชน

การศึกษาพื้นฐานของชุมชนนับเป็นสิ่งที่ควรกระทำเป็นขั้นต้นในการดำเนินกิจกรรมใด ๆ เพื่อเป็นแนวทางในการทำความเข้าใจต่อแนวคิด ค่านิยม และแนวทางการปฏิบัติของชุมชน ซึ่งจะช่วยให้การวางแผนในการศึกษาและดำเนินกิจกรรม เป็นไปอย่างสอดคล้องกับสภาพท้องถิ่นหรือพื้นที่ในการศึกษา

3.1 ข้อมูลพื้นที่

3.1.1 ประวัติความเป็นมาของอำเภอบาแค

อำเภอบาแคมีจุดเริ่มต้นมาจากชุมชนเล็ก ๆ ที่เกิดขึ้นจากผู้อพยพแสวงหาที่ดินทำกินจากหลายแห่งด้วยกัน อาทิ แพร่ น่าน ลำปาง เชียงใหม่ พะเยา ลำพูน และจากเชียงรายเอง แต่เดิมบริเวณนี้เป็นพื้นที่ป่ากร้างอุดมไปด้วยสัตว์ป่านานาชนิด อาทิ เสือ ช้าง นกยูง และ ชะนี เป็นต้น มีแม่น้ำสายสำคัญ 2 สายไหลผ่านพื้นที่ด้านทิศตะวันตกและทิศใต้ ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่และทรัพยากรเป็นแรงดึงดูดให้มีการอพยพเข้ามาอยู่ตลอดเวลา โดยผู้ที่อพยพมาอยู่ก่อนกลับไปชักชวนญาติมิตรให้มาตั้งหลักแหล่งอยู่ร่วมกัน เพื่อการพึ่งพาอาศัยกันและป้องกันอันตรายต่าง ๆ ทำให้มีความหลากหลายของชาติพันธุ์ เช่น ชาวลื้อที่มาจากจังหวัดแพร่ ชาวยองที่มาจากลำพูน ชาวเขาที่ลักลอบมาจากรอยตะเข็บชายแดนพม่าในเขตอำเภอมะสาและแม่ฮ่องสอน และคนเมืองเอง ชุมชนในอำเภอบาแคจึงมีลักษณะอยู่เป็นชุมชนที่มาจากแห่งเดียวกัน เช่น บ้านป่าแฉะ เป็นชุมชนของคนเมืองแพร่ และน่าน นอกจากกลุ่มคนที่อพยพมาจากบริเวณภาคเหนือตอนบนแล้ว บางส่วนได้อพยพมาจากภาคอีสานซึ่งปัจจุบันได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตตำบลสันมะค่า มีทั้งหมดสี่หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านวังผา บ้านวังน้อย บ้านวังอรน และบ้านวังศิลา นอกจากนี้ยังมีบางส่วนมาจากภาคกลางและภาคใต้

ประวัติความเป็นมาของป่าแฉะจากการบอกเล่าและเอกสารทางราชการพอสรุปได้ว่าแต่เดิมบ้านป่าแฉะเป็นตำบลหนึ่งของอำเภอบาแค เป็นท้องที่ที่ทุรกันดารและตั้งอยู่ห่างจากอำเภอบาแคประมาณ 37 กิโลเมตร การเดินทางคมนาคมติดต่อกับที่ว่าการอำเภอบาแคแต่ละครั้งต้องใช้วิธีเดินเท้าผ่านดอยงามหรือดอยหัวโง้งซึ่งเป็นแนวเขตกันระหว่างตัวตำบลป่าแฉะกับอำเภอบาแค ก่อปรกัไม่มียานพาหนะใด ๆ ทำให้การเดินทางเป็นไปด้วยความยากลำบาก เล่ากันว่าถ้าจะนำผลผลิตจากการเกษตรซึ่งส่วนใหญ่เป็นข้าว เพื่อไปขายที่ตัวอำเภอบาแคจะต้องใช้กระบุงหอบไป นอกจากความยากลำบากในการเดินทางแล้วยังต้องเผชิญกับการปล้นจี้ โดยเฉพาะในบริเวณแถบดงมะไฟซึ่งเป็นที่ลี้ภัยในการปล้นเอาข้าวหรือเงินทอง เนื่องจากบริเวณนั้นเป็นพื้นที่เปลี่ยวและเป็นป่าที่บเหมาะแก่การดักปล้น นอกจากนี้ป่าแฉะในอดีตยังได้ชื่อว่าเป็นแหล่งหลบซ่อนของผู้ที่กระทำผิดกฎหมายทั้งจากภายในเชียงรายและต่างถิ่น

เนื่องจากสมัยก่อน บ้านป่าแดดเคยเป็นที่ตั้งกองจับช้างเพื่อส่งให้เจ้าหลวงเชียงใหม่ ชาวบ้านจึงเรียกกันว่า“บ้านป่าแดดโงงช้าง” และในปัจจุบันก็ยังมีหมู่บ้านชื่อดังกล่าวอยู่ คือ บ้านป่าแดด (ซึ่งเป็นที่ตั้งที่ว่าการอำเภอป่าแดดในปัจจุบัน) และ บ้านโรงช้าง บ้านป่าแดดในระยะแรกประกอบด้วย หมู่บ้าน 12 หมู่บ้าน ต่อมานายชูสง่า ไชยพันธ์ ผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงรายในเวลานั้น ได้รายงานต่อ กระทรวงมหาดไทยขอตั้งเป็นกิ่งอำเภอป่าแดด ต่อมากระทรวงมหาดไทยจึงได้มีประกาศยกฐานะตำบล ป่าแดดขึ้นเป็นกิ่งอำเภอป่าแดดเมื่อวันที่ 13 พฤษภาคม พ.ศ. 2512 และให้ขึ้นอยู่ในเขตการปกครอง ของอำเภอพาน ชาวบ้านทั่วไปจึงรู้จักอำเภอป่าแดด ว่า ป่าแดด-พาน

ต่อมากิ่งอำเภอป่าแดด มีคนอยู่เป็นชุมชนที่หนาแน่นขึ้นและมีสภาพความเจริญขึ้นกว่า เดิม รัฐบาลสมัยนั้นซึ่งมี ฯพณฯ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมชเป็นนายกรัฐมนตรี จึงอาศัยอำนาจตามความ ในมาตรา 192 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย และมาตรา 56 วรรค 2 แห่งประกาศของคณะ ปฏิวัติ ฉบับที่ 218 ลงวันที่ 29 เมษายน พ.ศ. 2515 ตามความในพระราชกฤษฎีกาประกาศยก กิ่งอำเภอป่าแดดขึ้นเป็นอำเภอป่าแดด เมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2518 และประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 92 ตอนที่ 166 ลงวันที่ 21 สิงหาคม พ.ศ. 2518

3.1.2 ลักษณะทางกายภาพ

อำเภอป่าแดดมีเนื้อที่ประมาณ 333 ตารางกิโลเมตรหรือประมาณ 208,125 ไร่ พื้นที่ ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มระหว่างหุบเขา มีเนินเขาเตี้ย ๆ ที่เรียกว่า “ ม่อน ” อยู่กระจัดกระจายทั่วบริเวณ พื้นดินเป็นดินปนทราย มีเทือกเขาและป่าไม้ล้อมรอบ โดยในอดีตมีความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่มาก มีเรื่องเล่าสืบต่อกันมาถึงสัตว์ป่าที่มีอยู่เป็นจำนวนมาก และมักเข้ามาทำลายพืชผลที่ชาวบ้านปลูกได้ และทำอันตรายแก่ชาวบ้านโดยเฉพาะช้าง เสือ ลิง ชะนี และนกยูง ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ ป่าเปลี่ยนแปลงไปในเวลาต่อมา เมื่อประชากรเพิ่มมากขึ้นได้มีการบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัย พื้นที่ทำกิน ตลอดจนตัดไม้เพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจจนทำให้พื้นที่ป่าในปัจจุบันลดน้อยลง โดยเฉพาะในช่วงก่อนฤดูการเพาะปลูก จะมองเห็นแสงไฟที่เกิดจากการเผาป่าอยู่รายรอบ แต่ยังคงมีบาง ส่วนที่คงสภาพป่าอยู่ซึ่งอยู่ในแนวเขาทางทิศตะวันออก คือ ป่าสักล่อ ป่าแม่พุง และป่าแม่ลอยไร่ ส่วนทิศตะวันตกมีป่าสำคัญคือ ป่าสงวนแห่งชาติแม่ปืมแม่พุง

ในเขตอำเภอป่าแดดมีแม่น้ำสำคัญ ที่ช่วยสร้างความอุดมสมบูรณ์และเป็นหัวในของพื้นที่ อยู่ 2 สาย คือ

- ๑ แม่พุง มีต้นกำเนิดในเขตอำเภอพาน ไหลผ่านตำบลป่าแงะ ตำบลป่าแดด ตำบลสันมะค่า และไหลมาบรรจบกับแม่น้ำอิงบริเวณตำบลสันมะค่า
- ๒ แม่น้ำอิง มีต้นกำเนิดในเขตอำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา ไหลผ่านอำเภอป่าแดด บริเวณบ้านสันบัวคำ บ้านวังผา และบ้านวังศิลา ตำบลสันมะค่า ซึ่งเป็นเส้นแบ่ง เขตการปกครองระหว่างอำเภอป่าแดด กับ อำเภอดอกคำใต้

3.1.3 อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ อ.เมืองเชียงราย และ อ.เทิง จ.เชียงราย
ทิศใต้	ติดต่อกับ กิ่ง อ. ภูพานยาว จ. พะเยา และ อ. ดอกคำใต้ จ. พะเยา
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ อ. เติ้ง จ. เชียงราย และ อ. จุน จ. พะเยา
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ อ. พาน จ. เชียงราย และ อ. แม่ใจ จ. พะเยา

3.2 ข้อมูลสภาพสังคมและวัฒนธรรม

3.2.1 ประชากร

สถิติในปี 2542 อำเภอป่าแดดมีประชากรทั้งสิ้น 27,496 คน แยกเป็นชาย 13,879 คน เป็นหญิง 13,617 คน อัตราความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่ประมาณ 82.57 คน / ตารางกิโลเมตร

3.2.2 การคมนาคมขนส่งและการติดต่อสื่อสาร

การคมนาคมในปัจจุบันมีความสะดวกสบายมากกว่าในอดีต เพราะมีเส้นทางคมนาคมทั่วถึงทั้งภายในและภายนอก ดังนี้

ทางหลวงแผ่นดิน มีทางหลวงแผ่นดินเชื่อมต่อระหว่างอำเภอป่าแดดกับอำเภอต่าง ๆ ดังนี้

* ระหว่าง อ.ป่าแดด – อ.เมืองเชียงราย	ระยะทาง 52 ก.ม.
* ระหว่าง อ.ป่าแดด – อ.พาน	ระยะทาง 33 ก.ม.
* ระหว่าง อ.ป่าแดด – อ.เมืองพะเยา	ระยะทาง 45 ก.ม.
* ระหว่าง อ.ป่าแดด – อ.จุน	ระยะทาง 45 ก.ม.
* ระหว่าง อ.ป่าแดด – อ.เทิง	ระยะทาง 42 ก.ม.
* ระหว่าง อ.ป่าแดด – อ.เชียงคำ	ระยะทาง 66 ก.ม.

เส้นทางคมนาคมติดต่อภายในพื้นที่ มีถนนลาดยางในเขตสุขาภิบาล 2 สาย ถนนชอยภายในหมู่บ้าน 4 สาย มีถนนคอนกรีตในเขตสุขาภิบาลป่าแดด 4 สาย ในเขตสุขาภิบาลป่าแวง 5 สาย มีถนนลูกรัง หินคลุก ที่เชื่อมระหว่างหมู่บ้านจำนวน 46 สาย

3. การติดต่อสื่อสาร มีที่ทำการไปรษณีย์โทรเลขจำนวน 1 แห่ง มีการให้บริการติดต่อสื่อสารทางโทรศัพท์จำนวน 563 คู่สาย (สถิติปี 2543) มีหน่วยบริการผู้ใช้ไฟฟ้า จัดการไฟฟ้าภูมิภาคจังหวัด 1 แห่ง การติดตามข่าวสารความบันเทิงมีหลายช่องทาง คือ วิทยุ ส่วนใหญ่จะมีทุกครัวเรือนและชาวบ้านนิยมนำติดตัวไปทำไร่ทำนาด้วย เช่นเดียวกับโทรทัศน์ที่มีเกือบทุกบ้าน ช่วงเวลาที่นิยมดู

โทรทัศน์คือช่วงเวลาประมาณ 19.00 น. – 22.00 น. โดยนิยมดูข่าวช่อง 3 มากที่สุด และนิยมดูละครหลังข่าวทางช่อง 7 มากที่สุด การรับทราบข่าวสารภายในชุมชน จะทำโดยผ่านหอกระจายข่าวหมู่บ้าน ซึ่งจะมีอยู่ทุกหมู่บ้านโดยมีบ้านผู้ใหญ่บ้านเป็นศูนย์กลางการกระจายข่าว โดยปกติทำการกระจายข่าววันละ 2 เวลา คือ ตอนเช้าจะเปิดเพลงระหว่างเวลา 05.00 น.– 06.00 น และ ตอนเย็นจะเปิดเพลงระหว่างเวลา 17.00 น. – 18.00 น. หลังจากนั้น จะเป็นการประกาศข่าวสารต่าง ๆ ทั้งข่าวราชการและข่าวบริการทั่ว ๆ ไป มีสถานที่บริการอินเทอร์เน็ตของเอกชนอยู่ 2 แห่งคือ บ้านป่าแดด 1 แห่ง และ บ้านป่าแฉะ 1 แห่ง ผู้ใช้บริการอินเทอร์เน็ตส่วนใหญ่จะเป็นวัยรุ่นอายุระหว่าง 12 – 17 ปี ซึ่งใช้อินเทอร์เน็ตเล่นเกม ฟุดคุ้ย และส่งวิทยุติดตามตัว (Pager) มากกว่าใช้เป็นเครื่องมือในการแสวงหาความรู้

3.2.3 การปกครอง

การปกครองในอำเภอบ้านป่าแดดแบ่งออกเป็น 5 ตำบล 58 หมู่บ้าน ประกอบด้วย

1. ตำบลป่าแดด	มี	12	หมู่บ้าน
2. ตำบลป่าแฉะ	มี	18	หมู่บ้าน
3. ตำบลสันมะค่า	มี	8	หมู่บ้าน
4. ตำบลโรงช้าง	มี	12	หมู่บ้าน
5. ตำบลศรีโพธิ์เงิน	มี	8	หมู่บ้าน

มีการบริหารปกครองแบบเทศบาล 2 แห่ง คือ เทศบาลตำบลป่าแดด และ เทศบาลตำบลป่าแฉะ และ มีการบริหารขององค์การบริหารส่วนตำบล 5 แห่ง ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบลป่าแดด องค์การบริหารส่วนตำบลป่าแฉะ องค์การบริหารส่วนตำบลสันมะค่า องค์การบริหารส่วนตำบลโรงช้าง และ องค์การบริหารส่วนตำบลศรีโพธิ์เงิน

3.2.4 ทรัพยากรธรรมชาติ

1. ทรัพยากรดิน สภาพโดยทั่วไปเป็นดินปนทราย ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม และมีส่วนที่เป็นที่ราบเนินเขา ประมาณร้อยละ 5

2. ทรัพยากรน้ำ มี แม่น้ำสำคัญ 2 สายคือ แม่น้ำพุงและแม่น้ำอิง มีโครงการชลประทานขนาดเล็ก เป็นฝายกันลำนํ้าพุงจำนวน 2 แห่ง ได้แก่ ฝายร่องเปาและฝายวังเคียน นอกจากนี้ยังมีฝายประชาอาสาและฝายนํ้าล้นอื่น ๆ อีกจำนวน 19 แห่ง และอ่างเก็บนํ้าขนาดเล็กจำนวน 5 แห่ง

3.2.5 สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม

ดังได้กล่าวแล้วว่าการตั้งชุมชนในอำเภอบ้านป่าแดด ก่อตัวจากการรวมกลุ่มของกลุ่มญาติมิตรที่มาจากถิ่นฐานเดียวกัน มาตั้งบ้านเรือนอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ๆ ในอำเภอบ้านป่าแดดมีนามสกุลใหญ่ ๆ ซึ่งเป็นผู้อพยพมาตั้งถิ่นฐานอยู่เป็นกลุ่มแรก ๆ ได้แก่ นามสกุล ยามี , ยารวง , ปุณณทก , นพ และ

ลาวคุม ความสัมพันธ์ภายในชุมชนจึงยังคงลักษณะเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และช่วยเหลือกันในหมู่เครือญาติและเพื่อนบ้าน มีการรวมตัวเป็นกลุ่มต่าง ๆ อาทิ กลุ่มผู้ใช้น้ำฝายร่องเปา , กลุ่มผู้ใช้น้ำตำบลเชียงเคี่ยน , กลุ่มลำไย , กลุ่มฉาปนกิจหมู่บ้าน และกลุ่มฉาปนกิจญาติ เป็นต้น ลักษณะครอบครัวของชุมชนในอำเภอป่าแดดส่วนใหญ่จะเป็นครอบครัวขยาย ประกอบไปด้วย ญาติผู้ใหญ่ พ่อ แม่ และลูก โดยลูกที่แต่งงานแล้วจะนิยมปลูกบ้านใหม่อยู่ใกล้หรืออยู่ในบริเวณเดียวกับบ้านของพ่อแม่ที่เรียกว่า “ เอือนเก้า ” ที่ใช้เป็นศูนย์กลางในการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ของครอบครัว ในขณะที่ขนาดของครอบครัวมีแนวโน้มเล็กลง ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากสภาพเศรษฐกิจที่ทำให้ต้องดิ้นรนไปรับจ้างนอกท้องถิ่น ทำให้เกิดปัญหาการหย่าร้าง การขาดความอบอุ่นในครอบครัว และปัญหาสารเสพติดซึ่งมีสถิติสูงขึ้นกว่าเดิม ผลกระทบที่น่าใส่ใจอีกประการหนึ่งคือ สังคมจะจัดการอย่างไรต่อปัญหาการถ่ายทอด เรียนรู้ และสืบทอดภูมิปัญญาด้านต่าง ๆ ของท้องถิ่นให้คงอยู่ ในขณะที่ภายในชุมชนเริ่มอ่อนล้าลง กระแสความเจริญจากภายนอกก็คอยเวลาที่จะดังโถมเข้าสู่ชุมชนอย่างไม่รั้งรอ ดังนั้นเราจึงพบว่าเด็กบางคนไม่รู้ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านตนเอง หรือแม้แต่ความเป็นมาของนามสกุลของตนเอง

การนับถือศาสนาร้อยละ 95 นับถือศาสนาพุทธ ที่เหลือนับถือศาสนาคริสต์ และศาสนาอื่น ๆ (มีวัดและที่พักสงฆ์ 27 แห่ง และโบสถ์คริสต์ 1 แห่ง) วัดยังคงเป็นศูนย์กลางของชุมชนอยู่ในบางกิจกรรม อาทิ การประชุมหมู่บ้าน สถานที่เลือกตั้งผู้แทนระดับต่าง ๆ เป็นต้น ชุมชนป่าแดดเช่นเดียวกับชุมชนล้านนาส่วนใหญ่ที่ศาสนาพุทธและพราหมณ์เข้ามามีอิทธิพลต่อความเชื่อและแบบแผนการปฏิบัติตนในชุมชนหลายประการ ดังจะเห็นได้ว่านอกจากความศรัทธาในศาสนาพุทธ มีการพึ่งเทคนิพิงกรรม เข้าวัดทำบุญตักบาตรแล้ว ยังปรากฏความเชื่อเรื่องผีสิงเทวดา ไสยศาสตร์ ฤกษ์ยาม ร้างทรง ความฝัน ข้อห้ามข้อปฏิบัติต่าง ๆ ในชุมชนที่มีการบอกเล่าสืบทอดกันมา อาทิ ความเชื่อในเรื่อง ผีปู่ย่า ผีหม้อหนึ่ง ผีกะ ผีปกกะโหล่ง ผีบ้านผีเรือน เป็นต้น การทรงเจ้าเข้าทรงเพื่อหาเหตุอาการเจ็บป่วย หาของหาย หรือติดต่อกับวิญญาณผู้ตายไปแล้ว ความมั่งงายในเรื่องหาเลขหวยด้วยวิธีการต่าง ๆ อาทิ เข้าทรง และ ชูดตันไม้

สำหรับวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นก็เช่นเดียวกับชุมชนคนเมืองทั่ว ๆ ไป อาทิ ประเพณีดำหัวปีใหม่เมือง ประเพณีเดือนยี่เป็ง ประเพณีตานก๋วยสลาก และสู่ขวัญ เป็นต้น และยังคงมีพิธีกรรมที่สะท้อนให้เห็นความผูกพันระหว่างคนกับธรรมชาติให้เห็นอยู่บ้าง ได้แก่ พิธีแห่นางแมวขอฝน พิธีเลี้ยงผีน้ำ และการสู่ขวัญข้าว ซึ่งในอดีตนับเป็นพิธีกรรมที่ปฏิบัติกันเป็นประจำ แต่ในปัจจุบันมีกระทำเพียงบางปีและมีเพียงบางแห่งเท่านั้น จากการพูดคุยคนส่วนใหญ่โดยเฉพาะเยาวชน มองพิธีกรรมเหล่านี้ว่าเป็นเรื่องของความสนุกสนานอย่างหนึ่ง มากกว่าการเป็นพิธีกรรมที่มีความศักดิ์สิทธิ์และทรงคุณค่าเช่นที่ผ่านมา มีข้อน่าสังเกตว่าวัฒนธรรมตะวันตกและค่านิยมแบบเมืองใหญ่ เริ่มเข้ามามีอิทธิพลอย่างมากในชุมชน ทั้งด้านการแต่งกาย การพูดจา การกินอาหาร บ้านเรือนที่อยู่อาศัย ฯลฯ

3.2.6 สภาพเศรษฐกิจ

การทำเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก ที่สำคัญ ๆ ได้แก่ ข้าว ข้าวโพด ถั่วลิสง ยาสูบ แตงโม และ ลำไย ประมาณว่าชาวป่าแดดใช้พื้นที่ในการทำเกษตรกรรมอยู่ร้อยละ 51.75 หรือ คิดเป็นพื้นที่ 107,707 ไร่ มีผู้ทำการเกษตรเป็นอาชีพหลักจำนวน 6,220 ครอบครัว มีโรงสีข้าวขนาดใหญ่ 2 แห่ง โรงสีข้าวขนาดกลางและขนาดเล็ก 35 แห่ง โรงโม่หิน 2 แห่ง และโรงบ่มใบยา 1 แห่ง มีการรวมกลุ่มของเกษตรกรในรูปแบบสหกรณ์ 3 แห่ง ได้แก่ สหกรณ์การเกษตรอำเภอป่าแดดจำกัด สหกรณ์กลุ่มผู้ใช้น้ำฝ่ายร้องเปา อ.ป่าแดด จำกัด และสหกรณ์กลุ่มผู้ใช้น้ำตำบลเชียงเคี่ยน จำกัด นอกจากนี้ยังมีสถาบันการเงินอีก 2 แห่ง ได้แก่ ธนาคารกสิกรไทย และ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร จำกัด

แม้จะมีแม่น้ำไหลผ่านพื้นที่ถึง 2 สายแต่ก็ยังไม่เพียงพอต่อการทำเกษตรกรรม ปัญหาเรื่องน้ำยังคงเป็นปัญหาสำคัญอยู่แม้จะไม่รุนแรงเช่นในอดีต เกษตรกรป่าแดดก็เช่นเดียวกับเกษตรกรในที่อื่น ๆ คือมีฐานะที่ค่อนข้างยากจน ผลตอบแทนที่ได้จากการทำเกษตรไม่คุ้มค่ากับการลงทุน สภาพพื้นที่เป็นดินเหนียวปนทรายทำให้ต้องใช้ปุ๋ยช่วยในการผลิต นอกจากนี้ยังมีเกษตรกรจำนวนหนึ่งที่ไม่มียี่ดที่ดินทำกินเป็นของตนเอง ต้องเช่าที่ดินทำกิน บางส่วนประกอบอาชีพรับจ้างทั่ว ๆ ไป ค้าขาย และรับราชการตามลำดับ การประกอบอาชีพในป่าแดดมีแนวโน้มเดินทางไปรับจ้างต่างถิ่นมากขึ้น มีทั้งการไปรับจ้างต่างถิ่นเป็นอาชีพหลักแล้วส่งเงินกลับมาที่บ้าน และผู้ที่เดินทางไปรับจ้างต่างถิ่นนอกฤดูกาลเพาะปลูก และจะกลับมาในช่วงการเพาะปลูก

บทที่ 4

ผลการศึกษาวิจัย

การแพทย์พื้นบ้านเป็นอีกตัวอย่างหนึ่งในบรรดาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านต่าง ๆ ที่ถูกท้าทายด้วยกาลเวลา ความสำคัญของการแพทย์พื้นบ้านถูกแทนที่ด้วยสถานอนามัย และโรงพยาบาล รูปแบบและความสลับซับซ้อนของการแสวงหาและปรุ้งยาสมุนไพร ถูกแทนที่ยาแผนปัจจุบันที่หาซื้อได้ง่าย และ สะดวกต่อการใช้ การฟื้นฟูภูมิปัญญาด้านการแพทย์พื้นบ้านและยาสมุนไพร จึงไม่ควรยึดติดอยู่กับการรูปแบบหรือกระบวนการเพียงด้านเดียว ทั้งนี้ทั้งนั้นควรให้ความสนใจในฐานะที่เป็นตัวอย่างสะท้อนถึงการปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และการนำธรรมชาติมาปรับใช้ ประโยชน์ทั้งในด้านการเป็นอาหาร ยารักษาโรค และพิธีกรรมความเชื่อในรูปแบบต่าง ๆ

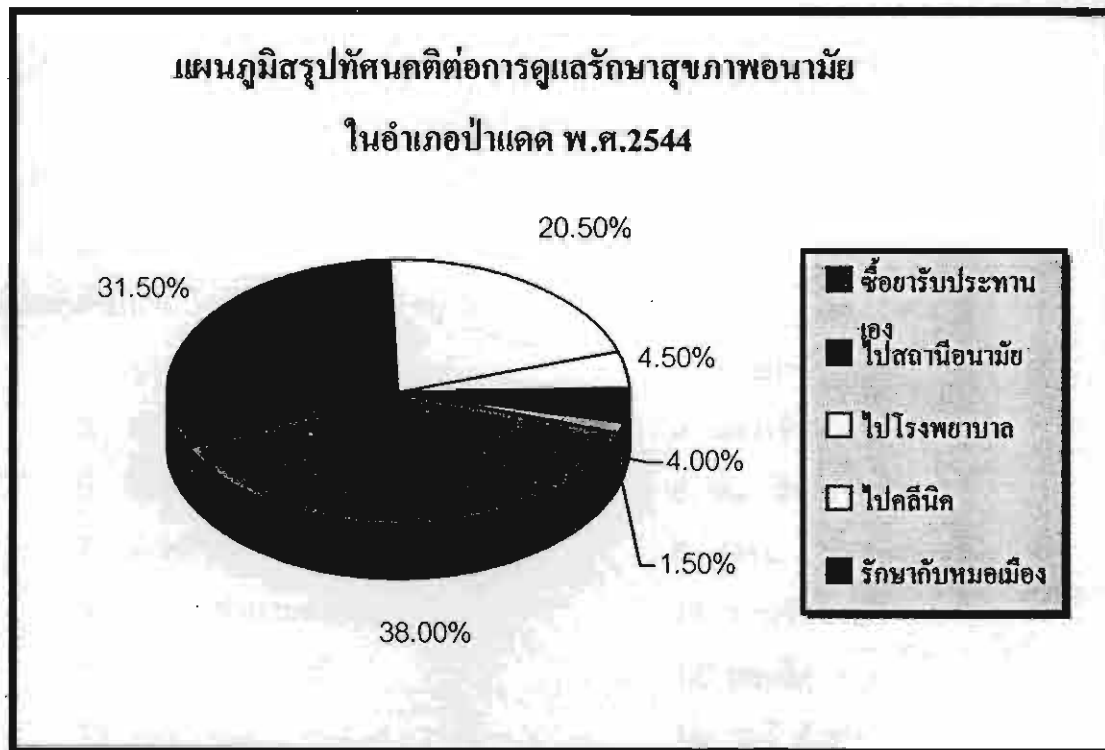
4.1 สภาพการณ์การแพทย์พื้นบ้านในอำเภอป่าแดด : อดีตและปัจจุบัน

ด้วยลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่มีเทือกเขาและแนวป่ารายล้อมทุกด้าน เส้นทาง การติดต่อคมนาคมกับภายนอกเป็นไปด้วยความยากลำบากยิ่ง ทำให้ชุมชนป่าแดดในอดีตมีลักษณะเป็นชุมชนปิด ต้องพึ่งพาช่วยเหลือตนเองภายในชุมชนทุก ๆ ด้าน รวมทั้งด้านการดูแลสุขภาพอนามัยและความเจ็บป่วย ป่าแดดในอดีตจึงมีทั้งผู้ที่ทำหน้าที่หมอเมือง หมอตำแยพื้นบ้าน หมอผี หมอเข้าทรง และปู่จารย์อยู่ในทุกชุมชน เป็นที่น่าสังเกตว่าการเรียกผู้ทำหน้าที่ให้บริการด้านสุขภาพอนามัยในอดีตนั้น จะไม่ใช่คำว่า “หมอเมือง” แต่จะเรียกว่า “พ่อเลี้ยง” ทั้งนี้เนื่องจากผู้ให้บริการด้านสุขภาพแก่ชุมชนในอดีตนั้น มิได้ประกอบกรให้บริการด้านสุขภาพเป็นอาชีพหลัก แต่ประกอบอาชีพการเกษตรเป็นหลักเช่นเดียวกับคนทั่ว ๆ ไป ผู้ที่ทำหน้าที่นี้เกือบทั้งหมดจะเป็นผู้ที่ผ่านการบวชเรียนมาแล้ว เนื่องจากตำรายาจะถูกบันทึกไว้ในรูปแบบลายลักษณ์อักษร ผู้ที่สามารถอ่านหรือเข้าถึงความรู้ได้จะต้องเป็นผู้ที่สามารถอ่านได้ ในสังคมล้านนาโบราณกลุ่มนักปราชญ์ของสังคมที่สามารถเข้าถึงความรู้ที่ถูกบันทึกไว้มีอยู่ด้วยกัน 3 กลุ่ม ประกอบด้วย ผู้ปกครอง ชุนนาง และพระ (เตือนใจ ไชยศิลป์ : 2540 , 38-39) การให้บริการจะเกิดขึ้นเมื่อตัวผู้ป่วยหรือญาติผู้ป่วยนำพานดอกไม้มารอบูชาครูยาเพื่อขอฮิบยาและคำแนะนำในการรักษาตัว หากมียาอยู่พ่อเลี้ยง(หมอเมือง) ก็จะฮิบยาให้ หากไม่มียาตัวที่ต้องการหมอก็จะบอกชื่อไม้มาร่วมวิธีการใช้ให้ อาจมีการให้นำไม้มาย่างอย่างมาแลกกับไม้มายที่หายากและจำเป็นต้องใช้ประกอบตำรับยา การให้บริการด้านสุขภาพแก่ชุมชนจะไม่มีกรเรียกค่าตอบแทนเป็นตัวเงิน แต่ผู้ป่วยจะกลับมาสมนาคุณแก่หมอเมื่อหายป่วยแล้ว ในเวลาปีใหม่เมืองก็จะมาดำหัว และมาช่วยกิจกรรมต่าง ๆ ของหมอเช่น มาช่วย

ปลูกนา เกี่ยวข้าว และอื่น ๆ โดยที่ไม่ต้องบอกต้องจ้าง (สัมภาษณ์นายเริ่ม อินปา) ดังนั้นหมอเมืองจึงเป็นผู้ที่ชุมชนให้ความเคารพยกย่องว่าเป็นผู้ทรงคุณวุฒิเป็นนักปราชญ์ของชุมชน นอกจากนี้ยังมี ส่วนสำคัญในการสืบทอดประเพณีวัฒนธรรม

การเป็นหมอเมืองนับเป็นเรื่องที่ต้องใช้ความอดทน ความพยายาม และมีความพยายามขวนขวายศึกษาคำรับยาต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลา เพราะก่อนที่จะเป็นหมอได้บุคคลนั้นจะต้องเรียนรู้ลักษณะ ที่อยู่ วิธีการเก็บและใช้ สรรพคุณของไม้ยาแต่ละชนิดด้วยการปฏิบัติจนเกิดความชำนาญ การถ่ายทอดความรู้ในการรักษาก็จะต้องผ่านการพิจารณาคัดเลือก โดยปกติจะถ่ายทอดให้แก่คนในครอบครัว วิธีการเบื้องต้นคือผู้ใหญ่ในครอบครัวจะให้สมาชิกในครอบครัวที่คิดว่าจะมีความสนใจหรือสามารถที่จะสืบความรู้ด้านการรักษาได้ ให้ตามไปเก็บไม้ยาในป่า จนเมื่อเห็นว่ามี ความชำนาญแล้วก็จะให้ไปเก็บตามลำพัง นอกจากนั้นผู้ที่จะเป็นหมอเมืองยังมีข้อปฏิบัติข้อห้าม อีกหลายประการ เพื่อให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ต่อคาถาที่ใช้ประกอบการรักษาและพิธีกรรม อีกทั้งค่าตอบแทนที่ได้ก็เป็นเพียงเล็กน้อย ทำให้ไม่มีผู้สนใจฝึกหัดเป็นหมอเมืองเช่นในอดีต ดังจะเห็นว่จากการพูดคุยกับผู้มีอายุต่ำกว่า 50 ปีลงมาที่มีปู่หรือพ่อเป็นหมอเมือง ไม่ปรากฏว่ามีใครสนใจ สืบความรู้ด้านนี้มาเลย โดยให้เหตุผลว่าการเป็นหมอเมืองลำบาก ผลตอบแทนมีน้อย มีข้อห้ามหลายอย่างและยังต้องสละเวลาในการทำมาหากินของตนเองอีกด้วย (สัมภาษณ์นายเหลา อินแปง) เมื่อสอบถามผู้ที่เป็นหมอเมืองถึงเหตุผลที่ไม่มีการขึ้นครูรับศิษย์รุ่นใหม่ ๆ นั้น หมอเมืองให้เหตุผลว่าคนรุ่นใหม่ไม่มีความมานะอดทนพอ เพราะคนที่จะเป็นหมอเมืองได้นั้น จะต้องรอบรู้ทั้งไม้ยา คำรับยา และคาถาประกอบพิธีกรรมที่ใช้ในการรักษาด้วย หากรู้เพียงไม้ยาอย่างเดียวไม่ใช่ หมอเมืองที่แท้จริง (สัมภาษณ์พ่อหลวง คำน้อย)

ในขณะที่การแพทย์พื้นบ้านเสื่อมความนิยมลง ผู้ทำหน้าที่หมอเมืองในชุมชนลดความสำคัญลง เพราะมีการแพทย์สมัยใหม่เข้ามาแทนที่ ในอำเภอบ้านดัดมีสถานให้บริการทางสาธารณสุขสมัยใหม่ ได้แก่ โรงพยาบาลขนาด 30 เตียง 1 แห่ง , สำนักงานสาธารณสุขอำเภอ 1 แห่ง , สถานีอนามัยประจำตำบล 1 แห่ง , สถานพยาบาลเอกชน 5 แห่งและร้านขายยาแผนปัจจุบัน 4 แห่ง ส่วนความนิยมในการแพทย์พื้นบ้านในอำเภอบ้านดัด จากการศึกษาทัศนคติต่อการดูแลรักษาสุขภาพอนามัยในอำเภอบ้านดัดปรากฏในแผนภูมิ ดังนี้

แผนภูมิที่ 2

จากแผนภูมิจะพบว่า วิธีการดูแลสุขภาพอาการเจ็บป่วยที่นิยมมากที่สุดในป่าแดด คือ การซื้อยามารับประทานเองสูงถึงร้อยละ 38 (ในจำนวนนี้พบว่านิยมซื้อยาแผนปัจจุบันคิดเป็นร้อยละ 98 และเป็นยาสมุนไพรร้อยละ 2) อันดับรองลงมาคือไปสถานีนามัยคิดเป็นร้อยละ 31.5 เนื่องจากอยู่ในชุมชนสะดวกในการเดินทางและค่าใช้จ่ายไม่สูงมากนัก ความนิยมต่อมาคือไปโรงพยาบาลร้อยละ 20.5 (โรงพยาบาลป่าแดดร้อยละ 93 และ โรงพยาบาลจังหวัดร้อยละ 7) ส่วนการไปรักษาที่คลินิกเอกชนและการรักษากับหมอเมืองมีความนิยมคิดเป็นร้อยละ 4.5 และร้อยละ 4 ตามลำดับ ส่วนการรักษาด้วยพิธีกรรมเวทมนต์คาถาทางไสยศาสตร์มีเพียงร้อยละ 1.5 จะเห็นได้ว่าการรักษาแบบพื้นบ้านกับหมอเมืองได้รับความนิยมน้อยมากอยู่ในอันดับเกือบสุดท้าย และเป็นทางเลือกอันดับท้าย ๆ

อย่างไรก็ตามแม้ว่าความนิยมในการรักษาความเจ็บป่วยแบบพื้นบ้าน จะได้รับความนิยมน้อยลงมาจากในอดีต เรายังพบว่าในอำเภอป่าแดดมีผู้ที่เป็นหมอเมืองรุ่นเก่าที่ยังมีชีวิตเหลืออยู่จำนวนหนึ่งเท่าที่สำรวจพบในขณะนี้จำนวน 7 คน ได้แก่ พ่อคำตัน ปัญญาเพื่อน , พ่อชาย อุดชา , พ่อตัน ยารวง , พ่อสุคำ บุญช่วย , พ่อบุญทา ยีนาง , พ่อสาย พรหมจิต , พ่อสง ยารวง และ

พ่อหลวย คำน้อย โดยหมอเมืองรุ่นเก่าเหล่านี้ส่วนใหญ่มีอายุมากและจะทำการรักษาหรือฮิบยาให้กับผู้ที่ไปหาที่บ้านเท่านั้น ยกเว้นพ่อหลวย คำน้อย ที่นำยาสมุนไพรไปเร่ขายตามที่ต่าง ๆ

จากการศึกษากระบวนการป้องกันและดูแลสุขภาพสภาพตามวิถีของชาวล้านนาซึ่ง ดร. ยิ่งยง เทาประเสริฐและคณะรวบรวมไว้ (2544 : 26 – 35) สรุปว่าพิธีกรรมที่หมอเมืองล้านนาใช้ในการบำบัด (จิตบำบัด) มี 30 พิธีกรรม จากการศึกษพบว่าหมอเมืองในอำเภอป่าแดดยังคงประกอบพิธีกรรมบำบัด (จิตบำบัด) อยู่ 23 พิธีกรรม ได้แก่

1. บูชาเทียน	2. ขอขมาผีปู่ผีย่า
3. ส่งปู่แดน ย่าแดน	4. แก้วข้าว
5. ขึ้นผีปู่ย่า , เจ้านาย	6. หน / ย้อง / สุขวัญ
7. ส่งเคราะห์	8. ส่งจน
9. ส่งกัว , ส่งหาบส่งกอน	10. ทานขันข้าว
11. รด / อาบน้ำมนต์	12. ถอนขีด
13. ส่งอุบาทว์	14. กุมผ้าสังฆา
15. สืบชะตา	16. ย้ายผี
17. ส่งผี	18. ผ่าจัน
19. บังสกุลดิบ	20. ตัดพราย
21. ตัดกรรม โดยให้ยาตัดเวร / ยาแก้สงสาร	22. เทศน์มหาวิพาก
23. สุมากั่วทั้งสาม	

ในส่วนของกระบวนการป้องกันและดูแลสุขภาพสภาพของชาวล้านนาด้วยวิถีการบำบัด (ฟันฟูสภาพทางกาย) ซึ่งยิ่งยง เทาประเสริฐและคณะรวบรวมไว้ได้จำนวน 23 วิธี พบว่าหมอเมืองในอำเภอป่าแดดยังประกอบพิธีกรรมเหล่านี้จำนวน 11 พิธีกรรม ได้แก่

1. บีบเส้น , บีบเอ็น , เอาเอ็น , ดัดดึง	2. เข้าเผือก
3. เช็ด โดยใช้ใบไม้ / หนหนูป่า	4. ย่ำขาง
5. แหก โดยใช้มีด / เขาสัตว์โดยกดและถูไปตามบริเวณกล้ามเนื้อ	
6. จอบพิษ	7. ลาบสาร
8. สับสาร	9. เป่าท่า
10. เช็ดไข่	11. บัด

จากการศึกษาพบว่า มีวิธีบำบัดที่เคยทำแต่ในปัจจุบันไม่มีการทำแล้วในอำเภอ ป่าแดดคือ การแทงมือ ให้เลือดพิษออกด้วยหนาม อีกวิธีหนึ่งคือ การบ่งกัน , เกาะตุ้ม ซึ่งคล้ายกับ การแทงมือ แต่ใช้ในกรณีที่เกิดตุ้มพิษขึ้นที่กัน หมอจะใช้หนามส้อมโอบงเพื่อให้เลือดพิษออก ซึ่งจะ ช่วยให้ไหลลดลงได้ (สัมภาษณ์นายสุรชาติ รักมนุษย์)

ส่วนการใช้สมุนไพรบำบัดจำนวน 25 รูปแบบ หมอเมืองในอำเภอป่าแดดยังคงใช้ อยู่ 16 รูปแบบ ได้แก่

1. ยาหม้อยาต้ม	2. ยาฝน
3. ยาผง	4. ลูกกลอน
5. ยาดอง	6. ยาสูบ
7. ยาต้ม	8. ยาลัก
9. ยาหนีบ	10. ยาสม , ยาอบ
11. ยาเกือบ	12. ยาจู้
13. ยาอาบ , ยาแช่	14. ยาข่มหัว , ยาสุ่มหัว
15. ยาทา , ฤ , นวด	16. ยาอม

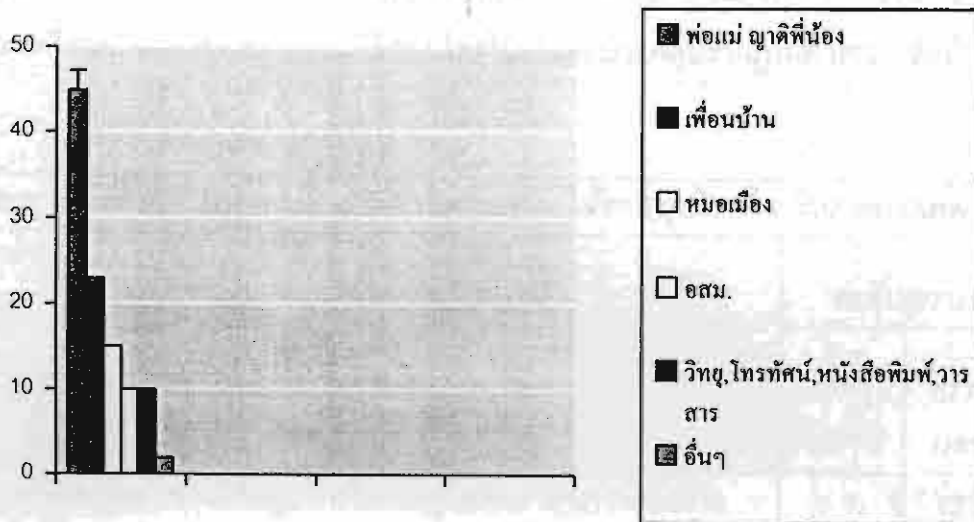
สำหรับการประพัตินให้ถูกต้องเพื่อให้อยู่ร่วมกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ชาติได้อย่างสงบสุข ซึ่งมีอยู่ 15 รูปแบบ ในอำเภอป่าแดดยังคงมีกระทำอยู่ 10 รูปแบบ ได้แก่

1. การทำยันต์ ที่มีทำในอำเภอป่าแดดได้แก่ ผ้ายันต์ เทียนยันต์ และยันต์ครั้งแรก ส่วนเสื้อ ยันต์ในปัจจุบันไม่เป็นที่นิยมใส่ ส่วนการเขียนยันต์ใส่แผ่นทองคำ ไม่มีการทำเนื่องจากแผ่นทองคำ มีราคาสูง สำหรับยันต์หนัง มีพบเห็นได้ยากเนื่องจากต้องใช้หนังควายที่ตายระหว่างคลอด

2. ยาป้อน (ยาค่วน)
3. ฤกษ์งามยามดี เคราะห์หามยามชวย
4. ตาเหลวคาเขียว
5. ปลุก / ใช้พันธุ์พืชบางอย่างกันผี
6. ขึ้นท้าวทั้งสี่
7. การปลุกไม้มงคล
8. ทำบุญ , สวดมนต์
9. ผิงธนู
10. เขียวขวัญเสา (เสามงคล)

แม้ความนิยมในการรักษาแบบพื้นบ้านและการใช้สมุนไพรในการรักษาจะลดความสำคัญลง แต่การใช้สมุนไพรเพื่อรักษาอาการเจ็บป่วยเล็กน้อยยังคงมีอยู่ องค์ความรู้เกี่ยวกับการรักษาด้วยสมุนไพรก็ยังคงมีอยู่ ดังแผนภูมิต่อไปนี้

แผนภูมิสรุปที่ของความรู้เกี่ยวกับสมุนไพร
ในอำเภอบ้านแคด

แผนภูมิที่ 3

จากแผนภูมิข้างต้นแสดงให้เห็นว่า เส้นทาง การสืบทอด / ถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรที่สำคัญตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ยังคงเป็นการถ่ายทอดที่เกิดขึ้นในครอบครัวคิดเป็นร้อยละ 45 ทั้งนี้ส่วนใหญ่จะเป็นอาการเจ็บป่วยเล็กน้อย อาทิ เป็นไข้ เจ็บคอ ปวดเมื่อย ท้องร่วง ตาแดง เป็นต้น แหล่งความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรต่อมา คือ เพื่อนบ้านคิดเป็นร้อยละ 18 เนื่องจากคนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านหรือชุมชนส่วนใหญ่จะเป็นญาติมิตรพี่น้องกัน เมื่อเกิดการเจ็บป่วยกับญาติมิตรหรือเพื่อนบ้าน ก็จะมีการแสดงความห่วงใยไปเยี่ยมเยียนไปตามอาการ ในโอกาสนี้เองคนที่เคยมีประสบการณ์หรือเคยพบเห็นอาการโรคแบบเดียวกันหรือคล้ายกันมาก่อน ก็จะบอกด้วยยาหรือวิธีการที่เคยมีประสบการณ์หรือรับรู้มาก่อน ที่มาของความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรอันดับต่อมาคือหมอเมืองคิดเป็น 15 % เพราะเมื่อรักษาด้วยตนเองแล้วยังไม่หายก็จะไปหาหมอเมืองเพื่อขอคำแนะนำ อันดับต่อมาคือรับทราบจาก อสม. คิดเป็นร้อยละ 10 เป็นที่น่าสังเกตว่าความรู้ด้านสมุนไพรที่ อสม. เผยแพร่ให้แก่ชุมชนส่วนใหญ่จะเป็นสมุนไพรเชิงเดี่ยวซึ่งเป็นนโยบายของกระทรวงสาธารณสุข

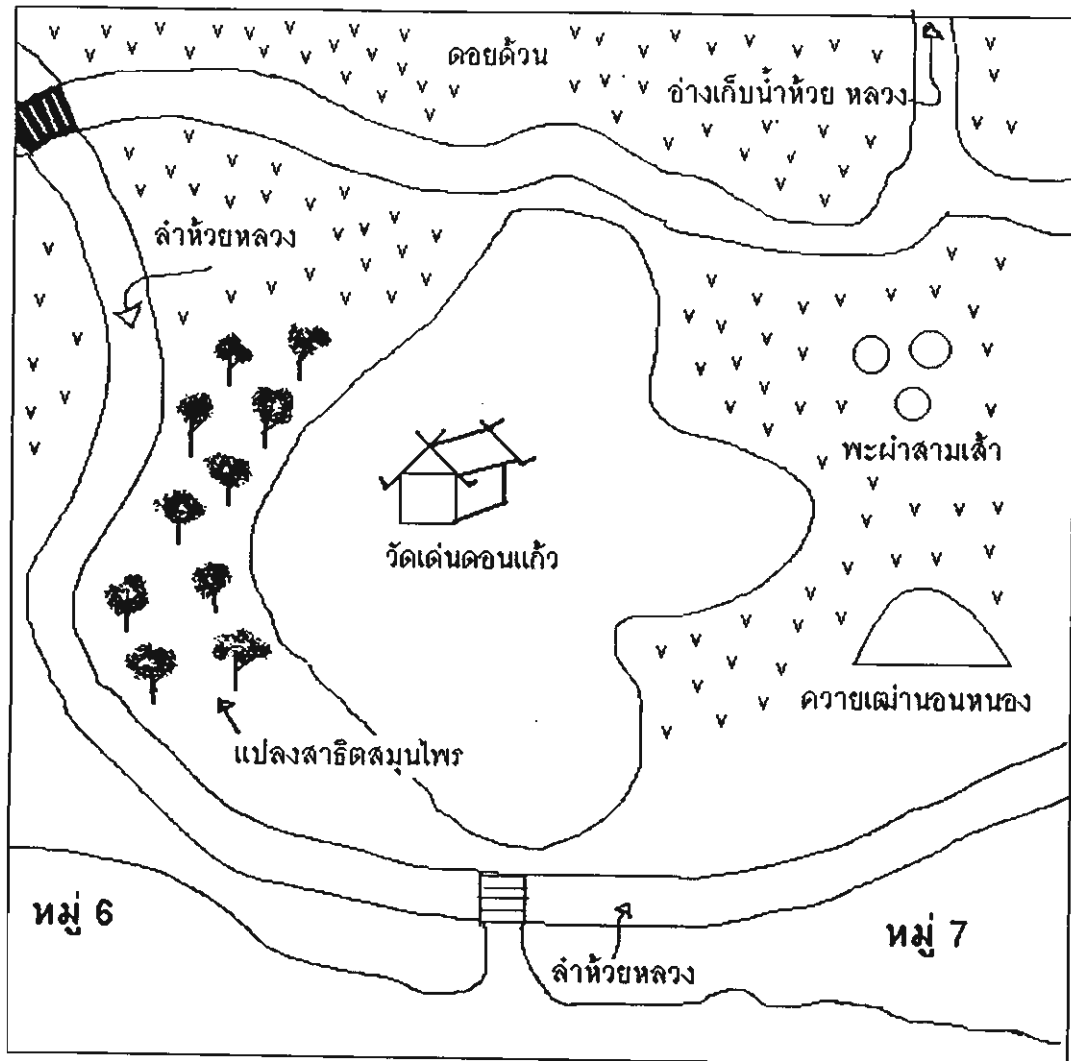
ที่ส่งเสริมการใช้สมุนไพร โดยผ่านเครือข่ายของตนเองคือ อสม. แหล่งความรู้เกี่ยวกับสมุนไพร อันดับต่อมาคือ สื่อวิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ และ วารสารต่าง ๆ คิดเป็นร้อยละ 10 และสื่ออื่น ๆ อีกร้อยละ 2

จากข้อสรุปข้างต้นจะพบว่าความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรในอำเภอบ้านแดดยังคงมีการถ่ายทอดกันอยู่ภายในชุมชน แต่นั่นมิได้หมายความว่าไปถึงความนิยมใช้สมุนไพรหรือการรักษาแบบพื้นบ้านแต่อย่างใด ในทางตรงกันข้ามจากการศึกษาถึงความพึงพอใจและความต้องการใช้ยาสมุนไพรในอำเภอบ้านแดด โดยการสุ่มตัวอย่างจากทั้ง 5 ตำบล ๆ ละ 40 คน รวม 200 คน พบว่าความพึงพอใจและความต้องการใช้สมุนไพรในอำเภอบ้านแดดปรากฏในตาราง ดังนี้

ตารางแสดงความพึงพอใจและความต้องการใช้ยาสมุนไพรในอำเภอบ้านแดด พ.ศ. 2544			
ข้อความ	ระดับความพึงพอใจ		
	มาก	ปานกลาง	น้อย
1. ครอบครัวของท่านใช้สมุนไพรในการดูแลสุขภาพเมื่อเกิดการเจ็บป่วย	5 %	13 %	82 %
2. ท่านเชื่อว่า สมุนไพรใช้รักษาโรคได้	75 %	15 %	10 %
3. ในชุมชนของท่าน หมอแผนโบราณหรือหมอพื้นบ้าน มีบทบาทสำคัญในการดูแลสุขภาพ	7 %	22 %	71 %
4. สิ่งที่ท่านนึกถึงอันดับแรกเมื่อเจ็บป่วย คือ ยาสมุนไพร	4 %	10 %	86 %
5. ท่านแก้ปัญหาสุขภาพของท่านในเบื้องต้นด้วยสมุนไพร	5 %	10 %	85 %
6. ในหมู่บ้านของท่าน มีผู้นิยมใช้สมุนไพรมาก	14 %	14 %	72 %
7. ยาสมุนไพรเห็นผลช้า แต่หายแล้วหายเลย	18 %	62 %	20 %
8. ยาแผนปัจจุบัน เห็นผลเร็ว แต่อันตรายมากกว่า	80 %	12 %	8 %
9. ท่านเห็นด้วยกับการที่มีการส่งเสริมให้มีการใช้สมุนไพรในชุมชน	60 %	30 %	10 %
10. หากมีการส่งเสริมให้ปลูกสมุนไพร ท่านยินดีเข้าร่วมโครงการ	80 %	10 %	10 %

จากตารางข้างต้น จะพบสถิติที่มีนัยสำคัญที่น่าสนใจอยู่หลายตัวด้วยกัน คือ ความเชื่อในสรรพคุณของยาสมุนไพรว่ารักษาโรคได้มีถึงร้อยละ 75 แต่ครอบครัวที่ใช้สมุนไพรในการดูแลสุขภาพเมื่อเกิดเจ็บป่วยกลับมีเพียงร้อยละ 5 นอกจากนี้ตัวอย่างที่ศึกษาข้างนี้ถึงสมุนไพรเป็นอันดับแรกเมื่อเกิดเจ็บป่วยเพียงร้อยละ 4 และการนำสมุนไพรมาแก้ปัญหาสุขภาพเบื้องต้น มีเพียงร้อยละ 5 ส่วนกลุ่มตัวอย่างคิดเป็นร้อยละ 80 มีความเห็นว่ายาปัจจุบันเห็นผลเร็วแต่อันตรายมากกว่าสมุนไพร ซึ่งเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า ชุมชนมีความรู้ในสรรพคุณของสมุนไพร แต่มีความนิยมในการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในฐานะที่เป็นยารักษาโรคน้อย อาจเนื่องมาจากขาดความมั่นใจในคุณค่า หรือ ไม่รู้วิธีใช้ หรือ ไม่แน่ใจต่อการใช้สมุนไพร และบางส่วนยังเห็นว่าการใช้สมุนไพรเป็นเรื่องยุ่งยาก อย่างไรก็ตามมีผู้เห็นด้วยกับการส่งเสริมให้มีการใช้ในชุมชนคิดเป็นคิดเป็นร้อยละ 60 และมีผู้ยินดีเข้าร่วมกับโครงการส่งเสริมการปลูกสมุนไพรถึงร้อยละ 80

จากการศึกษานี้ ทำให้เห็นแนวทางความเป็นไปได้ในการดำเนินโครงการเกี่ยวกับสมุนไพรต่อไป โดยทั้งนี้จะต้องมีการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ทำความเข้าใจให้ประชาชนเห็นและยอมรับศักยภาพของระบบการแพทย์พื้นบ้าน ตลอดจนองค์ความรู้และสรรพคุณของสมุนไพร เพื่อให้เป็นทางเลือกหนึ่งของการดูแลสุขภาพของชุมชน

แผนที่ 2 แสดงที่ตั้งม่อนยาวัดดอนแก้ว ต. โรงช้าง

4.2 ข้อมูลเกี่ยวกับสมุนไพรร

4.2.1 ประวัติความเป็นมาและลักษณะทางภูมิศาสตร์ของม่อนยาวัดดอนแก้ว ตำบลโรงช้าง อำเภอป่าแดด จังหวัดเชียงราย

วัดดอนแก้ว ตั้งอยู่ระหว่างหมู่ที่ 6 และ หมู่ที่ 7 ต.โรงช้าง อ.ป่าแดด จ.เชียงราย มีลักษณะเด่นคือตั้งอยู่บนภูเขาสูงเตี้ย ๆ ซึ่งมีต้นสมุนไพรรขึ้นอยู่โดยรอบ มีตำนานกล่าวถึงวัดนี้ว่า เกี่ยวพันกับลายแทงมหาสมบัติ โดยปรากฏชื่อในลายแทงสมบัติว่า ชื่อวัดสันช้างพิน ตั้งอยู่ที่ ม่อนสามขา (คนเมืองจะเรียกภูเขาสูงเตี้ย ๆ ว่าม่อน) พระเจ้าสามเส้า ควายเผ่านอนหนอง ในลายแทงระบุว่าบริเวณม่อนสามขาเป็นที่ซ่อนทรัพย์สมบัติมหาศาล ที่ต้องใช้ช้างบรรทุกถึง 3 เชือกด้วยกันจึงจะหมด จากการสอบถามไม่ปรากฏว่ามีผู้ใดได้พบหรือครอบครองสมบัติดังกล่าว แต่ตำนานดังกล่าวยังคงได้รับการบอกเล่าต่อมาจนถึงปัจจุบัน ส่วนลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่ระบุไว้ ได้ลายแทง ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมคือ ก่อนหินขนาดใหญ่ที่ระบุว่าเป็นควายเผ่านอน หนองในลายแทงนั้น มีผู้พบเห็นครั้งสุดท้ายเมื่อ พ.ศ. 2500 ในปัจจุบันไม่ปรากฏหินก้อนดังกล่าว คาดว่าคงทรุดตัวลงอยู่ใต้หนองน้ำนั่นเอง ส่วนบริเวณพื้นที่ใกล้เคียงได้กลายมาเป็นที่นาใน ปัจจุบัน ในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ชาวบ้านละแวกใกล้เคียงวัดเล่าว่า มักปรากฏว่ามี แสงแก้ว (พระธาตุ) ลอยอยู่เหนือพระธาตุทางทิศเหนืออยู่เป็นประจำ ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่า หากใคร ได้สัมผัสหรือจับแสงแก้วนั้นจะกลายเป็นคนร่ำรวยมีเงินทองทรัพย์สมบัติมากมาย

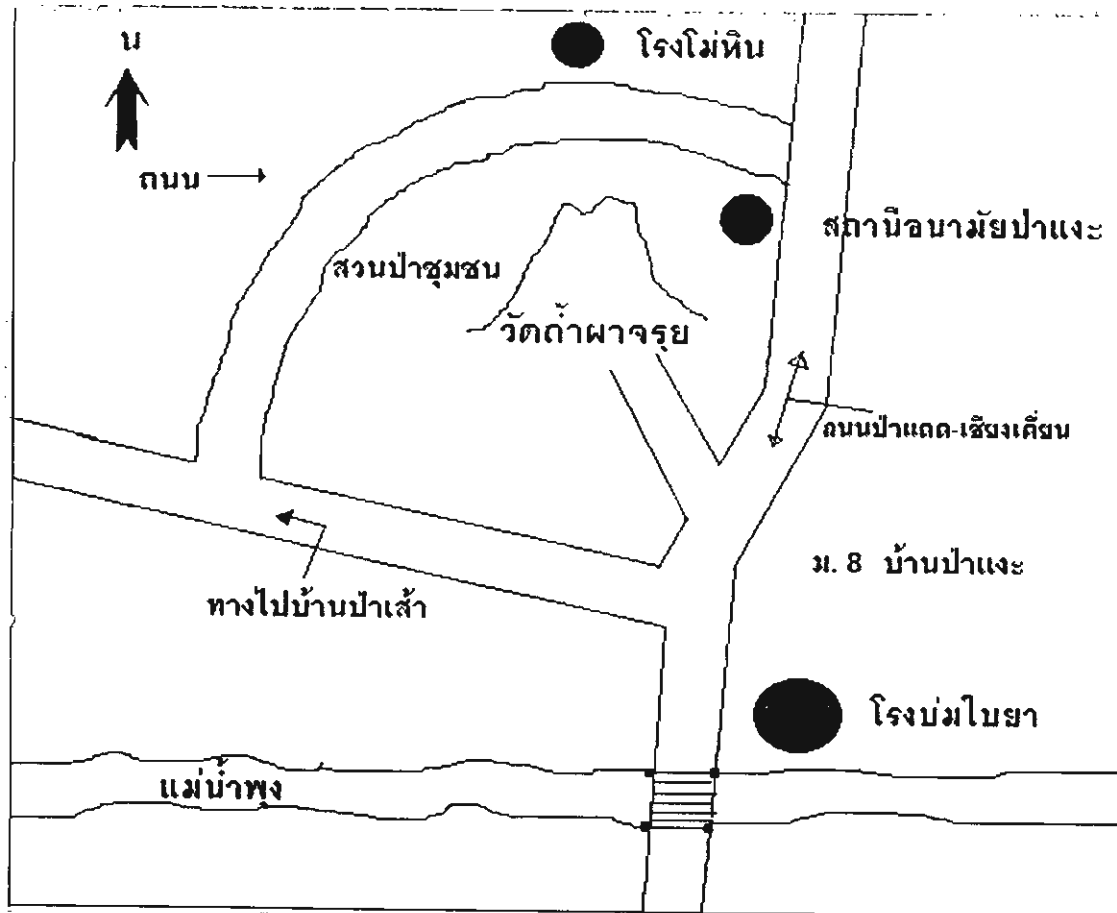
ไม่มีหลักฐานยืนยันแน่ชัดว่า พระธาตุองค์เดิมสร้างขึ้นมาแต่สมัยใด เพราะเมื่อมีการตั้งชุมชนขึ้นใกล้บริเวณที่ตั้งวัดในปัจจุบัน ชาวบ้านที่ขึ้นมาบนวัดได้พบกับซากปรักหักพังของ สิ่งก่อสร้างซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นพระธาตุ และซากโบราณวัตถุต่าง ๆ กระจายอยู่ทั่วบริเวณ จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2507 จึงได้เริ่มมีการบูรณะพระธาตุขึ้นใหม่ และตั้งชื่อว่า “วัดศรีดอนแก้ว” (ในความเป็นจริงเป็นเพียงสำนักสงฆ์ แต่ชาวบ้านเรียกว่าวัด) ต่อมาได้มีเจ้าหน้าที่ของกรมศิลปากรมา สำรวจซากโบราณสถานที่อยู่บริเวณวัด และได้สรุปอายุของพระธาตุจากซากที่หลงเหลืออยู่ว่า น่าจะสร้างขึ้นในสมัยเวียงแก้ว

จากการสอบถามสัมภาษณ์พบว่า มีผู้เฒ่าผู้แก่ที่ยังจำได้ถึงการเป็นแหล่งสมุนไพรรใกล้บ้านของม่อนดอนแก้ว โดยเล่าว่าเมื่อมีคนเจ็บป่วยก็จะมาขอยิบยาจากหลวงพ่ที่วัด (พ่อตีบ กาวีชา , 16 สิงหาคม 2543) เพราะหลวงพ่มีตำรายาและบริเวณวัดก็มีสมุนไพรรขึ้นอยู่เต็มไปหมด นอกจากสมุนไพรรที่ขึ้นเองตามธรรมชาติ ยังมีการนำพันธุ์จากที่อื่นมาปลูกโดยพระที่มายุ อาทิ ใน

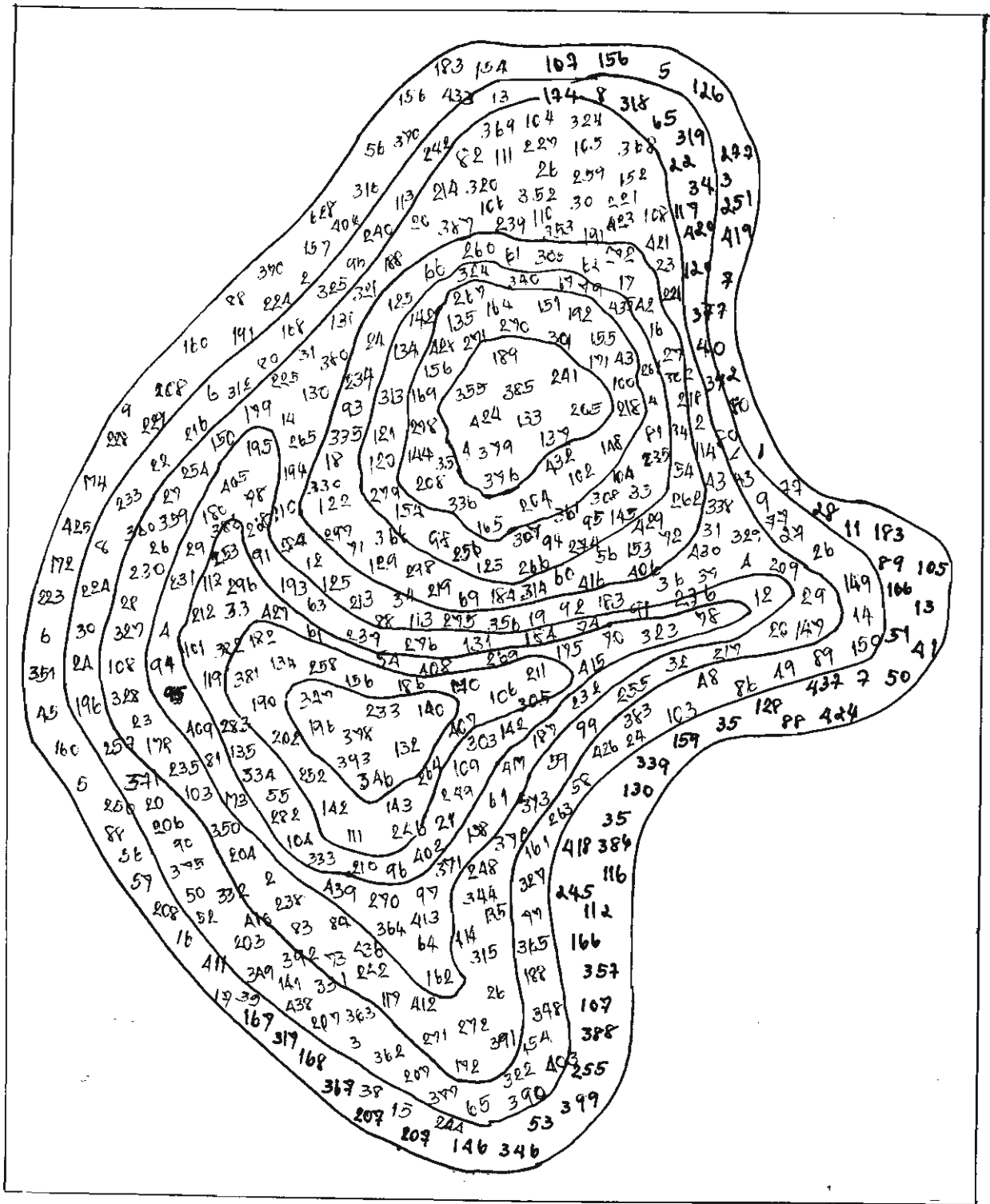
สมัยพ่ออุ้ยหนูน อินปาเป็นเจ้าอาวาสเมื่อ 60 ปีก่อน ท่านได้นำสมุนไพรรักษาโรคจากป่ามาปลูกบนม่อนเต็มไปหมด (สมภาราชนายเริ่ม อินปา) ภายหลังเมื่อสึกเป็นฆราวาสพ่ออุ้ยหนูน ก็ได้กลายมาเป็นพ่อเลี้ยงที่ให้บริการด้านสุขภาพอนามัยภายในชุมชนบ้านโรงช้าง

จากการสำรวจพบว่าม่อนยาศรีดอนแก้วมีพืชสมุนไพรอยู่ 430 ชนิด และมีสมุนไพรรักษาโรคอยู่ในฐานะสมุนไพรหายากไปจากม่อน หรือ อยู่ในสถานะที่เหลือน้อยเต็มที่อยู่ 33 ชนิด ในปัจจุบันพื้นที่วัดม่อนดอนแก้ว ถูกจัดเป็นพื้นที่สาธารณะประโยชน์ของหมู่บ้านโดยมีใบครอบครองกรรมสิทธิ์ในที่ดินอยู่ในความดูแลของ อบต.บ้านโรงช้าง

ปัจจุบันวัดศรีดอนแก้ว ได้เปลี่ยนชื่อเป็น “ วัดเด่นดอนแก้ว ” เนื่องจากตั้งอยู่ระหว่างบ้านเด่น หมู่ 6 และ บ้านดอนแก้ว หมู่ 7 ต.โรงช้าง อ.ป่าแดด แต่คนทั่วไปมักเรียกว่า “ วัดดอนแก้ว ” พื้นที่แห่งนี้ได้รับการประกาศให้เป็นพื้นที่สาธารณะประโยชน์ของหมู่บ้าน โดยอยู่ในความดูแลรับผิดชอบของ อบต.โรงช้าง

แผนที่ 3 แสดงที่ตั้งม่อนยาวัดถ้ำผาจุรย ตำบลป่าแฉะ

ภาพจำลองแสดงดินที่อยู่ของสมุนไพรในม่อนยาวิคม่อนคองแก้ว

4.2.2 ประวัติความเป็นมาและลักษณะทางภูมิศาสตร์ของม่อนย่าวัดถ้ำผาจุย ตำบลป่าแ่ง จังหวัดเชียงราย

บริเวณที่ตั้งวัดถ้ำผาจุยเชื่อกันว่าสถานที่แห่งนี้เป็นเมืองเก่าแก่แห่งหนึ่ง ที่สร้างขึ้นในสมัยเดียวกับการสร้างเมืองเทิง อำเภอเทิงในปัจจุบัน โดยสันนิษฐานจากซากปรักหักพังของเศียรพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ซึ่งพบกระจัดกระจายอยู่มากมายในบริเวณที่ตั้งวัดนั่นเอง ต่อมาท่านเจ้าอาวาสและชาวบ้าน ได้รวบรวมและนำลงบรรจุไว้ใต้แท่นพระประธานภายในบริเวณวัดถ้ำพระยานาคและพระเจดีย์ ชาวบ้านมีความศรัทธาเลื่อมใสในสถานที่แห่งนี้ว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ โดยคนเฒ่าคนแก่ได้เล่าว่า ในปีใดที่ฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาล ประชาชนเดือนร้อนมากเนื่องจากไม่มีน้ำทำนา ชาวบ้านบ้านป่าแดดและบ้านป่าแ่ง จะพร้อมใจกันไปทำพิธีขอฝนที่วัดแห่งนี้

ปัจจุบันวัดถ้ำผาจุย ตั้งอยู่หมู่ที่ 6 บ้านป่าแ่ง ตำบลป่าแ่ง อำเภอป่าแดด จังหวัดเชียงราย มีเนื้อที่ทั้งหมด 42 ไร่ 2 งาน 25 ตารางวา ลักษณะเด่นของวัดแห่งนี้คือ มีภูเขาหินลูกเตี้ย ๆ ตั้งอยู่บริเวณกลางวัด ซึ่งบนภูเขาดังกล่าวนั้นมีถ้ำเล็กถ้ำน้อยอยู่เป็นจำนวนมาก อันเป็นที่มาของชื่อวัดนั่นเอง วัดถ้ำผาจุยเมื่อแรกเริ่มเดิมที มีพื้นที่อยู่ในเขตป่าสงวนและได้ก่อตั้งเป็นสำนักสงฆ์เมื่อปี พ.ศ. 2479 โดยชาวบ้านที่อพยพอยู่บริเวณหมู่บ้านป่าแ่งในปัจจุบัน เห็นว่าควรจะมีสถานที่ประกอบศาสนพิธีของหมู่บ้าน และได้พิจารณาเห็นว่าบริเวณถ้ำที่ตั้งอยู่กลางป่าแ่งชุ่มมน้ำพุไปนั้นเป็นสถานที่เหมาะสม เนื่องจากบริเวณถ้ำร่มรื่นไปด้วยป่าไม้และอันอุดมสมบูรณ์ อีกทั้งยังมีบริเวณกว้างขวาง บนถ้ำมีถ้ำเล็กถ้ำน้อยอยู่เป็นจำนวนมาก จึงได้ร่วมกันพัฒนาถ้ำให้เหมาะสำหรับการประกอบศาสนพิธี และได้นิมนต์พระสงฆ์มาอยู่ที่ถ้ำ เนื่องจากเป็นสถานที่เหมาะสมในการปลุกวิเวกเพื่อบำเพ็ญบารมี จึงปรากฏในเวลาต่อมาว่ามีพระอุปัชฌาย์มาพำนักอยู่ที่ถ้ำดังกล่าวเสมอ ๆ และชาวบ้านก็ได้มีการพัฒนาบริเวณให้เหมาะสมมากยิ่งขึ้นเป็นลำดับ

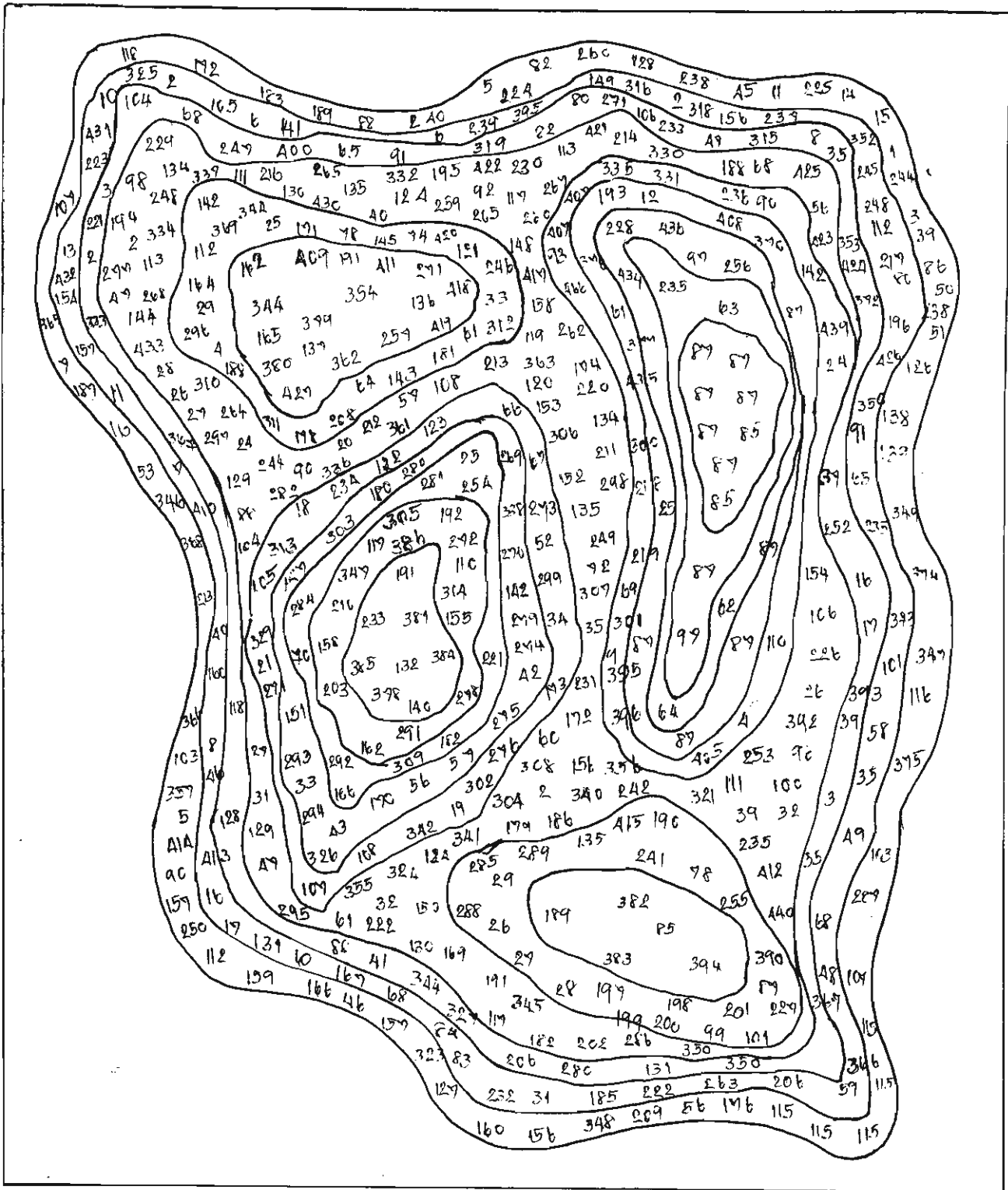
แต่เดิมชาวบ้านนิยมเรียกชื่อว่า วัดถ้ำบ่าง วัดถ้ำพระอภิมัยบ่าง และวัดถ้ำผาจุย บ่าง ต่อมาจึงได้มีการเปลี่ยนชื่อวัดอย่างเป็นทางการว่า “ วัดถ้ำผาจุย ” โดยมีมูลเหตุเนื่องมาจากท่านเจ้าคุณพระพรหมมุนี แห่งวัดบวรนิเวศ และ หลวงพ่อวัดเมืงรายมหาราช (ต่อมาคือพระเดชพระคุณพระมงคลวุฒาจารย์) มีความเห็นว่า ควรจะเปลี่ยนชื่อวัดเสียใหม่ เพราะท่านเห็นว่าเมื่อใช้ชื่อวัดถ้ำพระอภิมัยแล้ว พระภิกษุ สามเณร มักลาสิกขาเพศอยู่บ่อย ๆ โดยเฉพาะท่านเจ้าอาวาส จึงได้เรียกเจ้าอาวาสและคณะศรัทธาไปประชุมพร้อมกันเพื่อปรึกษารื้อเรื่องนี้ที่วัดเมืงรายมหาราช อ.เมือง จ.เชียงราย ในการประชุมครั้งนั้นที่ประชุมมีความเห็นร่วมกันว่าควรให้มีการเปลี่ยนชื่อวัดเสียใหม่ เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว

สาเหตุที่เลือกชื่อวัดถ้ำผาจุยเป็นชื่อใหม่อย่างเป็นทางการนั้น เนื่องมาจากคนเฒ่าคนแก่เล่าว่า ในคราวที่หลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ แห่งวัดดอยแม่ปิง อ.พร้าว จ.เชียงใหม่ ได้เดินทางธุดงค์มาบำเพ็ญภาวนา ณ สถานที่แห่งนี้ ตอนกลางคืนขณะที่ท่านกำลังเดินจงกรมอยู่ มักปรากฏนกสองตัวผัวเมียมาเกาะที่กิ่งไม้และร้องเสียงดังอยู่เสมอ ๆ ว่า “จะลุย จะลุย” คณะศรัทธาชาวบ้านจึงเห็นควรให้นำเสียงนกร้องดังกล่าวมาตั้งเป็นชื่อวัด ดังนั้นวัดถ้ำผาจุยจึงเปลี่ยนชื่อมาเป็นวัดถ้ำผาจุยนับตั้งแต่นั้นมา ซึ่งตรงกับปีที่วัดได้รับอนุญาตให้เป็นวัดที่ถูกต้องตามกฎหมายของกรมศาสนาเมื่อวันที่ 2 เมษายน พ.ศ. 2533

ปัจจุบันวัดถ้ำผาจุยเช่าพื้นที่จากกรมป่าไม้ โดยถือว่าอยู่ในเขตพื้นที่ป่าสงวนพื้นที่ส่วนหนึ่งภายในบริเวณวัด ซึ่งเป็นภูเขาดินลูกเดียว ๆ ต่อมาจากภูเขาคินปุ่นได้รับการประกาศจากหมู่บ้านให้เป็นป่าชุมชน การเข้าไปตัดไม้หรือสิ่งอื่นใดจะต้องได้รับการอนุญาตยินยอมจากคณะกรรมการหมู่บ้านและเจ้าอาวาสวัดก่อน

ในอดีตบริเวณวัดถ้ำผาจุยมิได้อยู่ในเขตชุมชนเช่นในปัจจุบัน แต่ถือว่าเป็นเขตป่าอยู่นอกเขตหมู่บ้าน เนื่องจากมีสภาพเป็นป่าดิบที่อุดมสมบูรณ์ มีไม้ใหญ่อยู่เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะไม้แฉะ ซึ่งบ้านเกือบทั้งหมดของบ้านป่าแฉะที่สร้างขึ้นในระยะแรกสร้างจากไม้ที่ตัดมาจากบริเวณป่าวัดถ้ำผาจุยนั่นเอง (สัมภาษณ์นายสมบุญ บุญเรือง ; 15 ธันวาคม 2543) การเดินทางไปบริเวณดังกล่าวจะต้องใช้เรือข้ามแม่น้ำพุง นอกจากนี้ไม้ใหญ่ยังมีไม้ยาอยู่เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะไม้จันทร์หรือต้นจันทร์ผา และต้นจะค่านผา ซึ่งถือเป็นไม้ยาเด่นของที่นี่ จากลักษณะพิเศษของพื้นที่ซึ่งเป็นวัด (แต่เดิมมีลักษณะเป็นวัดป่า) และเป็นเขตป่าที่อยู่ในความควบคุมของกรมป่าไม้ ทำให้ยังคงความอุดมสมบูรณ์ของไม้มีค่าและไม้ยาบริเวณวัดอยู่ระดับหนึ่ง

จากการศึกษาพบว่าพื้นที่ไม้สมุนไพรที่ขึ้นอยู่ในบริเวณวัดถ้ำผาจุยอยู่ 398 ชนิด ซึ่งนับว่าน้อยกว่าในอดีตมาก เพราะจากสภาพภูมิศาสตร์ในอดีต ม่อนยาวัดถ้ำผาจุยจะมีพื้นที่ติดต่อกับบริเวณที่เป็นโรงไม้หินในปัจจุบัน ซึ่งในช่วงหนึ่งที่ผ่านมาได้มีการต่อสู้เพื่อแย่งชิงบริเวณม่อนยาในปัจจุบันกับโรงไม้หิน ประกอบกับการสร้างวัดทำให้ต้องมีการปรับพื้นที่เพื่อทำการก่อสร้างจึงทำให้สภาพภูมิศาสตร์เปลี่ยนแปลงไป มีผลให้พันธุ์ไม้สมุนไพรลดน้อยลง

ภาพจำลองแสดงพื้นที่ของชุมชนไพรในม่อนยวดีถ้ำผาจุย

จากการเดินศึกษาสำรวจพบว่า ม่อนวัดดอนแก้วและม่อนวัดถ้ำผาจุย ยังคงมีความอุดมสมบูรณ์ของสมุนไพรอยู่ในระดับหนึ่ง ที่เป็นอย่างนี้คาดว่าเป็นผลมาจากปัจจัยด้านสภาพภูมิศาสตร์ และปัจจัยทางด้านวัฒนธรรม เนื่องจากม่อนยาทั้ง 2 แห่งอยู่ในบริเวณวัด ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่ามียิ่งศักดิ์สิทธิ์คอยพิทักษ์คุ้มครองอยู่ โดยมีพระธาตุซึ่งชาวบ้านให้ความเคารพบูชาประดิษฐานอยู่บริเวณยอดของม่อนดอนแก้ว จึงได้มีการตกลงร่วมกันให้พื้นที่วัดดอนแก้วเป็นพื้นที่พิเศษ ห้ามผู้ใดรุกกล้าทำลาย ส่วนบริเวณวัดถ้ำผาจุยชาวบ้านเชื่อว่ามียักษ์ผาจุยดูแลอยู่ประกอบกับการอยู่ในเขตป่าสงวน ซึ่งปัจจุบันกรมป่าไม้ประกาศให้เป็นเขตป่าสวนเสื่อมโทรม และพื้นที่ส่วนหนึ่งของวัด ได้รับการประกาศให้เป็นเขตป่าชุมชนของหมู่บ้าน

ในการเดินสำรวจพันธุ์พืชสมุนไพร แบ่งออกเป็น 3 ระยะตามฤดูกาล พบสมุนไพรทั้งสิ้น 440 ชนิด จำแนกตามลักษณะทางพฤกษศาสตร์ ได้ดังนี้

สมุนไพรจำแนกตาม ลักษณะพฤกษศาสตร์	ปริมาณที่สำรวจพบ (ชนิด)	
	วัดม่อนดอนแก้ว	วัดถ้ำผาจุย
1. ไม้หัว / ไม้ลงหัว	10	6
1. ไม้ล้มลุก	131	140
2. ไม้ยืนต้น	132	147
3. ไม้เถา / ไม้เลื้อย	53	50
4. ไม้พุ่ม	69	45
5. ไม้พุ่มกึ่งเลื้อย / ไม้พุ่มรอเลื้อย	3	6
6. เฟิร์น	8	-
7. ปาล์ม	1	2
8. เห็ด	3	2
รวม	410	398

ตารางที่ 2 ปริมาณสมุนไพรที่สำรวจพบในม่อนยาป่าแคด

จากการสำรวจ รวบรวม และสัมภาษณ์พบว่า มีสมุนไพรที่สูญพันธุ์/เหลืออยู่เพียงเล็กน้อยใกล้สูญพันธุ์ในม่อนยาทั้ง 2 แห่งจำนวน 34 ชนิด ได้แก่

1. กา 3 ปีก	2. กาจับหลัก	3. กำลังช้างสาร
4. กำลังเสือโคร่ง	5. กูก (กระเทียม)	6. เกียงพาย (สันพร้าวอม)
7. ขี้เหล็กเลือด	8. แคมเหลือง	9. จะค่าน
10. จ้าฮ่อม	11. ดีหมี	12. นมนาง
13. ป่าตาเสือ	14. ปิดปิวแดง	15. มะเกลือ
17. มะคำไก่	18. มะชัก	19. มะปิ่น
20. มะไฟ	21. ม้าแตกคอก	22. รวงจืด (รวงเย็น)
23. ลับมีนน้อย	24. ลับมีนหลวง	25. ส้มขึ้น
26. สารเงิน	27. หนาดคำ	28. หอมไก่
29. หัสกีน	30. หิงเม่น	31. หิงหาย
32. เหือดหม่อน	33. อ้อยดำ	34. ฮ่อสะพายควาย

เนื่องจากม่อนยาทั้งสองแห่งมีลักษณะบางประการที่แตกต่างกันคือ ม่อนยาวัดดอนแก้วเป็นม่อนดิน ในขณะที่ม่อนยาวัดถ้ำผาจุรมีทั้งส่วนที่เป็นดินและส่วนที่เป็นภูเขาหินปูน ทำให้ม่อนยาวัดถ้ำผาจุรมีพันธุ์พืชสมุนไพรที่เด่นแตกต่างไปจากม่อนยาวัดดอนแก้ว คือ ต้นจันทน์ผา และจะค่านผา โดยเฉพาะบริเวณส่วนยอดของม่อนยาส่วนที่เป็นภูเขาหินปูนจะมีต้นจันทน์ผามากเป็นพิเศษ ซึ่งในอดีตได้มีการลักลอบนำลงมาครวละเป็นลำร่อแต่ต้น จนท่านเจ้าอาวาสต้องออกคำสั่งห้ามมิให้นำลงมาอีกเด็ดขาด

เพื่อให้เห็นภาพได้ชัดเจนยิ่งขึ้น จึงขอเสนอข้อมูลสมุนไพรทั้ง 440 ชนิดในรูปตาราง ประกอบด้วยชื่อท้องถิ่น ส่วนที่ใช้ /สรรพคุณ การขยายพันธุ์ ปริมาณที่สำรวจพบ ช่วงเวลาที่นำมาใช้ประโยชน์ และบริเวณที่พบบนม่อนยา เนื่องจากม่อนยาทั้ง 2 แห่งอยู่ในระดับความสูงใกล้เคียงกัน จึงปรากฏพันธุ์พืชสมุนไพรที่เหมือนกันหลายชนิด ยกเว้นสมุนไพรบางชนิดที่พบเฉพาะม่อนยาแห่งใดแห่งหนึ่ง ซึ่งได้ทำเครื่องหมายแจ้งไว้ในตารางแล้ว

ตารางที่ 3 ฐานข้อมูลสมุนไพร อำเภอป่าแคค จังหวัดเชียงราย

ลำดับ ที่	ชื่อท้องถิ่น	ส่วนที่ใช้ / สรรพคุณ	การขยายพันธุ์	ปริมาณที่ สำรวจ พบ	ช่วงเวลาที่ ใช้ประโยชน์	บริเวณ ที่พบ
1.	กกลังกา	ลำต้น รักษาน้ำดี รักษาโรคท้องน้ำดีอักเสบ ใบ ตำพอกฝีพยาธิบาดแผล แก้เจ็บภายใน ดอก แก้โรคในปาก ปากเปื่อย ปากซีก ราก แก้ไข้ภายใน ขับเลือดเสียออก จากร่างกาย หัว แก้ลมพิษ แก้ธาตุพิการ บำรุงสายตา ทำให้ อยากอาหาร	แยกหน่อ			 ริมน้ำ
2.	กันจ่า	ใบ ใบสดนำมาตำให้ละเอียดคั้นน้ำใช้หยอดตา แก้ตำบวม ตำพอกแผลสด แผลน้ำร้อนลวก แผลไฟไหม้ ต้น อานแก้ไอ	เมล็ด			
3.	กระชาย	หัวใต้ดิน บำรุงหัวใจ บำรุงกำลัง แก้บิดมูกเลือด ท้องเดิน แก้ไข้สันหิว ขับปัสสาวะ บำรุงกำลัง	เหง้า หัวใต้ดิน			
4.	กล้วยตับจีโคด	ยาง ใช้ห้ามเลือด ผลดิบ แก้โรคท้องเสีย ใช้ลดมานแผลในกระเพาะ ผลสุก เป็นยาระบาย หัวปลี แก้โรคเกี่ยวกับลำไส้	ใช้หน่อ			
5.	กล้วยเค็ด	ผล มีวิตามิน A ช่วยบำรุงสายตา มีวิตามินบี 1, 2, C เกลือแร่ แก้ท้องผูก ต้น แก้มูกคุด ขับระดูขาว ดอก ขับประจำเดือน ลดไข้ ราก ขับปัสสาวะ เมล็ดอ่อน แก้กลากเกลื้อน	เมล็ด			
6.	กล้วยป่า	ยางกล้วย ใช้ห้ามเลือด ผลดิบ แก้โรคท้องเสียเรื้อรัง อาหารไม่ย่อย ผลสุก เป็นยาระบายอ่อนๆ น้ำคั้นจากปลี ใช้ในโรคเกี่ยวกับลำไส้ ถ่ายอุจจาระเป็นมูกเลือด แก้จากหอยกกล้วย เป็นยาถ่ายพยาธิ	หน่อกล้วย			
7.	กล้วยไม้	ใบ แก้ท้องเดิน ราก ยาฝาดสมาน แก้ปวดบวม แก้โรคบิด แก้ท้องร่วง แก้อาเจียน เสมพะพิษาร นำมาบดหรือเคี้ยวผสม กับพริกเป็นยาแก้ไข้ ทานภายนอกสมานแผล	เมล็ด			
8.	กล้วยฮ่อง	ยางกล้วย ใช้ห้ามเลือด ผลดิบ แก้โรคท้องเสียเรื้อรัง อาหารไม่ย่อย ผลสุก เป็นยาระบายอ่อนๆ น้ำคั้นจากปลี ใช้ในโรคเกี่ยวกับลำไส้ ถ่ายอุจจาระเป็นมูกเลือด แก้จากหอยกกล้วย เป็นยาถ่ายพยาธิ	หน่อกล้วย			

ลำดับ ที่	ชื่อท้องถิ่น	ส่วนที่ใช้ / สรรพคุณ	การขยายพันธุ์	ปริมาณที่ สำรวจ พบ	ช่วงเวลา ที่ใช้ประโยชน์	บริเวณ ที่พบ
9.	กวางเขย	แก้เส้นตึง ช่วยให้อาหารย่อย ทำให้เกิดก๊าซ แก๊กซี่ แก๊กซี่ แก๊กซี่	เมล็ด			
10.	กวาว	ยางของต้น ใช้กับแผลมีเชื้อโรค ใบ ใบสดคั้นน้ำกินแก้ปวด ขับพยาธิ แก๊กซี่ แก๊กซี่ แก๊กซี่ แก๊กซี่ ดอก ดอกสดคั้นน้ำกินถอนพิษไข้ ขับปัสสาวะ ราก รากสดคั้นน้ำรับประทาน น้ำบำรุงธาตุ แก้โรคประสาททุกชนิด ผัก / เมล็ด คั้นน้ำดื่มเป็นยาถ่ายพยาธิ	เมล็ด			
11.	กวาวมัลลือ (เกรียน)	เถา เจริญผล	เหง้า			
12.	กอกกูก	ผล แก๊กซี่ แก๊กซี่ แก๊กซี่ แก๊กซี่ เปลือก แก๊กซี่ แก๊กซี่ แก๊กซี่ แก๊กซี่ ใบ คั้นน้ำใช้หยอดหู แก๊กซี่ แก๊กซี่ แก๊กซี่ ผลสด รวบรวมแก๊กซี่ แก๊กซี่ แก๊กซี่ เมล็ด เติมน้ำให้เป็นน้ำและน้ำเย็นน้ำรับประทาน แก๊กซี่ แก๊กซี่ แก๊กซี่ แก๊กซี่ ผล,เปลือก,ใบ,ยาง,เนื้อมะกอก แก๊กซี่ รักษาโรคธาตุพิการ เพราะน้ำคั้นไม่ปกติ	เมล็ด ตอนกิ่ง		 	
13.	กอนหมา	ราก คั้นน้ำดื่มแก๊กซี่ ใบ แก๊กซี่ ขับพยาธิตัวจิ๋ว ทั้งต้น คั้นน้ำดื่มแก๊กซี่	ปักชำ			
14.	กอมกือ	ทั้งต้น รวบรวม ขับพยาธิ คั้นน้ำดื่มแก๊กซี่ และแก๊กซี่แก๊กซี่แก๊กซี่แก๊กซี่ ใบ น้ำคั้นจากใบสดแก๊กซี่แก๊กซี่แก๊กซี่แก๊กซี่ ใบคั้นจากใบสดแก๊กซี่แก๊กซี่แก๊กซี่แก๊กซี่ เมล็ด แช่น้ำให้พอง กินเป็นยาถ่าย ยาระบาย	เมล็ด ปักชำ			
15.	กอมกือห้วย	ใบ เคี้ยวพ่นลงบนบริเวณที่ถูกแมลงกัดต่อย	เมล็ด ปักชำ			
16.	กะเพราขาว	ใบ แก๊กซี่ แก๊กซี่ แก๊กซี่ แก๊กซี่ น้ำคั้นจากใบสดแก๊กซี่แก๊กซี่แก๊กซี่แก๊กซี่ น้ำคั้นจากใบสดแก๊กซี่แก๊กซี่แก๊กซี่แก๊กซี่ กลาก โรคผิวหนังต่าง ๆ เมล็ด แช่น้ำนำไปพอกบริเวณตา แก๊กซี่ แก๊กซี่ ราก รวบรวมหรือคั้นกับน้ำร้อนดื่ม แก๊กซี่ แก๊กซี่ แก๊กซี่	เมล็ด ปักชำ			

ลำดับ ที่	ชื่อท้องถิ่น	ส่วนที่ใช้ / สรรพคุณ	การขยายพันธุ์	ปริมาณที่ สำรวจ พบ	ช่วงเวลาที่ใช้ประโยชน์	บริเวณ ที่พบ
17.	กะเพราดำ	ใบ แก้ปวดท้อง แก้จุกเสียด ขับลม ท้องอืด ท้องเฟ้อ บำรุงธาตุ ขับผายลม แก้จุดเสียดในท้อง น้ำคั้นจากใบมีฤทธิ์ขับเหงื่อ ขับเสมหะ ทารักษา กลาก โรคผิวหนังต่างๆ เมล็ด แร่น้ำนำไปพอกบริเวณตา แก้ผงเข้ตา ราก แก้หงหรือคัมกับน้ำร้อนดื่ม แก้โรคธาตุ แก้ไอ	เมล็ด บักขี้			
18.	กะแอน	ต้น ช่วยให้อาหารย่อย ใบ ขับเลือดเน่าในมดลูก ขับน้ำคาวปลา ราก แก้ไข้ตัวเย็น ดอก แก้ไข้เรื้อรัง ไข้ตัวเย็น ไข้จับสั่น แก้ผอมเหลือง เถา แก้ลม บำรุงธาตุ เหง้า บำรุงน้ำนม แก้ปวดมวนในท้อง แก้บิด ขับผายลม ขับปัสสาวะ แก้บิดปวดเบ่ง แก้เสมหะเป็นพิษ แก้แน่นหน้าอก แก้จุกเสียด	เหง้า			
19.	กักไม้ผ้อ	ใบ, เปลือก เป็นยารักษาโรคเหงือกฟัน แก้พยาธิผิวหนัง ราก รักษาบาดแผล เปลือก ราก บำรุงหัวใจ เปลือกต้น ขับพิษในกระดูก ในเส้น แก้พยาธิผิวหนัง เวียน มะเร็ง ขับพิษทั้งปวง แก้ปวดฟัน แก้ริ้นขนาด ตามลมข้าวสาร คั้นเอาน้ำดื่มทำให้อาเจียน ถอนพิษยาเบื่อเมา อาหารแสลง แก้ท้องอืดท้องเฟ้อ แก้ปวดท้องขณะมีประจำเดือน แก้ปวดเมื่อย บำรุงธาตุ ขับลม ลูก บำรุงธาตุ แก้ลม ขับลมจุกเสียด ยาอายุวัฒนะ เมล็ด ยาอายุวัฒนะ ขับผายลม บำรุงธาตุ เจริญอาหาร กระที่ แก้พยาธิ หรือฝนกับน้ำปูนใสทา แก้ผื่นคัน เชื้อรุมกระที่ รูดเอามาใช้ทำยาสูบ แก้ริดสีดวงจมูก	เมล็ด ตอนกิ่ง			
20.	ก้างปลาขาว	ใบ คั้นน้ำดื่ม ขับปัสสาวะ บดเป็นผงโรยสมานแผล ลูก สมานในระบบทางเดินอาหาร แก้อาการชักเสบต่าง ๆ ราก คั้นน้ำดื่มแก้หอบหืด แก้ร้อนในกระหายน้ำ แก้ไข้ ขับพิษ ไข้หัว แก้ตัวร้อน แก้ไข้หวัด ขับพิษร้อน ถอนพิษไข้ แก้ไข้รากสาด ผ่นทาแก้โรัน ภูสวัด ไฟลามทุ่ง ต้น, เปลือก คั้น/ชงน้ำดื่ม แก้ไอเหลืองเสีย ขับปัสสาวะ พอกโลหิต แก้บิด แก้ท้องเสีย	เหง้า			
21.	กาสะลอง	ดอก ใช้สูบแก้ริดสีดวงจมูก บำรุงน้ำดี บำรุงโลหิต บำรุงกำลัง แก้ลม ราก บำรุงปอด รักษาโรคไต แก้ปวดพิการ แก้ไอ ใบ ใช้ฆวนหนูรี	เมล็ด			

ลำดับ ที่	ชื่อท้องถิ่น	ส่วนที่ใช้ /สรรพคุณ	การขยายพันธุ์	ปริมาณที่ สำรวจ พบ	ช่วงเวลาที่ ใช้ประโยชน์	บริเวณ ที่พบ
22.	กู๊ก	แก่น มีรสหวานใช้เป็นยาแต่งรส บรรเทาอาการ กระหายน้ำ ทำให้ชุ่มคอ เปลือก ไล่แมลง รักษาอาการปวดฟัน รักษาธาตุพิการ ต้มน้ำอาบรักษาฝี โรคเรื้อน โรคผิวหนัง หรือบด เป็นผงใช้ไล่แมลงโรคผิวหนัง น้ำจากเปลือกสด ๆ ใช้ หยอดตา รักษาอาการเจ็บตา	เมล็ด ตอนกิ่ง			
23.	กุ่มคั้น	ดอก ยาเจริญอาหาร ลูก แก้กึ่งผูก ขับลม แก้ท้องอืด แก้ท้องเสีย แก่น แก้กึ่งท้องผูก แก้ท้องอืด เปลือกลำต้น ยาเจริญอาหาร ขับปัสสาวะ แก้ไข้ ขับน้ำเหลืองเสีย รักษาฝี	เมล็ด			
24.	กู๋จั้น	เปลือก แก้อ่อนเพลีย ทำให้มีกำลัง บำรุงธาตุ ขับผายลม ปรุงเป็นยารักษาโรคไข้หวัด ใบ ปรุงเป็นยาหอมแก้ลมวิงเวียน จุกเสียด แน่นท้อง บำรุงกำลัง บำรุงธาตุ ราก, ใบ ต้มดื่มแก้ไข้เนื่องจากอาการอักเสบของหญิงคลอด บุตรใหม่	เมล็ด ตัดกิ่ง ปักชำ			
25.	กู๋คั้น	ราก ปรุงเป็นยาหอม ยารับลมในลำไส้ แก้ปวดมวนใน ท้อง แก้ลมวิงเวียน ทำให้ชุ่มชื้นกระปรีกระเปร่า บำรุงหัวใจ	เมล็ด ปักชำกิ่ง			
26.	กูดก้านดำ	ก้านใบ ขับพิษร้อน แก้พิษไข้กาฬ แก้ร้อนในกระหายน้ำ	สปอร์			
27.	กูดก้านแดง	ก้านใบ ขับพิษร้อน แก้พิษไข้กาฬ แก้ร้อนในกระหายน้ำ	สปอร์			
28.	กูดก้านขาว	ก้านใบ ขับพิษร้อน แก้พิษไข้กาฬ แก้ร้อนในกระหายน้ำ	สปอร์			
29.	กูดหลวง	ก้านใบ ขับพิษร้อน แก้พิษไข้กาฬ แก้ร้อนในกระหายน้ำ	สปอร์			
30.	เก็ดดวา	ราก รักษาโรคลมร้อนจากไข้หวัดภายใน เนื้อไม้ เป็นยาเย็น ลดพิษไข้ ใช้ทำยาขับ ทำหัวน้ำหอม น้ำจากต้น เป็นยารักษาโรค น้ำจากดอก ใช้ผสมน้ำมันเป็นยารักษาโรค ผิวหนัง เนื้อที่ชุ่มเมล็ด จะให้สี	เพาะชำ			

ลำดับ ที่	ชื่อท้องถิ่น	ส่วนที่ใช้ / สรรพคุณ	การขยายพันธุ์	ปริมาณที่ สำรวจ พบ	ช่วงเวลาที่ใช้ประโยชน์	บริเวณ ที่พบ
31.	แกบ้าน	ดอก ดอกสดคั้นกิน แก้ปวดศีรษะข้างเดียว น้ำรากสด เปลือกคั้น รักษาอาการท้องเดิน ถ้ากินมาก เกินไป จะทำให้อาเจียน ราก คั้นน้ำผสมน้ำผึ้งเป็นยาขับเสมหะ แก้โรคปวดข้อ ใบอ่อน / ยอดอ่อน คั้นพืชร้อนถอนพิษไข้ แก้ไข้หัวลม	เมล็ด ปักชำ			
32.	แกฝอย	ยอดอ่อน แก้ไข้หัวลม เปลือกคั้น แก้ท้องเดิน แก้ธาตุพิการ ลำไส้แปร ขันชะตุ ราก แก้โรคปวดข้อ น้ำจากรากผสม น้ำผึ้งเป็นยาขับเสมหะ ดอก ดอกสดคั้นกินแก้ปวดศีรษะข้างเดียว เนื้อไม้ แก้ลงท้อง แก้บวม แก้คุดเค็ด ขับพยาธิ	เมล็ด ปักชำ			
33.	แก้วขาว	ใบ แก้ทุกสิ่งทุกอย่าง แก้ปวดท้อง ขับพยาธิ น้ำรากสด	เมล็ด ถอนกิ่ง			
34.	แกหางค่าง	เปลือกคั้น คั้นน้ำกิน แก้ท้องอืดเพื่อ เมล็ด แก้โรครัก น้ำรากสด ขับเสมหะ ใบ ตำพอกรักษาแผล ราก, ต้น, เปลือกผล คั้นน้ำอาบบรรเทาอาการปวดตามร่างกาย ปวดเมื่อย ปวดหลัง	เมล็ด			
35.	โกสน	ใบอ่อน แก้โรคระบบทางเดินมีความผิดปกติ	ปักชำ			
36.	ไก่ - กาย	ยางจากเปลือกคั้น ผสมทำรูปและเป็นส่วนผสมก่ออิฐแบบ โบราณ	เมล็ด			
37.	ไก่แดง	แก่น น้ำรากสด น้ำรากสด น้ำรากสด เป็นยา อาหุวันนะ แก้ไข้จับสั่น ไข้ ไอ แก้โรคผิวหนัง แก้ลง ท้อง มูกเลือด แก้แน่นหน้าอก น้ำรากสด ขับลม	เมล็ด			
38.	ระจาว	แก้พิษในเลือด แก้ประคางต่าง ๆ แก้โรคลม	ปักชำ แยกต้นอ่อน			
39.	ชำ	เหง้าสด รักษากลากเกลื้อน เหง้าแก่ รักษาอาการท้องอืดท้องเฟ้อ ช่วยขับลม ขับเสมหะ ขับเหงื่อ แก้บิด หรือตำให้ละเอียดพอกแก้โรค ผิวหนัง กลากเกลื้อน ตำพอกแก้โรคน้ำคั้นใน โรคลมพิษ	เหง้า หน่อ			

ลำดับ ที่	ชื่อท้องถิ่น	ส่วนที่ใช้ / สรรพคุณ	การขยายพันธุ์	ปริมาณที่ สำรวจ พบ	ช่วงเวลาที่ ใช้ประโยชน์	บริเวณ ที่พบ
40.	รางครึ่ง	ใบ, ราก ผสมใบโสมแมว บดเป็นผงละเอียดปั้นเป็นลูกกลอน กินแก้ไอ	เมล็ด			
41.	รางหัวหมู	แก่ขาง แก้วคืดวงต่าง ๆ แก้วอีกเลบ	เมล็ด			
42.	รำลึง	หัว, ใบ, ดอก, ราก รับพยาธิในลำไส้ ผิดาษ แก้วเก็ถอนน้อยใหญ่	เหง้า, หัว			
43.	ริง	เหง้า รับลมในลำไส้ แก้วถ้องอืดท้องเฟ้อ บำรุงธาตุ แก้คลื่นไส้ แก้วบิด	เหง้า			
44.	ริงแมงดา	หัว, ใบ, ต้น, ราก แก้วโรคดวงใจจุ่นหมอง เจริญอาหาร	เหง้า, หัว			
45.	รีโค่น้ำ	ราก แก้วกัษัย รับบัสสาวะ จี้โค่น้ำ พอกแก้พิษร้อน	แยกต้น ราก			
46.	รีเหล็กป่า	ใบ, ดอก ช่วยให้นอนหลับสบาย ดอก, ยอดอ่อน ยารมเจริญอาหาร ฝัก รักษาท้องร่วง แก่น, เปลือก เป็นยาระบาย	เมล็ด			
47.	รีแฮด	เนื้อไม้ สดปรุงเป็นยาบำรุงกำลัง ทำให้ร่างกายแข็งแรง ผสมสมุนไพรอื่น ดมแก้ลม บวมซ้ำ กัษัยเส้น แก้ว ปวดเมื่อย	เมล็ด			
48.	เริ่มคอกแดง	ราก แก้วเสมพะ แก้วกำเคว บำรุงธาตุ แก้วบวม แก้ตาพิการ	ปักชำ			
49.	เริ่มตาไก่	ดอก รักษาโรคตาเปลือก ตาแดง ตาแฉะ ใบ ฆ่าพยาธิ แก้วโรคภัยพิบัติเปิด ผล รักษาโรคผิวหนัง เปลือก ตำคั้นน้ำหยอดหูแก้แผลงเข้าหู ราก ขับเสมพะ แก้วมีโนท้อง แก้วไอเจ็บอก	พาดกิ่ง			
50.	เข้าหมันแดง	เหง้าแก่ รักษาแผลในลำไส้ รับบัสสาวะ ช่วยให้เจริญ อาหาร จุกเสียด รักษาอาการปวดท้อง ท้องอืด แน่น รูดเนื้อหาบริเวณถุงกัถ ช่วยให้อายคันและ ไม่เป็นแผล	เหง้า			
51.	เข้าหมันจีน	เหง้าสด รับลม แก้วท้องอืดท้องเฟ้อ รับบัสสาวะ ใช้หุงกับน้ำมะพร้าวใส่เมล็ด บดผสมกับน้ำปูน ใส รักษาแผลในลำไส้ แก้วบวม แก้วลม แก้วเสมพะ เหง้าสดบดผสมกับน้ำปูนใส กินแก้ท้องร่วง	เหง้า			

ลำดับ ที่	ชื่อท้องถิ่น	ส่วนที่ใช้ / สรรพคุณ	การขยายพันธุ์	ปริมาณที่ สำรวจ พบ	ช่วงเวลาที่ใช้ประโยชน์	บริเวณ ที่พบ
52.	เจ้าหมื่นเครือ	เหง้า เป็นยารักษาโรคกระเพาะ เป็นยารักษาธาตุ รับผายลม แก้ปวดศีรษะ ใบ ขับระดูสตรี ดอก แก้บิดมูกเลือด ราก ขับลม บำรุงน้ำเหลือง รักษาโรคตา	เหง้า			
53.	เขื่อง	หัว, ราก ขับพิษที่ตับ ปวด และหัวใจพิการได้ ราก ต้มน้ำดื่มบำรุงกำลัง ช่วยให้ง่ายแก่การขับ แก่นในยอดอ่อน บำรุงน้ำดี ปวด และขับ	เมล็ด			
54.	เจื่องงิ้ว	ราก แก้ไข้ ขับเหงื่อ แก้ปวดเมื่อยตามร่างกาย แก้คันเนื้อคันตัว ขับร้อน	เมล็ด แยกหน่อ			
55.	แรมเหลือง	หัว เป็นยาถอนพิษ แก้เมาเบื่อเห็ด ถูกยาพิษและ แก้ไข้	หัว			
56.	คิ้วงูน้อย	ลำต้น เป็นยาขับปัสสาวะ ขาระบาย แก้ริดสีดวง แก้ท้องร่วง นิ่ว ดอก เป็นยาขับเสมหะ ราก เป็นยาแก้ไอ, แก้ปวดหลัง	เมล็ด			
57.	คิ้วงูหลวง	ทั้งต้น รักษาโรคไข้มาลาเลีย แผล หนองบวม อักเสบ รักษาโรคเรื้อรัง อากาศร้อน ไตอักเสบ โรคบิด ลดความดันโลหิต แก้พิษมี ราก รักษาโรคคอติด กล้ามเนื้อหัวใจ อักเสบ รักษา ขึ้นกลางอก ขับน้ำดื่มแก้ท้องอืด ท้องเฟ้อ แน่นหน้าอก ปวดหัว เจ็บท้องน้อย	เมล็ด			
58.	คว่ำตายหงายเป็น	ใบ ใช้ผสมเป็นยาฆ่าเชื้อ ไข้ใหม่ น้ำร้อนลวก รักษาตาปลา วางบนศีรษะรักษาอาการปวดหัว	ปักชำ - กิ่ง เมล็ด			
59.	คำปู้	ดอก เป็นยาฟอกเลือดและขับน้ำเหลือง ละลายเสมหะ ขับ ลม แก้เวียนหัว ไอ หัวใจ โรคเรื้อรัง คางทูม หลอดลมอักเสบ ใบ แก้เจ็บหู แก้แผลเปื่อยเน่า	เมล็ด			
60.	เค็ดเกา	ใบ รักษาโรคโลหิตจาง ผล ขับประจำเดือน ฟอกเลือด บำรุงเลือด ราก / แก่น ผ่านน้ำกินแก้ไข้ ใบ แขน้ำดื่มแก้ไข้ ดอก แก้โลหิตในกองกำเฒ่า	เมล็ด			
61.	เครือก้องแกบ	ใบ เป็นยาขับปัสสาวะ ทำให้เส้นเอ็นในร่างกายอ่อนตัว เถา รักษาโรคหืด รักษาอาการกระดูกงอกและกระดูก ทุกชนิด	ทวนเถา			

ลำดับ ที่	ชื่อท้องถิ่น	ส่วนที่ใช้ / สรรพคุณ	การขยายพันธุ์	ปริมาณที่ สำรวจ พบ	ช่วงเวลาที่ ใช้ประโยชน์	บริเวณ ที่พบ
62.	เครือบ้านจากวาง	เถา แก้โรคลม ปรับธาตุ	เหง้า ปักชำ	0		
63.	เครือเขากวาง	เถา แก้โรคลม ปรับธาตุ	เหง้า ปักชำ	0		
64.	เครือเขาคั่ว	เถา เป็นยาเย็น แก้พิษร้อนในกระเพาะอาหาร ขับเหงื่อ แก้ปวดเอวและต้นขา บำรุงไต ช่วยบำรุงไต แก้ เลือดกำเดาไหล รักษาแผลเรื้อรังและผดผื่นจาก อากาศร้อน	เมล็ด แตกหน่อ			
65.	เครือเขาน้ำ	ใบ รักษาบาดแผลสด เถา เป็นยาขับประทุษ แก้กษัย เป็นยาขับปัสสาวะ	เมล็ด			
66.	เครือเขาลงตัวผู้	ช่วยลดความดันโลหิต	ปักชำ			
67.	เครือเขาลงตัวเมีย	ช่วยลดความดันโลหิต	ปักชำ			
68.	เครือเจน	เถา รักษาอาการเมื่อย ทำให้เส้นเอ็นอ่อน เมล็ด รักษาอาการกระดูกเสีย รับลมในลำไส้ รักษาอาการแน่นอึดเพื่อ ใบ ทำลูกประคบแก้เมื่อยรบ คลายเส้นเอ็น แก้ปวดเส้นเอ็น	ปักชำ			
69.	เครือเดาน้อย	ลดความดันโลหิต	เหง้า			
70.	เครือเดาหลวง	หัว ขับพิษในกระดูก แก้ น้ำเหลืองเสีย	เหง้า			
71.	เครือตีนด้ง	ใบ เป็นยาขับถ่ายพยาธิ ทำให้เจริญอาหาร ระบายท้อง แก้ปวดท้อง จุกเสียด แก้บิด แก้ไข้ป่า ทาแผลเรื้อรัง ราก แก้ไข้	เมล็ด			
72.	เครือน้ำคั่ง	เถา แก้โรคเกี่ยวกับโรคลมต่าง ๆ	เมล็ด			
73.	เครือป่าแตก	ผล แก้ลมจุกเสียด แก้พิษงู บำรุงโลหิต ใบ แก้บิด ดอนพิษมอริทิน เมล็ด กิน / พอกแก้ปวดตามข้อ กล้ามเนื้อและอัมพาต ราก แก้ไข้ บำรุงตับ ทำให้นอนหลับ เปลือกต้น แก้บิด ลำต้น ดมน้ำต้มขับปัสสาวะ แก้ไตพิการ	ราก ปักชำ			

ลำดับ ที่	ชื่อท้องถิ่น	ส่วนที่ใช้ / สรรพคุณ	การขยายพันธุ์	ปริมาณที่ สำรวจ พบ	ช่วงเวลาที่ใช้ประโยชน์	บริเวณ ที่พบ
74.	เครือม้วย	แก้โรคเกี่ยวกับโรคลมต่าง ๆ	เมล็ด			
75.	เครือสาวข้าว	ราก ทำให้อาเจียน ตอนพิษ	เมล็ด			
76.	เครือหนามแน่	ต้น ตอนพิษยาเบื่อเมา ตอนพิษไข้ และพิษทั้งปวง รากและเถา แก้วร้อนใน กระหายน้ำ รักษาพิษร้อน	เมล็ด ปักชำ			
77.	เครืออรน	เถา แก้กุดทะราด แผลเนื้อร้ายต่าง ๆ แก้กษัย แก้วปวดเมื่อยร่างกาย	เหง้า			
78.	เครืออรน	ใบทั้งต้น แก้วไอ แก้วปวดเมื่อย ขับปัสสาวะ บรรเทาอาการ อักเสบจากตะขาน และแมลงมีพิษ	เมล็ด			
79.	งา	เมล็ด บรรเทาอาการระคายเคือง แก้วไอ เป็นยาระบาย ขับปัสสาวะ ขับระดู ใบสด น้ำคั้นช่วยให้เมื่อย น้ำมันจากเมล็ด ใช้แทนน้ำมันมะกอกได้ ใช้ผสมในขี้ผึ้งทา แก้วโรครุนาติซึม น้ำมันที่หุงจากเมล็ด ทำเป็นน้ำมันใส่แผล ช่วยลดความแสบ	เมล็ด			
80.	จิวปง	ดอก แก้วท้องร่วง พอกสมานแผล ห้ามเลือดที่เป็นหนอง แก้วบิดเลือด ราก แก้วอาการอักเสบ แก้วท้องร่วง กระเพาะอาหารอักเสบ เปลือก ทำให้อืดโหดเวียนดี เปลือกต้น รงน้ำร้อนกินเป็นยาขับลมได้ คำพอกแก้วบาดแผลที่ผิวหนัง ข้างจากต้น ยาฝาดสมานแผล ห้ามเลือด และแก้วท้องเสีย ต้นอ่อน ยาบำรุง กระตุ้นความรู้สึกทางเพศ แก้วโรคนองใน ผลอ่อน แก้วนิ่ว อาการปัสสาวะขัด บำรุงอวัยวะสืบพันธุ์ที่อ่อนแอ เมล็ด แก้วโรคนองใน วันโรค โดยใช้ร่วมกับพิมเสน	เมล็ด			
81.	จ้วง, เกียะ	แก่น รักษาโรคทางเดินปัสสาวะ แก้วเหงือกบวม บำรุงคนติดยา (นิ่ม) แก้วบิด ท้องร่วง ปวดท้อง	เมล็ด			
82.	จ้อสอ	เปลือกต้นสด อมแก้วปวดเหงือก เหงือกบวม ปวดฟัน เนื้อไม้, ราก ลดความดันโลหิต รักษาเบาหวาน	เมล็ด			

ลำดับ ที่	ชื่อท้องถิ่น	ส่วนที่ใช้ / สรรพคุณ	การขยายพันธุ์	ปริมาณที่ สำรวจ พบ	ช่วงเวลาที่ ใช้ประโยชน์	บริเวณ ที่พบ
83.	จ้อล่อควายไห้	เปลือกต้นสด แก้ท้องเสีย แก้ไข้ ราก รักษาแผลในปาก	เมล็ด			
84.	จ้อล่อคอกแล้	เปลือกต้นสด อมแก้ปวดเหงือก เหงือกบวม ปวดฟัน ใบ รักษาเบาหวาน ขับปัสสาวะ	เมล็ด			
85.	จะค่าน	เถา ขับลมในลำไส้ แก้ธาตุพิการ บำรุงกำลัง แก้แน่นจุกเสียด คอก แก้ฮัมพฤษ ผล แก้ลมในทรวงอก ราก แก้บิด แก้จุกเสียด รักษาธาตุ แก้โร ใบ ขับลมในลำไส้ แก้แน่นจุกเสียด แก้ธาตุพิการ	เมล็ด			
86.	จักโค	ใบ ลดความดันโลหิต ลดไข้ ราก แก้ปวดท้องและท้องเสีย ต้น แก้ขับลม แก้เบื่ออาหาร แก้แผลแตก แก้โรคทาง เดินอาหาร ปัสสาวะ นิ่ว ทั้งต้น รักษาโรคบิด แก้ปวดท้อง ขับปัสสาวะ รักษาหิวขาดโรค และทำเป็นยารักษาได้	ปักชำ แยกเหง้า			
87.	จันทน์แดง	ทั้งต้น แก้พยาธิ แก้เลือดออกตามไรฟัน รักษาบาดแผล แก่น แก้ไอจากหวัดและดี บำรุงหัวใจ แก้ไข้จากดีพิการ	หน่อ			
88.	จันทน์	ลำต้นแห้ง ผลสมตำบโพรอีกหลายชนิด ต้มน้ำดื่มแก้ไข้	ผล			
89.	จำสีกหวาน	ใบ ประโยชน์ยาเขียว แก้ไข้ กระทุ้งพิษ ราก ระงับความร้อน ถอนพิษไข้กลับซ้ำ พิษรางผด ลำแดง แก้โรคคางทูม ใบ , ต้น ใช้น้ำยางหยอดตาแก้อักเสบ รักษาแผลในจมูก	เมล็ด			
90.	จำมด	แก้โรคเกี่ยวกับโรคลมต่าง ๆ	เมล็ด			
91.	จำยอม	ราก ผ่นแก้ปายลิ้นแก้รางเด็ก	เมล็ด			
92.	จิงจ้อ	ทั้งต้น ผลสดต้นจันทาปะขาว ต้มน้ำดื่ม แก้ฮัมพฤษ ฮัมพฤษ	เมล็ด			
93.	จำก้อง	ใบ รักษาโรคตับพิการ คอก เป็นยาฆ่าเชื้อโรค ผล รักษาโรคไข้ท้องเสีย ราก ต้มน้ำดื่มเจริญอาหาร ทั้งต้น รักษาโรคประดง	เมล็ด			

ลำดับ ที่	ชื่อท้องถิ่น	ส่วนที่ใช้ /สรรพคุณ	การขยายพันธุ์	ปริมาณที่ สำรวจ พบ	ช่วงเวลา ที่ใช้ประโยชน์	บริเวณ ที่พบ
94.	จี้ตำดา	ราก แก้วใช้ ท้องร่วง โรคลำไส้	เมล็ด			
95.	จี้ปูกตัวปู	ราก ขับเลือดหนอง ต้น ขับลม แก้อาหาร ขับพยาธิได้เดือน ผล เป็นยาถ่าย	เมล็ด			
96.	จี้ปูกตัวแม่	ราก ลดความดันโลหิต แก้วใช้ บำรุงหัวใจ	เมล็ด			
97.	จูงจาลิงตัวปู	ต้น/เถา รักษาโรคผิวหนัง ใช้เหน็บ โรคไข้พิษทุกชนิด ช่วยบำรุงร่างกาย บำรุงธาตุไฟ รักษาอาการร้อนใน ช่วยให้เจริญอาหาร ช่วยขับน้ำย่อยในอาหาร ระงับความร้อน รักษาโรคโลหิตพิษ ใบ เป็นยารักษาพยาธิในพื้นท้อง ผล รักษาโรคไข้พิษรุนแรงและ เสมหะเป็นพิษ ราก(อากาศ) แก้วใช้ที่มีพิษร้อน ทำให้อาเจียนอย่างแรง ใบอ่อน บดผสมนมทาแก้ไฟลามทุ่ง	ปักชำ - กิ่ง			
98.	จูงจาลิงตัวแม่	ต้น รักษาโรคผิวหนัง บำรุงกำลัง บรรเทาอาการกระหายน้ำ รักษาไข้เหนือ ใบ รักษาโรคเมรัยและฆ่าพยาธิ ดอก ขับพยาธิในท้อง ในหู ในฟัน	ปักชำ - กิ่ง			
99.	จุมปา	ดอก บำรุงหัวใจ ระงับอาการเกร็ง ช่วยขับปัสสาวะ เปลือก แก้วใช้มีผลแดงเสมหะในลำคอ แก้วใช้และขับปัสสาวะ ราก เป็นยาถ่ายพยาธิ ขับประจำเดือน ใบ แก้วใช้ลำไส้อักเสบ	ทาบกิ่ง เมล็ด			
100.	จุมปาลาว	แก่น ขับเสมหะและถ่ายโลหิต ถ่ายพิษทั้งปวง เปลือกราก ยาถ่าย แก้วใช้หนองใน โรธืออักเสบ ขับลม เปลือกต้น แก้วใช้ท้องเดิน เป็นยาถ่าย ขับปัสสาวะ ยาต้มของ เปลือกใช้รับประทานได้ ใบ ลนไฟให้ร้อนพอกแก้ปวดบวม รงน้ำร้อนดื่มแก้หืด ยาง รักษาโรคโรธืออักเสบ เนื้อไม้ แก้มาลาเรีย ทั้งต้น ทำยารักษาโรคลำไส้พิการของม้า	ปักชำ - กิ่ง			
101.	จุมปี	ใบ ขับระดูขาว ระงับไอ แก้หลอดลมอักเสบเรื้อรัง ค่อมลูกหมากอักเสบ	ตอนกิ่ง ทาบกิ่ง ติดตา			
102.	ชบา	ใบ ใช้พอกคางทูม เป็นยาระบาย ดอก ลดไข้	ปักชำ ทาบกิ่ง ตอนกิ่ง			

ลำดับ ที่	ชื่อท้องถิ่น	ส่วนที่ใช้ / สรรพคุณ	การขยายพันธุ์	ปริมาณที่ สำรวจ พบ	ช่วงเวลา ให้ประโยชน์	บริเวณ ที่พบ
103.	ชะแล	ดอกและผลอ่อน มีรสมัน ขยออ่อน รงน้ำดื่ม	ปักชำกิ่ง			
104.	ขอมพอ	ราก, ดอก ขับโลหิตระดู แก้บวม วิณโรคนระบวมขึ้น	เมล็ด			
105.	ดอกขี้ไก่	ใบ ต้มดื่มขับลม ทำให้อาเจียน บำรุงกำลัง ทาแผลผื่นคัน ดอก ต้มดื่มแก้ท้องเสีย แก้ปวดท้อง แก้อาเจียน ตำ พอกแก้ท้องเสีย ห้ามเลือด แก้ฟกช้ำ ราก ต้มดื่มแก้ไข้ แก้หวัด แก้ปวดฟัน แก้ฟกช้ำ ทั้งต้น แก้ไข้ แก้หิด ตำพอกแก้โรธอีกเสบ	เมล็ด			
106.	ดอกคำใต้	ราก ขับลม บำรุงตับ เป็นยาอายุวัฒนะ ยาง ผลสมกับชาอื่นใช้เป็นยาแก้เยื่ออ่อน ชุ่มชื้น แก้ไอ เปลือกต้น แก้ท้องอืดท้องบวม แก้ท้องเสีย	ต้นอ่อน			
107.	ดอกคำยหนองไถ่	ลำต้น แก้ท้องเสีย อาเจียน ก้านและใบ แก้โรคบิด ผื่นคัน ดอก แก้ไอ ตกราว ปวดหัว รักษาโรคมะเร็งคุด เมล็ด แก้ตาฟาง ห้ามเลือด แก้ผื่นคัน ราก แก้โรคโลหิตเป็นพิษ บำรุงธาตุ แก้หิดและเสมหะ	เมล็ด			
108.	ดอกตะล่อม	ทั้งต้นและราก รักษาโรคหนองใน โรคกามโรค ขับปัสสาวะ ขับระดูขาวให้แห้ง รักษาโรคภัย รักษาบิดใน กระเพาะปัสสาวะ รักษาโรคบิดและอาการไอ ดอก บำรุงตับ แก้ตาเจ็บ แก้ไอ ระงับหนองพิษ ขับ ปัสสาวะ แก้บิด ไสกรณ แผลผื่นคัน มีประจำวัย แก้ปวดศีรษะ ราก ขับปัสสาวะ แก้พิษต่างๆ	เมล็ด			
109.	คองดั่ง	เหง้า บำบัดโรคปวดข้อ แก้หัด รักษาโรคมะเร็ง แก้พิษแมลงสัตว์กัดต่อย ราก รสเฝื่อน ร้อน แก้ลมจุกเสียด แก้เสมหะ ทาแก้โรค ผิวหนัง	เมล็ด เหง้า			
110.	คิงพริ้ว	ทั้งต้น ผลผสมปนโพธิ์ ผสมรวมกันกับแก้เบื่อเมา เหง้า ต้ม / คองสุราดื่ม แก้ความคันโลหิตคั่ว บำรุงกำลังสดระหว่างตั้งครรภ์ บำรุงกำลังทางเพศ	เหง้า			

ลำดับ ที่	ชื่อท้องถิ่น	ส่วนที่ใช้ /สรรพคุณ	การขยายพันธุ์	ปริมาณที่ สำรวจ พบ	ช่วงเวลาที่ ใช้ประโยชน์	บริเวณ ที่พบ
111.	ตีปี้	ดอก,ผล แก้วธาตุพิการ แก้วท้องร่วง รับลม แก้วท้องอืด ท้องเฟ้อ รับเสมหะ ผิดปกติในลำไส้ แก้วปวดท้อง เดา แก้วปวดฟัน แก้วทิดไอ ปวดท้อง และลดอาการเกร็ง ของกล้ามเนื้อเรียบ ผล ยาแก้ธาตุพิการท้องร่วง รับลมในลำไส้ แก้วทิด แก้วไอ แก้วลมเวียน แก้วริดสีดวงทวาร แก้วหลอด ลมอักเสบ แก้วลมบ้าหมู แก้วโรคนอนไม่หลับ แก้วปวดกล้ามเนื้อ รักษาอาการอักเสบ ราก ยาแก้เส้นเอ็นอักเสบ อัมพาต แก้วลมเวียน รักษา โรคลำไส้ใหญ่อักเสบ	เมล็ด			
112.	ตีหมี	เนื้อ เป็นยาระบายความชื้น ขับพิษไข้ แก้วปวดศีรษะ ขับเหงื่อ ใบ มีพิษคัมภีร์ประพาท ทำให้แห้งถูก เมล็ด ยาระบาย เปลือกต้น คัมภีร์คัมแก้วปวดท้อง	เมล็ด			
113.	ตุ๊กโก๋ดำ	ใบ ลดค้ำค้ำน้ำค้ำ แก้วปวดศีรษะ โรคทิด ไอ แก้วอัมพาต แก้วไข้ใน ขับปัสสาวะ ปวดบวมตามข้อ ราก,ใบ ค้ำผสมกันพอกแผลงูกัด นำมาต้มเป็นน้ำอาบ แก้วโรคผิวหนังผื่นคัน	ปักชำ			
114.	เคือเดา	ราก, แก่น แก้วโต ขับพิษการ บำรุงและขับโลหิตระดู แก้วลมพิษ ขับปัสสาวะ แก้วพิษภายใน แก้วประดง เม็ดผดผื่น คันตามผิวหนัง	เมล็ด			
115.	เคือป่อง	ใบ คัมภีร์คัมรักษาอาการน้ำมูก มีไข้ หนาวสั่น ปัสสาวะเป็นเลือด ปัสสาวะมีสีเหลืองจัด เปลือกต้น,ราก กล่อมเสมหะ แก้วท้องเสีย แก้วประดง แก้วพิษ ในกระดู แก้วเม็ดผื่นคันตามผิวหนัง แก้วเม็ดผิ	เมล็ด			
116.	โคไม่รู้งุ้ม	ใช้ทั้งต้น แก้วใช้จับสั้น แก้วกษัย บำรุงกำลัง ขับปัสสาวะ แก้วไข้ แก้วกามโรค ราก,ใบ คัมเป็นยาแก้ใช้ ขับปัสสาวะ แก้วนิค แก้วท้องร่วง คัม นำมาต้มเป็นยาแก้ไอ วัณโรค แก้วอักเสบ แก้วใช้ ห้ามเลือดกำเดา ยาฟัดสมาน เหน็บชา นิ้ว บำรุง หัวใจ รับน้ำเหลืองเสีย ใบ ใบสดคัมกับน้ำมะพร้าว ใช้รักษาโรคผิวหนัง แผลต่างๆ ลำต้น,ใบ คัมรวมกันเป็นยาบำรุงเลือดได้ดีมาก ทำให้อาการ อาหาร เหมาะสำหรับสตรีประจำเดือนมาไม่ปกติ ราก ค้ำผสมพริกไทย แก้วปวดฟัน คัมกินหลังคลอด แก้วอาเจียนได้	แยกต้น หัว			

ลำดับ ที่	ชื่อท้องถิ่น	ส่วนที่ใช้ /สรรพคุณ	การขยายพันธุ์	ปริมาณที่ สำรวจ พบ	ช่วงเวลาที่ ใช้ประโยชน์	บริเวณ ที่พบ
117.	ต้นเคียน	ใบ นำใบสดมาตำให้ละเอียด แล้วนำมาพอกหรือทา แก้มเจ็บช้ำ เจ็บขบ แก้น้ำกัดมือ แก้มือตะมอย หรือนำใบสดมาต้มน้ำเอาน้ำผสม ช่วยให้มีมดกัด บ้างงูพิษ ส่วนใบตากแห้ง นำมาตำผสมกับพิมเสน ใช้ใส่รักษาแผลเรื้อรัง ดอก นำมาตำให้ละเอียดแล้วนำมาพอกบริเวณแผลที่ถูก น้ำร้อนลวกหรือ แผลไฟไหม้ ราก, ใบ นำมาตำให้ละเอียดนำมาพอกแผลที่ถูกเศษแก้ว ตำเน็ หรือ ใช้รักษาเส้น ลำต้น นำมาตำให้ละเอียดแล้วคั้นน้ำดื่มหรือกลืนแก้ม ก้างปลาหรือกระดูกติดคอ หรือใช้กากที่ตำไว้พอก ทาบริเวณที่เป็นฝี	เมล็ด			
118.	ตะเคียน	แก่น แก้วทราด แก้วเสมะ แก้วโหดและ ก้าเคา ยาง รักษาบาดแผล	เมล็ด			
119.	ต้นเต้าตัน	เปลือกต้น ผลสดสมุนไพรอื่นคั้นน้ำดื่ม แก้มือส้นแดง แก่น คั้นน้ำให้สตรีหลังคลอดดื่ม ตลอดช่วงที่อยู่ที่ช่วย บำรุงเลือด ราก ผลสดสมุนไพรอื่นคั้นน้ำดื่ม แก้อาเจียนเป็นเลือด และถ่ายเป็นเลือด ผล ตำผสมน้ำใช้เบือปลา	เมล็ด			
120.	ตานพิก	ทั้งต้น คั้นน้ำอาบ แก้มือทาบวม	เมล็ด			
121.	ตานเหลือง	ผล บำรุงร่างกาย เนื้อไม้ แก้มือช้ำ แก้มือโหดพิการ คับพิษร้อน แก้มือเกี่ยว กับลมต่าง ๆ เปลือกต้น แก้มือ รับประทาน	เมล็ด			
122.	ต้นตักโต	ใบ ตำพอกแก้มปวด แก้มือเสตามข้อ พอกฝี	ปักชำกิ่ง			
123.	ต้นนก	ทั้งต้น บำรุงน้ำดี บำรุงธาตุ แก้มือจับสัน ตีแห้ง ตีชาน แก้มือในกระหายน้ำ	เมล็ด			
124.	ต้นเบ็ดเครือ	เถา คั้นกินรักษาอาการเมื่อย ทำให้จิตใจชุ่มชื่น แก้มือ เอ็นหย่อน ทำให้แข็งแรง เมล็ด ปูรงเป็นยารักษา อาการงูเสียด ทำให้ผายและระ ช่วยขับลมในลำไส้ ช่วยรักษาอาการแน่นอืดเพื่อ	เมล็ด ปักชำ			

ลำดับ ที่	ชื่อท้องถิ่น	ส่วนที่ใช้ / พรรพคุณ	การขยายพันธุ์	ปริมาณที่ สำรวจ พบ	ช่วงเวลา ที่ใช้ประโยชน์	บริเวณ ที่พบ
125.	ต้นเป็ดต้น	เปลือก ยาดมานแผลในลำไส้ ขับน้ำนม รักษาเบาหวาน แก้ไอ แก้ไข้ ขับพยาธิไส้เดือน รักษาโรคบิด แก้โรคตับ หลอดลมอักเสบ โรคท้องร่วงเรื้อรัง ใบ พอกฝีพิษต่าง ๆ ใบอ่อน ชงน้ำดื่ม แก้โรคตับปอดอักเสบ ยาง รักษาแผลเน่าเปื่อย บำรุงกระเพาะ ช่วยเจริญ เมล็ด มีพิษ ราก แก้โรคมะเร็ง แก้ลมในลำไส้	เมล็ด ตอน			
126.	ตุ้มต็อก	ราก ขับพยาธิ รักษาโรคเบาหวาน ทั้งต้น รักษาไข้ชาน ไอหืดเรื้อรัง แผลมีหนอง เจ็บคอ	เมล็ด			
127.	ตุน	หัว ผ่นกับน้ำผึ้ง แก้เสมหะ ช่วยละลายเสมหะ	แยกหน่อ			
128.	เตย	ใบ ยาช่วยบำรุงหัวใจ ผสมอาหาร / ขนม ทำให้น้ำย่อยระเหย ต้น, ราก แก้กษัย ขับปัสสาวะ ต้มกับเนื้อ / ใบสดกิน แก้โรคเบาหวาน	แยกหน่อ			
129.	ถ่อน	เปลือก เป็นยาเจริญอาหาร ขับลมผายลม ราก, แก่น แก้เจ็บแหว่ ต้มกินรักษา ท้องอืด เจ็บแหว่ ใบ แก้ไฟผดผื่นน้ำใสยาสูบจุน ๆ ละลายปูนขาว ใช้ฉีด ฆ่าตัวสัตว์และหนอนได้ดีมาก เปลือก ต้มกับรากมะตูม รักษาอาการท้องร่วง และอาเจียน เปลือกต้น ยารักษาท้องร่วง ท้องอืด ท้องเฟ้อ เป็นยาเจริญ อาหาร บำรุงธาตุ รักษาธาตุพิการ และ ใช้รับลม	เมล็ด			
130.	ถั่วปู	หัว บำรุงกำลัง แก้อ่อนเพลีย ทำให้ดวงจิตเข้มขึ้น แก้ร้อนในกระหายน้ำ ใบ รสมันช่วยย่อยอาหารจำพวกกรดไขมันที่อิ่มตัว ฝัก รสมันเย็น แก้ร้อนใน ไข้หอบ บำรุงกำลัง ราก แก้ปวดมวนท้อง	เมล็ด			
131.	ถั่วแปบ	เมล็ด บำรุงกำลัง แก้อ่อนเพลีย แก้ไข้ แก้เสมหะ แก้ลม แก้โรคตา ฝัก บำรุงกำลัง แก้ไข้ร้อนเพลีย	เมล็ด			
132.	ถั่วเสียนป่า	ใบ, รากแห้ง ผสมใบโสมแห้งต้มน้ำดื่มเป็นยา ทำเป็นยาอุกกลนอน กินแก้ไอ	เมล็ด			

ลำดับ ที่	ชื่อท้องถิ่น	ส่วนที่ใช้ / สรรพคุณ	การขยายพันธุ์	ปริมาณที่ สำรวจ พบ	ช่วงเวลาที่ใช้ประโยชน์	บริเวณ ที่พบ
133.	ด่านไฟผี้	เนื้อไม้, ราก ขับพยาธิได้เดือน ตัวคืด แก้พิษตานราง ผอมแห้ง ละลายไขข้อ	เมล็ด			
134.	ทองดี	เปลือก, ใบ แก้ลมทะ แก้ลมพิษ หยอดตา แก้ตาแดง ตาจะ ตาฝ้าฟาง ขับพิษร้อน ราก แก้พยาธิในท้อง แก้ตาฟาง แก้ลมทะและลม แก้ไข้หวัด	เมล็ด			
135.	ทองพันชั่ง	ใบ ขับพิษไข้ รักษาโรคผิวหนัง แก้ริดสีดวงทวาร แก้ไอเป็นเลือด ฆ่าพยาธิ รักษากลากเกลื้อน ราก แก้กลากเกลื้อน ผื่นคันได้ แก้ผมหงอกเนื่องจากเชื้อรา	ปักชำ			
136.	นังดังล้าง	ทั้งต้น ต้มน้ำล้างเท้า แก้แผลมลงสัตว์กัดเหว้า เห้าเป็นแผล ใบ คั้นน้ำทา / พอก ต้มน้ำอาบ สระผม กำจัดรังแค เหา โล้น และหมัด	เมล็ด			
137.	นมวัว	ผล ต้มสมน้ำทาแก้เม็ดผื่นคันตามตัว เป็นยาเย็น ราก บำรุงน้ำนม เนื้อไม้, ราก ต้มรวมกันกินแก้ไข้กลับ	เมล็ด			
138.	เผ่าโน	เนื้อไม้, ราก พืชเมือเมา แก้พิษทั้งปวง พืชไร่เอื้องรีม	เมล็ด			
139.	บอนหวาน	ขาระบาย ขับพยาธิ ห้ามเลือด กัดฝ้าหนอง แก้เถาตานในท้อง	เมล็ด ส่วนรองลำต้น			 ริมป่า
140.	บัวหลวงค์	ดอก ตำพอกห้ามเลือด รักษาแผลหนอง เมล็ด ตำพอกแก้ปวดศีรษะ เหง้า บำรุงปอด แก้วัณโรค แก้ไอ แก้โรคตับอักเสบ ตัวเหลือง แก้ประจำเดือนมาไม่ปกติมานานมา ไม่หยุด แก้บิดเรื้อรัง แก้แผลอักเสบบวม สมาน แผล แก้ตกขาว แก้อาเจียนเป็นเลือด แก้ไอมี เลือด	แยกหน่อ เหง้า			 ในน้ำ
141.	ปากกือ	เปลือกลำต้น เป็นยาถ่ายพยาธิ ใบ / ดอก ล้างแผลหนองเรื้อรังและแผลดลอก เปลือกผล แก้ท้องเสีย ถ่ายพยาธิ เมล็ด แก้โรคปวด จุกแน่น แก้ท้องร่วง เปลือกราก แก้ตกเลือด ถ่ายพยาธิ แก้โรคบิดเรื้อรัง	เมล็ด ตอกิ่ง			
142.	ปากอม	เนื้อไม้ แก้ไข้จับสั่น แก้ไข้ตัวร้อน เปลือกต้น แก้ไข้จับสั่น ไร้ทุกรนิค	ตอกิ่ง			

ลำดับ ที่	ชื่อท้องถิ่น	ส่วนที่ใช้ / สรรพคุณ	การขยายพันธุ์	ปริมาณที่ สำรวจ พบ	ช่วงเวลาที่ใช้ประโยชน์	บริเวณ ที่พบ
143.	ปาก่องเจ้า	ใบ บ่มฝีหนองให้แตกเร็ว ดอก ฟอกล้างได้ บ่มฝีหนอง ราก แก้ดีและลม แก้ไข้ผอมเหลือง แก้มูกคืด แก้ไอ บำรุงธาตุ บำรุงกำลัง ขับปัสสาวะ สมานเยื่อทางเดินปัสสาวะ แก้เบาหวาน แก้ดีพิการ ปัสสาวะพิการ	ตอนกิ่ง เมล็ด			
144.	ปากัง	แก้โรคลม	เมล็ด			
145.	ปากายัด	เมล็ด แก้โรคเรื้อน ขับพยาธิ แก้ไข้ เวียน เบื่ออาหาร แก่น ต้มน้ำดื่มแก้โรคเส้น ขับปัสสาวะแดง/เหลือง	เมล็ด			
146.	ปากายหอม	เมล็ด เป็นยาหอม ผาตสมุนไพร รักษาโรคหนองใน มาลาเรีย ดอก บำรุงเลือด รักษาโรคบิด ไต เนื้อหุ้มเมล็ด เป็นยาระบาย ขับพยาธิ รักษาโรคผิวหนัง	เมล็ด			
147.	ปาก่าตัน	ราก แก้ร้อนใน อาเจียน ขับเสมหะ ใบ รักษาโรคไขข้ออักเสบเรื้อรัง ผาตสมุนไพร แก้ท้องเสีย แก้บิด เมล็ด, ใบ แก้ริดสีดวงทวารหนัก	เมล็ด			
148.	ปากวน	ราก ขับเสมหะและอาเจียน เนื้อไม้ แก้ท้องร่วง แก้บิด มูกเลือด ลูก บำรุงกำลัง ทำให้ชื่นใจ	เมล็ด ตอนกิ่ง เพาะชำ			
149.	ปากัม	ผล แก้ไอ ขับเสมหะ	ตอนกิ่ง เพาะชำ			
150.	ป่านัด	เหง้า ช่วยขับปัสสาวะ แก้อาการริดสีดวง	หน่อ			
151.	ป้าขาม	เนื้อฝักแก่ เป็นยาระบาย ขับเสมหะ ลดอุณหภูมิในร่างกาย เมล็ด ใ้รับพยาธิตัวกลม พยาธิเส้นด้าย เปลือก ผาตสมุนไพรแผลเนื้อใน	ตอนกิ่ง เมล็ด			
152.	ป้าขามเครือ	ลำต้น, ใบ แก้ไข้ เป็นยาบำรุงร่างกาย เป็นยาพอกแผล	เมล็ด			
153.	ป้าขามเทศ	เปลือก ต้มเป็นยาสมุนไพร ขับพยาธิ เป็นยาแก้โรคท้องร่วง	เมล็ด ตอนกิ่ง ทาบกิ่ง			
154.	ป้าขามป้อม	ผล แก้ไอ โรคตับปอดอักเสบ ยาผาตสมุนไพร ขับปัสสาวะ ยาระบาย ราก ต้มน้ำกินลดไข้ ฟอกเลือด เป็นยาเย็น ต้น,เปลือก ยาผาตสมุนไพร ใบ ต้มน้ำอาบลดไข้ ดอก เช้าหรือเย็นเป็นยาเย็น	ทาบกิ่ง เมล็ด			

ลำดับ ที่	ชื่อท้องถิ่น	ส่วนที่ใช้ / สรรพคุณ	การขยายพันธุ์	ปริมาณที่ สำรวจ พบ	ช่วงเวลาที่ใช้ ประโยชน์	บริเวณ ที่พบ
155.	ป่าขามป้อมดิน	ทั้งต้น แก้พิษไข้ทุกชนิด แก้พิษรางเด็ก แก้ฝีฝีพิษการ แก้ขัดเบา ทำให้นอนหลับดี แก้ตะคั่งผวา กระตุ่นโต แก้กามโรค แก้ดีซ่าน แก้ริดสีดวง แก้ปวดท้อง แก้ไอ ขับระดู	เมล็ด			
156.	ป่าจี้ห้า	เปลือก, ใบ แก้ปากเปื่อย คอเปื่อย แก้ น้ำลายเหนียว แก้ท้องร่วง	เมล็ด			
157.	ป่ารีฮ้าย	เปลือก เป็นยาแก้ลมเสมหะ ควบคุมธาตุ แก้จุกเสียด ผด แก้บิด ท้องร่วงอย่างรุนแรง	ตอกิ่ง เมล็ด			
158.	ป่าจูด	ผล ยาพอกเลือดในสตรี ขับลมในลำไส้ ขับระดู แก้ลมจุกเสียด แก้โรคลักปิดลักเปิด	ตอกิ่ง เมล็ด			
159.	ป่าเจ้า	แก้โรคลม	ทาบกิ่ง เมล็ด			
160.	ป่าเรือแจ้	ราก, เปลือกผล แก้โรสนินิบาด แก้ น้ำลายเหนียว เป็นยาขับเสมหะและน้ำลายทำให้ย่อยลง ราก ใช้น้ำกินแก้ไอ ลดไขมันในเส้นเลือด เมื่อกจากผล รูดตากแห้งใส่เหล้า 32 ลูกต่อเหล้า 1 รวดแก้ ปวดเมื่อย	เมล็ด			
161.	ป่าเรือบัว	ใบ ยาพอกกลากเกลื้อน แก้แผลเรื้อรัง แก้ฝี แก้อาการอักเสบของเต้านม เมล็ด แร่ในน้ำมันพืชทาตรงบริเวณที่ปวดเมื่อย ขับออก ทั้งต้น ยาระบายปวด แก้อาการเกร็ง	เมล็ด			
162.	ป่าแรงช้าง	ใบ , ราก บำรุงธาตุ แก้ไอ รักษาวัณ ทุกส่วน รักษาตะเ่งทุกชนิด	เมล็ด			
163.	ป่าคำ	ปุ่มของมะค่า ยาน้ำแก้พิษ และโรคผิวหนัง	เมล็ด			
164.	ป่าเค็ดรน	ใบ , ราก , แกน รักษาโรคผิวหนัง	เมล็ด			
165.	ป่าเค้า	หัว รักษาโรคลมในกระเพาะและลำไส้	เมล็ด			

ลำดับ ที่	ชื่อท้องถิ่น	ส่วนที่ใช้ / สรรพคุณ	การขยายพันธุ์	ปริมาณที่ สำรวจ พบ	ช่วงเวลาที่ใช้ประโยชน์	บริเวณ ที่พบ
166.	ป่าคว้งกุดา	ลำต้น นำมาต้มเอาน้ำกินเป็นยาช่วยย่อยอาหาร ขับ เสมหะ ขับปัสสาวะ แก้โรคฟก้ำ ทำให้เลือด หมุนเวียนได้ดี ใบ ตำพอกบริเวณแผล ใช้ห้ามโลหิต แก้มีบวมมีหนอง ผล แก้ไอ ขับเสมหะ ขับปัสสาวะ บำรุงธาตุ ช่วยเจริญอาหาร ราก นำมาตำให้ละเอียด ใช้พอกเท้าที่แตกเป็นแผล	ต้นอ่อน เมล็ด			
167.	ป่าคว้งเครือ	ใบ, ราก เป็นยาบำรุงธาตุ ใช้ในโรคโรค เป็นยาแก้ไอ ขับเสมหะ ช่วยเจริญอาหาร ลดไขมันในเส้นเลือด	เมล็ด			
168.	ป่าจัก	เปลือกลำต้น แก้พิษไข้ พิษร้อน แก้ผิ้อักเสบ แก้ผื่นคัน รำ ขา แก้คัน ใบ แก้พิษกาฬ ผล แห้งนำมาคั่วให้เกรียม ปู้งเป็นยาขับพิษได้ ทุกระชนิด แก้กาฬภายใน แก้ไข้ แก้หืด หอบ แก้โรคผิวหนัง แก้เลือดลมที่เปื้อนพิษ เมล็ด ลด/แห้งตำให้ละเอียด นำมาพอก/ละลายน้ำล้างแผล แก้โรคผิวหนัง	เมล็ด			
169.	ป่าตัน	ใบสด ตำผสมขี้เระ แก้หวัดคัดจมูกเวลา มีไข้ เปลือก ต้มกินรักษาอาการท้องร่วง อาเจียน เมล็ด เผาไฟป่นทำเป็นยารักษาของรอกเด็ก หรือใช้ตำผสม หัวเด็ก รักษาอาการหวัดคัดจมูกเวลาเย็นๆ	เมล็ด			
170.	ป่าตันขอ	ราก, เปลือก ต้มน้ำดื่มขับระดูขาว ขับปัสสาวะ แก้ลมคุด พิการ แก้ฝีในเมคลูก เบาหวาน ลูก แก้เสมหะ แก้ไอ ทำให้ชุ่มคอ	เมล็ด บักจ้ำ			
171.	ป่าตาเสือ	ต้น, ดอก รักษาโรค ราก เป็นยาระบาย ให้ผสมยารักษาโรค ผล ช่วยขับลม บำรุงธาตุ เจริญอาหาร อมแก้เหงือก เปื้อน ขับระดูเสีย พอกเลือด ขับน้ำคาวปลา แก้อาเจียน	เมล็ด			
172.	ป่าตบ	ราก เป็นส่วนผสมของยาขับพิษ ปัสสาวะพิการและ แก้พิษต่างๆ	เมล็ด			
173.	ป่าตึง	ใบ ตำพอกแก้ฟกบวม ราก แก้ไข้มาลาเรีย ผ่นกับสุราเกินและทาแก้พิษงู แก่น แก้ปวดเมื่อยตามร่างกาย ปวดตามข้อ แก้พิษงู เปลือกต้น ผ่นกับสุราบดผสมและกินแก้พิษงู	เมล็ด			
174.	ป่าอดตัวเมีย	ราก แก้พิษงู พิษฝี แก้พิษพิการ หัวใจพิการ	บักจ้ำราก - กิ่ง เมล็ด			

ลำดับ ที่	ชื่อท้องถิ่น	ส่วนที่ใช้ / สรรพคุณ	การขยายพันธุ์	ปริมาณที่ สำรวจ พบ	ช่วงเวลาที่ ใช้ ประโยชน์	บริเวณ ที่พบ
175.	ปานอเน	ผล แก้วพิษงู แก้วมีโนคอก กลากเกลื่อน ฆ่าพยาธิ ผีวหนังสือแก้ม เมล็ด เป็นยาฆ่าพยาธิตัวจิ๋ว ฆ่าเหา แก้วบวม ใบ ถอนพิษมีนเมา แก้วกบวม ราก แก้วนิค ยาระบาย เปลือก สมองแมลง แก้วท้องร่วง แก้วพิษงู	เมล็ด			
176.	ปานะ	ทั้งต้น ยาขับเสมหะ แก้วท้องเสีย เป็นยาฆ่าพยาธิ ดอก ยารักษาโรคบิด ผล บดละเอียดโรยแผลเรื้อรัง แก้วเจ็บคอ ใช้น้ำเหลืองเสีย ผลอ่อน ยาระบาย ผลแก่ ฆ่าพยาธิ สมองแมลง แก้วลมจุกเสียด เจริญอาหาร เปลือก บำรุงหัวใจ ใช้น้ำเหลืองเสีย ใช้น้ำปัสสาวะ เนื้อหุ้มเมล็ด แก้วนิค แก้วท้องผูก ท้องขึ้นอืดเพื่อ ดับน้ำมูก อาเจียน อาการระอิก โรคบิด และท้องร่วง เรื้อรัง	เมล็ด ตอนกิ่ง			
177.	ปานาว	ใบ ต้มน้ำกินแก้อาเจียน ละลายเสมหะ แก้วท้องอืด ท้องเสีย ช่วยขับลม ช่วยเจริญอาหาร ผล น้ำคั้นผสมดองกับกระเทียม แก้วร้อนใน บำรุงธาตุ เจริญอาหาร ฆ่าพยาธิ แก้วเลือดออกตามไรฟัน ราก ต้มน้ำกินแก้อาการปวดศีรษะ การหกล้ม แก้วปวด เปลือกผลแห้ง ต้มน้ำกินเป็นยาแก้อาการเสียดแน่นท้อง แก้วปวด ท้อง ขับลม บำรุงกระเพาะอาหาร ขับเสมหะ	ตอนกิ่ง			
178.	ปานัวพะ	หัวและทั้งต้น ใช้น้ำปัสสาวะ แก้วใช้	ต้นอ่อน หัว			
179.	ปานเพน	ราก ลด / แก้ทั้งน้ำกินเป็นยาแก้อาเจียน ถอนพิษต่าง ๆ แก้วพิษงู	เมล็ด			
180.	ปานมา	แกน บำรุงร่างกาย, บำรุงเลือด	เมล็ด ตอนกิ่ง			
181.	ปานู้น	ราก, ใบ บำรุงหัวใจ	เมล็ด			
182.	ปาน่าหลวง	ต้น, ราก แก้วขับ บำรุงไต แก้วคกรว แก้วเส้นเอ็นพิการ แก้วเส้นเอ็นพิการ แก้วปวดเมื่อย ใช้น้ำปัสสาวะ ใช้น้ำปัสสาวะ ใบ, ผล ต้มน้ำอาบ แก้วโรคผิวหนัง และ แก้วโรคผิวหนังไม่มี	เมล็ด			

ลำดับ ที่	ชื่อท้องถิ่น	ส่วนที่ใช้ /สรรพคุณ	การขยายพันธุ์	ปริมาณที่ สำรวจ พบ	ช่วงเวลาที่ใช้ ประโยชน์	บริเวณ ที่พบ
183.	ปาริดไม้	เปลือกต้น ฝาดสมาน ขับพิษโลหิต รักษาเนื้องอกให้ปกติ แก้บิด ขับลมในลำไส้ แก้ท้องร่วง ขับเสมหะ น้ำขุ่นโลหิต ราก น้ำขุ่นธาตุ กระตุ้นน้ำย่อย แก้ชักเสกฟกบวม ฝักอ่อน ขับผายลม เมล็ดแก่ ช่วยระบาย ระวังหากกินมากทำให้เกิดท้องเสีย	เมล็ด ตัดชำราก		 	
184.	ป่าหนูน	เมล็ด ผลิตน้ำมันและบำรุงร่างกาย ในสตรีหลังคลอด ใบ ใช้ขับโรยแผลมีหนองเรื้อรัง ขับพยาธิ เนื้อในเมล็ด บำรุงน้ำมัน ขับน้ำมัน บำรุงกำลัง เนื้อหุ้มเมล็ดสุก บำรุงกำลัง เป็นยาระบายอ่อน ๆ ยาง รักษาแผลเรื้อรังมีหนอง ขับพยาธิ ใบสด ตำให้ละเอียดและนำไปพอกแผล ต้นร่อนอ่อน ช่วยขับน้ำมัน ผลอ่อน ฝาดสมาน รักษาอาการท้องเสีย เนื้อผลสุก บำรุงกำลัง ระบายอ่อน ๆ	เมล็ด ตอนกิ่ง ทาบกิ่ง ต่อกิ่ง		 	
185.	ป่าหมี	ใบแก่, ผลอ่อน แก้ท้องเสีย ใบ ระงับกลิ่นปาก	เมล็ด ตอนกิ่ง			
186.	ป่าฟุ้งฮั่ว	ใบ, เมล็ด แก้โรคผิวหนัง ผื่นคัน ทืด ขาแมลง แก่น, ใบ ชะนำให้เด็กอาบ แก้พิษตานซาง เปลือกต้น, ใบ แก้ปวดบวม แก้กระดูกหัก แก้อาการเคล็ดขัด ยอก แก้ปวดแผล	เมล็ด			
187.	ป่าโอ	ใบ ตำพอกศีรษะ แก้ปวดหัว แก้ปวดข้อ ท้องอืดแน่น ดอก แก้ปวด กระเพาะอาหาร แก้ปวดระบั้งลม ขับเสมหะ ขับลม ผล แก้เมาสุรา ขับลมในลำไส้ / กระเพาะอาหาร ทำให้เจริญอาหาร เปลือกผล ขับลม ขับเสมหะ ใส จุกแน่น เมล็ด แก้ไข้เลือด แก้ปวดท้อง ตำใส่เล็กหัดตัวผิดปกติ ราก แก้หวัด แก้ไอ แก้ปวด ไล่เลือด ปวดท้องน้อย / กระเพาะอาหาร	ตอนกิ่ง เมล็ด			
188.	ป่ายกฟ้า	ลำต้น ต้มน้ำดื่ม แก้กษัยเส้น	ตอนกิ่ง เมล็ด			
189.	ป่าชะนาก	ราก, ใบ เป็นยารับชะลอพิษก่อนเกิดจากไต แก้เส้นเอ็น พิการ ช่วยกระตุ้นให้ไตทำงาน แก้ไข้เรื้อรัง ถอนพิษ ฝัก แก้ท้องร่วง	เมล็ด			
190.	บุกกรอ	หัว กัดเสมหะและโลหิตก่อน ใช้หุงเป็นน้ำมันใส่บาดแผล กัดผิวหนัง	หัว			

ลำดับ ที่	ชื่อท้องถิ่น	ส่วนที่ใช้ / สรรพคุณ	การขยายพันธุ์	ปริมาณที่ สำรวจ พบ	ช่วงเวลา ที่ใช้ ประโยชน์	บริเวณ ที่พบ
191.	เบญจมาศดอย	ราก ต้มน้ำดื่มแก้อาการบิดสวามิปกติ ใบ ตำผสมเหล้าโรง พอกถอนพิษฝี	เมล็ด			
192.	เบญจไม้	ลำต้น แก้อักเสบ และ ปวดบวม ใบสด ตำละเอียดพอกบริเวณแผลพุพองทั่วไป	แยกลำต้น			
193.	แบกเบา	ขาน้ำโคลน	เมล็ด ตอหนัง			
194.	ปลานแก้ง	ทั้งต้น ขาเจริญอาหาร แก้อาการเรื้อน ขาระบวย บรรเทาอาการปวด แก้อาการระคายเคืองที่ผิวหนัง	ต้นอ่อน			
195.	ปลานจ้าง	ทั้งต้น น้ำคั้นจากต้นใช้หยอดตา แก้อาการเจ็บตา	เมล็ด			
196.	ปลายล่าน	ต้น ปีกไว้ในทุ่งนาไล่ศัตรูพืช	เมล็ด			
197.	บือขง	แกน , ลูก ดับพิษต่างๆ เปลือก ยาแก้โรคผิวหนังและยาแก้โรคลม	เมล็ด			
198.	บือบิด	ลูก แก้วปวดท้อง แก้วท้องขึ้นอืดเฟ้อ แก้วบิดปวดเบ่ง แก้วเสมหะพิการ ตำพอกแก้วปวด เกล็ด รัด บวม เปลือกต้น , ราก บำรุงธาตุ	เมล็ด			
199.	บือพาน	ผล ผสมกับเปลือกต้นต้มดื่มการวและเหง้าของคิงคูลูกข้าว เป็นยาเบื่อเมา	เมล็ด			
200.	บือมัน	เปลือก รักษาความดันโลหิต	เมล็ด			
201.	บือเขียง	เปลือก , แกน , ราก บำรุงประสาท	เมล็ด			
202.	บือสา	เปลือก แก้วโรคลม	เมล็ด			

ลำดับ ที่	ชื่อท้องถิ่น	ส่วนที่ใช้ / สรรพคุณ	การขยายพันธุ์	ปริมาณที่ สำรวจ พบ	ช่วงเวลาที่ ใช้ ประโยชน์	บริเวณ ที่พบ
203.	บันนถ	แก้โรคลมและระบบโลหิต รักษาโรคผิวหนัง ทุกส่วน รักษาโรคไต	ปักชำ เมล็ด			
204.	ป่านเถื่อน	ดอก ช่วยย่อยทำให้เจริญอาหาร รักษาอาการไอ หืด หวัด เปลือก รับน้ำเหลืองเสีย ทำให้หายเจ็บ เปลือกราก รักษาโรคบิด ขับเหงื่อ ขับเสมหะ ทำให้หายเจ็บ ยาง เป็นยาถ่ายอย่างแรง รักษาอาการปวดฟัน ปวดหู รับพยาธิ รักษากลากเกลื้อน ทำให้แห้งได้	เมล็ด ปักชำ			
205.	ปั้งซ็อน	ใบ นำมาพอกแก้โรคผิวหนัง และผื่นคัน ราก แก้ปวดเอวและปวดข้อ ริดสีดวงทวาร แก้เหน็บ รา รับระดูขาว แก้หลอดลมอักเสบ กระตุกคันหลัง อักเสบเรื้อรัง ทั้งต้น แก้พิษเพื่อผิวภายใน	เมล็ด			
206.	ปัดเคาะ	ราก แก้ริดสีดวง แก้อักเสบภายใน แก้ขัดกลัมนิ่ว แก้เลือดลมเสีย ขับพิษทั้งมวล แก้ผดผื่นคัน	เมล็ด			
207.	ปัดปิวขาว	ใบ ต้มดื่มแก้ปวดท้องรักษาแผลสด ห้ามเลือด ดอก แก้ไข้หนาวเย็น ต้น รับระดู แก้ไอ ปวดหลัง รับปัสสาวะ ราก รับลมในอก ขับโลหิตเสีย แก้ริดสีดวง แก้บวม น้ำจืดธาตุ น้ำจืดโลหิต แก้ปวดท้อง แก้ท้องเสีย	เมล็ด ปักชำ			
208.	ปิกผีเสื้อ	ราก ต้มดื่มเป็นยาระบาย เจริญอาหาร	ปักชำกิ่ง			
209.	ปิกแมลงสาบ	ทั้งต้น เป็นยารักษาแผลไฟไหม้ ใบ รักษาอาการบวม น้ำ แก้กระหายน้ำ พอกฝี	หน่อ			
210.	ปัดเครือ	แก้โรคลมและบำรุงกำลัง	ปักชำกิ่ง			
211.	ปุดใหญ่	ราก ต้มดื่มขับลม แก้ปวดท้อง อาหารไม่ย่อย อาหารเป็นพิษ แก้โรคกระเพาะอาหาร	เหง้า			
212.	ปุมเบ้ง	รักษานิ่ว	เหง้า			
213.	ปูจ้าง	ผล ชาน้ำจืด ยากระตุ้น ขับพยาธิ ขับเหงื่อ และ เป็นยาพาราไคลยาอาการปวดตามข้อ	แยกหน่อ ปักชำ เมล็ด			

ลำดับ ที่	ชื่อท้องถิ่น	ส่วนที่ใช้ / สรรพคุณ	การขยายพันธุ์	ปริมาณที่ สำรวจ พบ	ช่วงเวลาที่ใช้ ประโยชน์	บริเวณ ที่พบ
214.	ปูนก	ราก ปรงเป็นยาแก้ธาตุพิการ บำรุงธาตุ แก้อาการ คัน รักษาอุจระเสมหะ ใบ ช่วยเจริญอาหาร	ปักชำราก แยกหน่อ เมล็ด			
215.	ปู้	เปลือก, ลำต้น คั้นน้ำกินแก้ทุกเสียด ท้องร่วง บำรุงธาตุ แก้หอบหืด แก้ไอ เปลือก, ราก ตัดนำมาตำให้ละเอียดใช้เป็นยาพอกคันเอาน้ำ ล้างแผล แก้โรคผิวหนัง คั้นน้ำกินแก้พิษ ทำให้ อาเจียน เป็นยาระบาย ขับพยาธิ น้ำปิด อาการไข้ รับเหื้อ	เมล็ด			
216.	ปูลิง	ราก รักษาโรคลมในลำไส้	เมล็ด ปักชำ แยกหน่อ			
217.	ปูละ	ใบ แก้คลื่นไส้คลื่นตัว แก้เมื่อย ราก แก้เลือดกำเดาออกจากจมูก แก้อาเจียนเป็นโลหิต เหง้า ขับระดูประจำเดือนสตรี แก้บิด ขับลม	เหง้า			
218.	เป้าทองแตก	ราก ใช้เป็นยาถ่าย แก้น้ำดีข่าน ถ่ายเสมหะเป็นพิษ แก้ฟกบวม ใบ แก้โรคหืด เปลือก เป็นยาถ่ายพยาธิอย่างแรง	เมล็ด			
219.	เป้าน้อย	ใบ บำรุงธาตุ แก้ความดัน รักษาผิวหนัง ดอก ขับพยาธิ เปลือก, กระที่ ช่วยย่อยอาหาร แก้เลือดร้อน แก่น ขับโลหิต ผล แก้โรคน้ำเหลืองเสีย	ปักชำ เมล็ด			
220.	เป้าแม่กำเดียน	ราก แก้น้ำเหลืองเสีย แก้โรคผิวหนัง ผื่นคัน แก้โรค เรื้อน มะเร็ง คุุหริด ขับลม แก้ถ่ายเป็นเลือด ใบ บำรุงธาตุ คั้นน้ำอาบแก้ผื่นคัน ดอก , แก่น ขับพยาธิได้เดือน ผล คองสุราดื่มขับเลือดหลังคลอด เปลือกต้นและใบ แก้ท้องเสีย บำรุงโลหิต เปลือกต้นและกระที่ ยาช่วยเจริญอาหาร	เหง้า			
221.	โป้ยปาว	เปลือก แก้บิดและมูกเป็นเลือด หรือลงแดง	เมล็ด			
222.	โป้ยตะแอน	แก่น รักษาโลหิต ระบาย ขับลมโลหิต บำรุงโลหิต รักษาปวดบั้นเอว ขับปัสสาวะ แก้กษัย บำรุงกำลัง เปลือก แก้บิดมูกเลือด แก้ท้องร่วง แก้ปวดท้อง ตมานแผล ใบอ่อน, ดอกตูม แก้ท้องเสียท้องร่วง แก้อาการเบาหวาน	เมล็ด			

ลำดับ ที่	ชื่อท้องถิ่น	ส่วนที่ใช้ / บรรพคุณ	การขยายพันธุ์	ปริมาณที่ สำรวจ พบ	ช่วงเวลาที่ใช้ ประโยชน์	บริเวณ ที่พบ
223.	ผักกาดโคก	ต้น ราก ผลสมุนไพรร้อนต้มน้ำดื่มแก้ฮัมพาด รูดเป็นผงจุดพื้นที่เป็นรู / ผุ แก้ปวดฟัน	เมล็ด แยกหัว			
224.	ผักกาดส้ม	ราก ต้มน้ำดื่ม เป็นยาระบาย แก้หนองใน ทบหนองฝีทำ ลูกประคบไฟผิวกาย	เมล็ด แยกหัว			
225.	ผักกูด	ใบ แก้ไข้ตัวร้อน แก้พิษอักเสบ บำรุงสายตา บำรุงโลหิต แก้โลหิตจาง ขับปัสสาวะ ป้องกันเลือดออกตามไรฟัน	สปอร์ เหง้า			
226.	ผักกูดก่อง	ต้น / ใบ ผลสมุนไพรร้อนต้มน้ำดื่มต่างน้ำ ราก, ลำต้น, เหง้า, ทั้งต้น ต้มน้ำดื่ม แก้เจ็บคอ เสียดแสบปวดหลัง ขับปัสสาวะ รักษาโรคทางเดินปัสสาวะ นิ่วในไต เลือดตกในใบ ตำพอกแก้อักเสบจากงู ตะขาบ แมงป่อง และแมลงพิษกัดต่อย	สปอร์ การแตกกอ			
227.	ผักชีขวง	ทั้งต้น รับประทานเป็นยาแก้ไข้ ไข้เหนือ ไข้เบื่อ คีติการ ขับพิษร้อน บำรุงน้ำดี ตำกับขิงปัดกระหม่อมเด็ก แก้หวัด	เมล็ด			
228.	ผักขี้มด	เปลือกต้น บำรุงหัวใจ	เมล็ด			
229.	ผักขี้หนู	ราก ขับลม บำรุงประสาท บำรุงเลือด บำรุงม้าม ยาระบาย แก้คัน แก้ริดสีดวงทวาร ใบ, ทั้งต้น เจริญอาหาร ขับลม แก้เจ็บคอ อาหารไม่ย่อย ขับปัสสาวะ ยาระบาย ดอก ช่วยขับน้ำดี เมล็ด ยาระบาย ช่วยย่อย แก้ท้องอืด ขับเสมหะ แก้ปวด แก้บิด ขับปัสสาวะ	เมล็ด			
230.	ผักคันโง	ราก ผ่นกับน้ำมะพร้าว กินแก้บวม ตานขโมย แก้ร้อนใน กระหายน้ำ ใบ/เปลือกต้น ต้มน้ำอาบแก้เม็ดผื่นคัน แก้บวมทั้งตัวเนื่องจากไตพิการ แก้น้ำเหลืองเสีย แก้เหน็บชา	เมล็ด ปักชำ			
231.	ผักคราด	ต้นสด ช่วยเจริญอาหาร ขับลม ช่วยอาหาร ต้มสมเหล้า / น้ำต้มสายชูมแก้ฝีในคอ ต่อน้ำลายอักเสบ แก้ไข้ปวดฟัน	เมล็ด ปักชำมีรากงอกตามข้อ			
232.	ผักคาวตอง	ใบ แก้กามโรค ทำให้น้ำเหลืองแห้ง ให้แผลแห้ง แก้โรคผิวหนังทุกชนิด ทำให้แผลแห้ง ฆ่าเชื้อโรคทางเดินปัสสาวะ ขับปัสสาวะ ทาภายนอกให้เลือดมาเลี้ยงผิวหนัง	ปักชำ ทน กิ่งที่มีรากย่อย			

ลำดับ ที่	ชื่อท้องถิ่น	ส่วนที่ใช้ / สรรพคุณ	การขยายพันธุ์	ปริมาณที่ สำรวจ พบ	ช่วงเวลา ที่ใช้ ประโยชน์	บริเวณ ที่พบ
233.	ผักแคบ	ใบ ถอนพิษหมาขี้เฒ่า แก้เจ็บตา ตาฝ้า ตาแดง ตาจะ ดับพิษร้อน ราก แก้ฝีที่ตา ดับพิษต่าง ๆ เถา น้ำคั้นเป็นยารักษาโรคตาเจ็บ ตาแดง ทั้งต้น แก้กามโรค โรคเบาหวาน แก้หลอดลมอักเสบ ลดระดับน้ำตาลในเลือด	เมล็ด ปักชำเถาแก่			
234.	ผักจอยนาง	ใบ ใช้ถอนพิษ หรือต้มกับหน่อไม้ ทำให้หน่อไม้หาย ร้อนมีรสหวาน ราก แก้ไข้	ปักชำเถาแก่			
235.	ผักคืด	ราก เป็นส่วนผสมของยาใช้ดับพิษ แก้พิษต่าง ๆ	เมล็ด			
236.	ผักบัว	ใบ รสขื่นรักษาโรค คั้นน้ำหยอดหู หยอดตา แก้เจ็บหู เจ็บตา ราก แก้ท้องเสีย ผสมน้ำตาลเมาดื่มแก้ปวดหลัง ปวดเอว ทั้งต้น ขับปัสสาวะ แก้ไอ หืด ตำพอก แผลไฟไหม้ น้ำร้อนลวก ห้ามเลือด รักษาแผลสดหรือเรื้อรัง ดมน้ำคั้นหรือ อาบแก้ฝีในเด็ก แก้เมื่ดผื่นตามตัว ตัวร้อน ทอนซิลอักเสบ เจ็บคอ บิด ใบและดอก ห้ามเลือด	เมล็ด			
237.	ผักนึ่ง	ใช้ทั้งต้น แก้บวม แก้เหน็บชา ขับเหงื่อให้ตก	เมล็ด			
238.	ผักปอด	ทั้งต้น น้ำบดโรคเบาหวาน	เมล็ด			
239.	ผักบั้ง	ใบสด ตำคั้นน้ำใช้ช่วยในการห้ามเลือด ขับปัสสาวะ แก้อาการอักเสบ แก้กลาก บรรเทาอาการผื่นคัน แก้โรคกระเพาะอาหารอักเสบ ดอก แก้กลากเกลื้อน ราก แก้มือเท้าต่าง แก้รังแค ก้าน แก้พิษฝี แก้ริดสีดวง แก้ท้องผูก ลดไข้	เมล็ด ปักชำเถา / กิ่งแก่		 	
240.	ผักเป็ดแดง	ต้น บำรุงเลือด ขาระบายอุจจาระ ฟอกเลือด ใบ แก้พิษงูกัด ราก ยาฟอกเลือด แก้ปวดกระดูกมาไม่ปกติ ขาระบาย	เมล็ด			

ลำดับ ที่	ชื่อท้องถิ่น	ส่วนที่ใช้ / สรรพคุณ	การขยายพันธุ์	ปริมาณที่ สำรวจ พบ	ช่วงเวลา ที่ใช้ ประโยชน์	บริเวณ ที่พบ
241.	ผักเน็ด	ใบ แก้วปดคีรีชะ รักษาแผลและ แก้วปดพื้น แก้วมัน แก้วตาฟาง แก้วนิลาชะ แก้วรางแดง แก้วพุทอง แก้วดำรองเด็ก รักษาโรคอัมพาต ท้องอืด เป็นอามายสมเด็ก ท้องเฟ้อ แก้วตกลีดอก ขาด่าย สำหรับเด็ก ดอก แก้วปดคีรีชะ และปดพื้น ต้น แก้วไร่ แก้วเจ็บคอ แก้วมีในคอ แก้วพิษงูกัด ราก ขยายขยาย ขั้วปดลวระ แก้วปดคีรีชะ ปดพื้น แก้วคัน	เมล็ด ปักชำ			
242.	ผักเผ็ดรมู	ทั้งต้น แก้วโรคนิด แก้วโระระจับหอม โอหวัด โอกรน ดอก รักษาแผลในปาก ขั้วน้ำลาย โรคคอ ปดพื้น ใบ ขาแก้วเลื้อยเป็นพิษ แก้วปดหัว ราก แก้วปดพื้น อาการเจ็บคอหรืออักเสบ ขาด่าย	เมล็ด			
243.	ผักไม้	ทั้งต้น ขาแก้วพิษตามพوار แก้วตีสัตว แก้วหอมเหลือง แก้วเด็กตัวร้อน ใบ คั้นผสมกับแอลกอฮอล์แก้มกลากเกลื้อน / ผื่นคัน	เมล็ด ปักชำ			
244.	ผักไม้ข้า	ใบสด ผลสมยาเส้นคั้นน้ำทารักษาเกลื้อน เมื่อน และ อาการคัน	ปักชำ เมล็ด			 ริมป่า
245.	ผักแว่นบก	ทั้งต้น สمانแผลในปาก ระับร้อน แก้วตีพิการ แก้วร้อน กระพายน้ำ คับพิษ แก้วไร่	ไหล สปอร์			
246.	ผักสลิค	ดอก น้ำรากขับปอด แก้วเสมหะและโลหิต ราก เป็นยาหยอดตา แก้วพิษเบือเมา รับประทานให้ อาเจียน หรือทำให้รู้รสชาติอาหารกับแก้วพิษทั้งปวง ขูดอ่อน ช่วยให้เจริญอาหาร	เมล็ด ปักชำ			
247.	ผักเลี่ยน	ใบ นำมาบด/ตำพอกแก้วบดเมื่อย แก้วปดหูหรือตำ พอกที่ฝีเพื่อไม่ให้เกิดหนอง เมล็ด รับประทาน ขั้วพยายิได้เคี้ยว แก้วหา ต้น รับประทานขั้วที่น้ำเสีย ผ่าพยายิได้เคี้ยว แก้วผสมผงบดบด ดอก, แก้ว แก้วโรคนิด	เมล็ด			
248.	ผักเลี้ยว	ใบ แก้วโ ดอก ระบายพิษไข้ ราก ระบายพิษไข้	ตอนกิ่ง			
249.	ผักแว้ว	ใบ ช่วยเจริญอาหาร แก้วไร่กระพายน้ำ น้ำราก่างกาย ดอก น้ำรากหัวใจ น้ำรากขรรค์ แก้วไร่ตัวร้อน ราก ดอนพิษเบือเมา ดอนพิษไข้ ดอนพิษอักเสบต่าง ๆ	เหง้า			

ลำดับ ที่	ชื่อท้องถิ่น	ส่วนที่ใช้ / สรรพคุณ	การขยายพันธุ์	ปริมาณที่ สำรวจ พบ	ช่วงเวลา ที่ใช้ ประโยชน์	บริเวณ ที่พบ
250.	ผักหนอก	ทั้งต้น รักษาอาการไข้ใน เป็นยารักษาหัวใจและน้ำจุก กำลัง รักษาอาการอ่อนเพลีย เมื่อยล้า ขับ ปัสสาวะ เป็นยาขับโลหิตเสีย เจ็บคอ รักษาโรคผิวหนัง ใช้รักษาบาดแผล รักษาพิษ ปากเปื่อย ปากเหม็น ทำเครื่องดื่มแก้ร้อนใน แก้ฟกช้ำ	ปักชำไหล			
251.	ผักหะ	ราก แก้ท้องเฟ้อ ขับลมในลำไส้ แก้ปวดเสียวท้องน้อย	ปักชำ ตอนกิ่ง เมล็ด			
252.	ผักโหมหนาม	ราก เหนียวให้พอร้างนอกดำใช้จี๋หัวมีทั้งใช้ แก้ไข้ใน แก้ไอ ทั้งต้น ต้มน้ำดื่ม ขับปัสสาวะ แก้ตกเลือด แขนงท้อง ขับน้ำนม ผสมข้าวโพดทั้งต้น ต้มน้ำดื่ม แก้บวม	เมล็ด			
253.	ผักขี้หนู	ลำต้น แก้โรคตา แก้หวัด แก้พิษงู ทำให้จาม ใบ แก้แผลถูกน้ำร้อนลวก แก้บวม แก้ฝี ราก ขับพิษร้อน กระตุ้งพิษ พิษฝี แก้ปัสสาวะพิการ ทำให้อาเจียน ช่วยให้นอนหลับ ราก,ลำต้นอ่อน ทำให้อาเจียน เถา เป็นยาขับปัสสาวะ ยาเย็น	ปักชำเถาแก่ เพาะชำราก เมล็ด			
254.	ผักฮองแอ้ง	ใบ ตำผสมกับดินประสิวและดินสอพองพอก แก้ปวดฝี ถอนพิษ ดอก ต้มาน้ำดื่ม ต้น เหนียวน้ำเป็นคางคังขับปัสสาวะ ราก แก้ร้อนในกระหายน้ำ	ปักชำเถาแก่ เพาะชำราก เมล็ด			
255.	ผักฮากกล้วย	น้ำคั้นจากใบ ใช้ทาแผลและฝี	เมล็ด			
256.	ผาเป้ง	ทั้งต้น ช่วยลดการอักเสบจากการเจ็บที่เกิดจากไฟไหม้ ใบ รักษาอาการคันบวม ฟกช้ำ ปวดหัว วัณโรค แผลไฟไหม้ โรคต่อมน้ำเหลืองระยะแรก โรคเก๊าท์ เป็นฝี แผลเปื่อย ห้ามเลือด แผล เปื่อยในปาก ผิวหนังอักเสบ ราก รักษาอาการท้องร่วง โรคบิด ขับระดูขาว	เมล็ด			
257.	ผีเสื้อน้อย	เมล็ด เป็นยาเจริญอาหาร ใบ ผายลมในลำไส้ ราก แก้โรคตับโรคไต ถ่ายน้ำเหลือง ขับเหงื่อ ขับปัสสาวะ	เมล็ด			

ลำดับ ที่	ชื่อท้องถิ่น	ส่วนที่ใช้ / สรรพคุณ	การขยายพันธุ์	ปริมาณที่ สำรวจ พบ	ช่วงเวลา ที่ ให้ ประโยชน์	บริเวณ ที่พบ
258.	มีเลื่อหลวง	ใบ แก้วไร้พิษ ใช้กาฬ แก้วโรคผิวหนัง ผื่นคัน แก้วโรคผิวหนังจุก แก้วบาดแผล ดอก แก้วไร้พิษ ใช้กาฬ เมล็ด แก้วโรคผิวหนัง ใช้เปื้อปลา ราก แก้วท้องร่วง แก้วขับพิษการ แก้วพิษกาฬ แก้วผื่นคัน แก้วโรคผิวหนัง เปลือก บำรุงธาตุ บำรุงกำลัง	เมล็ด			
259.	ไผ่ตง	ใบ ขับปัสสาวะ ขับและฟอกโลหิตระดูที่เสีย แก้วคุดอกอีกเสบ ตา (ใบ) แก้วร้อนใน กระหายน้ำ ราก ขับปัสสาวะ แก้วโตพิการ	แยกหน่อ			
260.	ฝ้ายสีนมา	ทั้งต้น ต้นน้ำดื่ม แก้วประจำเดือนผิดปกติ	เมล็ด			
261.	พญาขอ	ราก ผันทาแก้วพิษงู ตะราบ แมงป่อง ใบ ดองสุราสมดินสอทองทาแก้วสิ่ว แก้วเม็ดผื่นคัน ทั้งต้น ค้ำกับดินประสิ่วเล็กน้อยสมสุราคั้นน้ำดื่ม เอากาก พอกแก้วพิษงู พิษแมลงสัตว์กัดต่อย แก้วเริม งูสวัด แก้วบิ็ด ดอนพิษไร้	เมล็ด			
262.	พระพาย	ราก แก้วไร้ คีชีน แก้วลม แก้วโรคตา ขับปัสสาวะ แก้วอาการบวมน้ำ แก้วทางเดินปัสสาวะอีกเสบ ใบ ทาแก้วโรคผิวหนัง ผิด	เมล็ด			
263.	พริกแค้	ผล ขับลม ขับปัสสาวะ แก้วไร้หัวดี บรรเทาอาการ เจ็บปวด ขับเหงื่อ ช่วยเจริญอาหาร	เมล็ด			
264.	เพี้ยฟาน	ใบ,ทั้งต้น ยานแก้วพิษ รักษาบาดแผลเรื้อรัง วัณโรค หัวมเลือด ฆ่าหิด เหา	แยกหน่อ เพาะชำราก			
265.	พิกแก้ว	เมล็ด รับพยาธิตัวดี ขับปัสสาวะ บำรุงร่างกาย ราก บำรุงร่างกาย แก้วเื่อ ดอนพิษของผื่น เยื่อกลางผล พอกแก้วฟกช้ำ แก้วปวดอีกเสบ น้ำมันจากเมล็ด บำรุงประสาท	เมล็ด			
266.	เพี้ยดิน	ทุกส่วน แก้วโรคผิวหนัง	เมล็ด , ตอนกิ่ง			
267.	มะตูก	ราก บำรุงกระดูก แก้วพิษมีภายใน น้ำเหลืองเสีย ผื่นคัน โรคผิวหนัง เส้นเอ็นพิการ	เมล็ด ตอนกิ่ง			
268.	มะนอยจำ	ผล/เถาทั้งต้น เข้าคำรับยาหอม แก้วลม บำรุงหัวใจ ผลสด แก้วคัน แก้วรังแค ฆ่าเหา ผลแห้ง แก้วโรคผิวหนังจุก เมล็ด ขับเสมหะ แก้วหิด	เมล็ด ปักชำเถา			

ลำดับ ที่	ชื่อท้องถิ่น	ส่วนที่ใช้ / สรรพคุณ	การขยายพันธุ์	ปริมาณที่ สำรวจ พบ	ช่วงเวลา ที่ใช้ ประโยชน์	บริเวณ ที่พบ
269.	มะขม	เปลือกลำต้น เปลือกสดต้มน้ำดื่มแก้ไข้บรรเทา ไข ใบ ใบสดต้มน้ำกินแก้ไข้ คับพิษไข้ บำรุงประสาท ขับเสมหะ บำรุงอาหาร แก้พิษไข้ชุกฮือ โรคนัด ดอก ต้มกรองน้ำใช้ล้างและชำระฝ้ายย้อมผ้า แก้โรคตา รก ต้มน้ำกินแก้โรคผิวหนัง คับพิษเสมหะโลหิต แก้ผดผื่นคัน ช่วยขับน้ำเหลือง	เมล็ด ทานกิ่ง			
270.	มะลิซ้อน	ราก ต้มน้ำกินแก้ปวด หอบหืด หลอดลมอักเสบ ดอก เลือดออกตามไรฟัน สด /แห้งต้มน้ำกินแก้โรคบิด โรคปวดท้อง ดอกสด ตำพอกบริเวณแก้ปวดศีรษะ	ปักชำ ตอนกิ่ง			
271.	มะลิวัลย์	ราก ต้มน้ำกินแก้ปวด หอบหืด หลอดลมอักเสบ ดอก เลือดออกตามไรฟัน สด /แห้งต้มน้ำกินแก้โรคบิด โรคปวดท้อง ดอกสด ตำพอกบริเวณแก้ปวดศีรษะ	ปักชำ ตอนกิ่ง			
272.	มะพลอด	เนื้อในเมล็ด ผลสมแห้งสับประคและสารส้มต้มน้ำดื่มแก้ ราก รากต้มน้ำดื่มแก้โรคบิด โรคปวดท้อง ดอกสด ตำพอกบริเวณแก้ปวดศีรษะ	เมล็ด ตอนกิ่ง			
273.	มะห่อย	ผล เจริญอาหาร ระบาย แก้ไข้ แก้โรคลมเจ้าร้อน บำรุงน้ำดี แก้โรคม้าม,ตับ ขับพยาธิ ปากเป็นขุม และบำรุงกระดูก ผลดิบ กินแก้โรคตับอักเสบ ปวดหัวเข่า ม้ามอักเสบ ผลสุก คั้นน้ำทาหน้าแก้สิ่ว หัวเข่าบวม เป็นยาระบาย อ่อน ๆ ช่วยย่อยอาหาร ยาบำรุงน้ำดี เป็นยาเจริญอาหาร แก้โรคลมเจ้าร้อน ขับพยาธิ ในท้อง น้ำคั้นจากผล แก้ปากเปื่อย ปากเป็นขุม บำรุงกระดูก	เมล็ด			
274.	มันห่อย	หัว ใช้เป็นอาหาร ทุกส่วน รักษาโรคมะเร็ง , ไคเลียด	เมล็ด เพาะชำกิ่ง			
275.	มูกต้น	เปลือก ไล่แมลง รักษาอาการปวดฟัน รักษาธาตุพิการ และอ่อนเพลีย ใ้ต้มน้ำดื่มเมื่อเป็นฝี รักษาปวด เวียน รักษาโรคผิวหนัง แก่น ยานต์งรส เพราะมีรสหวาน ทำให้ชุ่มในลำคอ บรรเทาอาการกระหายน้ำ	เมล็ด			
276.	มูกนัง	ราก แก้พิษภายใน แก้ตับโตพิการ บำรุงกำลัง ขับโลหิตระดูเสีย ขับปัสสาวะ	เมล็ด			
277.	เมื่อย	ลำต้น ผลสดต้มน้ำดื่มแก้ร้อน ต้มน้ำดื่ม แก้ปวดเมื่อย เปลือกต้น ต้มน้ำดื่ม แก้บวมพอง	เมล็ด			

ลำดับ ที่	ชื่อท้องถิ่น	ส่วนที่ใช้ / สรรพคุณ	การขยายพันธุ์	ปริมาณที่ สำรวจ พบ	ช่วงเวลาที่ ใช้ ประโยชน์	บริเวณ ที่พบ
278.	เผ้าคาวาย	ผลสด กินเป็นยาระบาย ลำต้น คั้นน้ำดื่ม แก้ขางเด็ก	เมล็ด			
279.	เผ้าสาย	ใบและผล คั้นน้ำอาบแก้โรคบิดจาก ชีดเลือดไหลเวียนไม่ดี	เมล็ด			
280.	ไม้ก่อหุ้ม	เปลือก คั้นน้ำอาบหรือแช่ แก้โรคผิวหนังหรือตุ่มพิษ ใบ แก้เลือด แก้ลม	เมล็ด ปักชำกิ่ง			
281.	ไม้ก่อแอ็บ	เปลือก รักษาโรคมะเร็งทุกส่วน	เมล็ด ปักชำกิ่ง			
282.	ไม้กาง	ใบ รักษาอาการไอ ดอก บำรุงธาตุ รักษาอาการปวดแผล รักษาพิษงู อาการปวดบวม คุุหโรค อาการไข้ที่พิษอักเสบ ผล รักษาโรคในจิกษุ เปลือก รักษาอาการลงท้อง รักษาฝี อาการตกเลือด อาการบวม ปวดบาดแผล โรคพยาธิ รักษา ลำไส้พิการ เป็นยาอาตุวิธณะบำรุงหนัง และเส้นเอ็น	เมล็ด			
283.	ไม้กู่ก	ใบ ผลดิบใบโพล ใบหวดหม่อน บดเป็นผงกินกับน้ำ เวลาเช้าและเย็น แก้ไอเป็นเลือด รากเปลือกต้น คั้นน้ำดื่ม แก้ท้องเสีย ยางที่ปูดจากลำต้น ผลมยางที่ปูดจากลำต้นมะกอก ผ่านน้ำคั้นแก้ไอเป็นเลือด	เมล็ด ตอนกิ่ง			
284.	ไม้เข็งกว้าง	ลำต้น แก้โรคประดง แก้ปวดบั้นเอว	เมล็ด			
285.	ไม้ค้ำ	ใบ ใบสดคั้นน้ำผสมน้ำผึ้งกินรักษาโรคหิด ผล บำรุงธาตุ บำรุงกระเพาะอาหาร เปลือก แก้ท้องร่วง แก้บิด แขน้ำเป็นยาล้างแผลเรื้อรัง ใช้ทาภายนอกเป็นยาห้ามเลือด ต้น คั้นคั้นน้ำคั้นน้ำเป็นยาหยอดตา แก้ตาบวม เนื่องจากเยื่อตาอักเสบ	เมล็ด ตอนกิ่ง			
286.	ไม้แงะ	ยาง รักษาเนื้อไม้ไม่ น้ำมัน ใช้ผสมหมึก เปลือก รักษาแผลพุพอง แผลเปื่อย รักษากาและโรคติดเชื้อ ทางผิวหนัง	เมล็ด ตอนกิ่ง			

ลำดับ ที่	ชื่อท้องถิ่น	ส่วนที่ใช้ /สรรพคุณ	การขยายพันธุ์	ปริมาณที่ สำรวจ พบ	ช่วงเวลาที่ ใช้ ประโยชน์	บริเวณ ที่พบ
287.	ไม้จัก	แก่น คัมเป็นยาแก้ปวดหลัง เปลือกผล ยาสมานแผลในลำไส้ เปลือกลำต้น บดละเอียดเป็นยาสมานแผล ห้ามเลือด ตำใส่ผดแดงแก้ท้องร่วง ใบ ขี้พอกหัว หลังเท้า แก้ปวดหัว	เมล็ด			
288.	ไม้จ้อ	เปลือกต้น คัมน้ำอาบแก้คัน แก้โรคผิวหนัง ผื่นคัน บูด	เมล็ด			
289.	ไม้ขางคำ	หน่อ ขับปัสสาวะ แก้เมะเน็งโหมคลูก	หน่อ			
290.	ไม้คู่	แก่น, ไม้ของไม้ แก้ศุทราศ แก้เสมหะ แก้ไข้	เมล็ด			
291.	ไม้ตอง	ใบ แก้ท้องเสีย แก้บิดมูกเลือด บิดธาตุ แก้อุจจาระพิการ ราก ระบายท้อง ทำให้อาเจียน แก้หวัด ขับเสมหะ ผล แก้หืด ไอ แก้หวัด เปลือกต้น สมานแผล แก้ไข้ป่า แก้พิษ แผลงักคต้อย แก้เลือดออกตามไรฟัน	ปักชำกิ่ง เมล็ด			
292.	ไม้ตัว	ราก ผสมกับหัวหมู และรากปลาไหลเผือกคัมน้ำ คัมวันละ 3 ครั้ง ขับปัสสาวะ แก้ปัสสาวะขัด	เมล็ด			
293.	ไม้ตุ๊ด	ใบ , ราก , ลูก , เปลือก แก้โรคมด บำรุงธาตุ โรคเลือดเดิน ไม่ปกติ	หน่อ เมล็ด			
294.	ไม้ตุ้ม	เปลือก ยาปรับธาตุ แก้กลางเกลื่อน	หน่อ เมล็ด			
295.	ไม้เนา	ใบ สุมไฟรมฆ่าพยาธิผิวหนังเรื้อรัง ทั้งต้น คัมคัมแก้พิษไข้ เนื้อไม้, ราก สุมแก้โรคผิวหนัง รากกลางเกลื่อน เฝื่อน น้ำเหลืองเสีย แก้พิษทั้งปวง	เมล็ด หน่อ			
296.	ไม้บง	หน่อ ขับปัสสาวะ ใบ คัมน้ำอาบแก้โรคผื่นคัน ผื่นเป็นตุ่ม	หน่อ			

ลำดับ ที่	ชื่อท้องถิ่น	ส่วนที่ใช้ / สรรพคุณ	การขยายพันธุ์	ปริมาณที่ สำรวจ พบ	ช่วงเวลาที่ ใช้ ประโยชน์	บริเวณ ที่พบ
297.	ไม้ปุย	ใบ สมานแผล ผล ช่วยเจริญอาหาร เมล็ด ยาแก้พิษ ราก,เปลือก,ใบ ยาเบื่อปลา เปลือกต้น สมานแผล แก้เคล็ดชอก แก้ปวดเมื่อย คอก,น้ำจากเปลือกสด ผสมกับน้ำผึ้งกิน แก้หวัด ไอ ทำให้ชุ่มคอ อากาโรใช้กลับ บำรุงสตรีหลังคลอด	ตอนกิ่ง เมล็ด			
298.	ไม้ปี	แกน แก้วโคลม บำรุงธาตุ แก้วโรคเลือด	ตอนกิ่ง เมล็ด			
299.	ไม้เป่า	เปลือก แก้วโรคท้องร่วง ยาง ใช้ยาเรื่อ	ตอนกิ่ง เมล็ด			
300.	ไม้ยมหิน	ราก บดเป็นผงละลายผสมน้ำผึ้ง หรือน้ำมะนาวกิน แก้ค่อนน้ำเหลืองอักเสบ แก่น ต้มน้ำดื่มโรคคอกพอก	ตอนกิ่ง			
301.	ไม้เรียง	แกน แก้วโคลม บำรุงธาตุ เปลือก ต้มน้ำอาบแก้วโรคผิวหนัง	ตอนกิ่ง เมล็ด			
302.	ไม้ไร่	ใบ ขับระดูที่เสีย ยอดไม้ ขับปัสสาวะ คาวไม้ แก้วร้อนในกระหายน้ำ	หน่อ			
303.	ไม้ลิ้มรู้	แก้วโคลม บำรุงธาตุ เปลือก แก้วท้องเสีย ยาง ทาแก้วโร้อีกเสบ	ตอนกิ่ง เมล็ด			
304.	ไม้คูง	แก้วโคลม บำรุงธาตุ	ตอนกิ่ง			
305.	ไม้สะ	แกน แก้วโคลม บำรุงธาตุ แก้วหอบหืด ผิวหนัง แก้วโคลมะแรงต่าง ๆ	ตอนกิ่ง			
306.	ไม้หัด	แก้วโคลม บำรุงธาตุ	ตอนกิ่ง			
307.	ไม้ห้าคง	เปลือก แก้วโคลม บำรุงธาตุ แก้วท้องร่วง แก้วอัมพฤกษ์ เข้ายารู้ ลูก เป็นยาแก้	เมล็ด ตอนกิ่ง			
308.	ไม้เหว	เปลือก แก้วโคลม บำรุงธาตุ แก้วโรคผื่นคัน	ตอนกิ่ง			

ลำดับ ที่	ชื่อท้องถิ่น	ส่วนที่ใช้ / สรรพคุณ	การขยายพันธุ์	ปริมาณที่ สำรวจ พบ	ช่วงเวลา ที่ใช้ ประโยชน์	บริเวณ ที่พบ
309.	ไม้เหียง	เปลือก แก้วหอบนืด	ตอนกิ่ง			
310.	ไม้ฮักน้อย	ยาง มีพิษมาก	เมล็ด			
311.	ไม้ฮักหลวง	เมล็ด ช่วยย่อยอาหาร แก้วปากคอเบื้อย แก้วโรคฟัน เปลือก ยาบ่ารุงกำลัง ราก รักษาโรคผิวหนัง พยาธิลำไส้ ยาง รักษาจักกลาก ริดสีดวง	เมล็ด			
312.	ย้อมดินหมา	ราก บำรุงประสาท แก้วกาฬเลือด ยาแก้ไอและเจริญ อาหาร	เมล็ด			
313.	ฮ้าง	แก้วโรคลม	ปักชำ			
314.	ยาเย็น	ทั้งต้น ต้มน้ำดื่ม แก้วปวดหลัง ปวดเอว	เมล็ด			
315.	ระจับพิษ	ใบ ปูรงเป็นยาเขียว แก้วรักษาฝีหัว รักษาพิษไข้หัว ราก ใช้รักษาพิษ รักษาไข้เรื่องซึม ใช้จับคัน อาการไข้ กลับ ไข้ซ้ำ	เมล็ด			
316.	ลมแดง	เนื้อในฝัก เป็นยาถ่ายและรักษาไข้มาลาเรีย ฝักแก่ ต้มน้ำกินเป็นยาระบาย ขับเสมหะและพยาธิ เปลือกต้น ยาช่วยเร่งคลอด รักษาอาการท้องร่วง บำรุงกำลัง รักษาโรคเกี่ยวกับหัวใจ โรคเกี่ยวกับถุงน้ำดี และ รักษาอาการไข้ ใบ ใบสดหรือแห้งเป็นยาถ่าย รักษาอัมพาตและรักษา โรคเกี่ยวกับสมอง ใบอ่อนตำพอกหรือคั้นน้ำทา รักษาโรคกลากเกลื้อน	เมล็ด			
317.	ตะพุง	เมล็ด เป็นยาระบาย ใบ ต้มดื่มแก้ไข้หัว รับน้ำนม รับเลือด ขับลม แก้วปวด ท้องจากการคลอด ราก แก้วพิษไข้เรื่องซึม แก้วเลือดลม ขับน้ำนม ระวังเมล็ดมีพิษกิน 2-3 เมล็ด อาจตายได้	เมล็ด			

ลำดับ ที่	ชื่อท้องถิ่น	ส่วนที่ใช้ / สรรพคุณ	การขยายพันธุ์	ปริมาณที่ สำรวจ พบ	ช่วงเวลาที่ ใช้ ประโยชน์	บริเวณ ที่พบ
318.	ลัมน้ำน้อย	ต้น แก้วไร่ รับลมพระ เป็นยาระบายอ่อน ๆ รับปัสสาวะ ใบ แก้วไร่ แก้วลมจุลเสียด เป็นยาถ่าย รักษาเกลื้อน ผิวหนึ่งผุทอง ตำพอกแก้ปวดศีรษะ ปวดฟัน บวม ราก ฝนน้ำหยอดรักษาแผลในหู	เมล็ด			
319.	ลัมน้ำหลวง	ต้น ราก, ใบ ต้มรับประทานแก้หัดและทำให้หัวใจเป็น ปกติ แก้วหัดผูก ใบสด รักษากลากเกลื้อน เป็นยาระบาย	ทาบกิ่ง เมล็ด			
320.	ลำน้ำปาย	ทั้งต้น ต้มน้ำดื่มแก้ผดผื่นแดง รักษาโรคกระเพาะ อากาศ อึกเสบ โรคเลือดออกตามไรฟัน เปลือกต้น รักษาโรคผิวหนังโรค ราก ช่วยขับน้ำดี ระบายประสาท บำรุงธาตุ ใบ ทาแก้คัน ตำพอกฝี แผลบวม พอกศีรษะแก้ อาการปวด รักษาโรคผิวหนังดวงตา	เมล็ด			
321.	ลูกใต้ใบ	ทั้งต้น ต้มน้ำกินแก้บิดถ่ายเป็นมูกเลือด แก้โรพิษทุกระชนิด แก้ดีร่าน แก้วริดสีดวง แก้วปวดท้อง แก้วไอ รับระดูขาว รับปัสสาวะ	เมล็ด ต้นอ่อน			
322.	ลำไยป่า	ดอก แก้โรคเกี่ยวกับหนอง ใบ แก้โรคมะลาเรีย ริดสีดวงทวาร ไข้หวัด เมล็ด รักษากลากเกลื้อน แผลมีหนอง แก้ปวด สมานแผล ห้ามเลือด ราก/เปลือกราก แก้ตกขาวมากผิดปกติ ขับพยาธิเส้นด้าย เปลือกผล แก้วเวียนศีรษะ อ่อนเพลีย หนาวเป็นแก้ว/บดเป็น ผงโรยแผล ไฟไหม้ น้ำร้อนลวก	ตอนกิ่ง ติดตา			
323.	เล็บครุฑ	ราก แก้วหัดชั๊ว ไช้พิการ รับปัสสาวะ ระบายปวด แก้ปวดข้อ อุดคัมรับเหงื่อ ใบ ตำพอกแก้ปวดบวมอึกเสบ แก้วพิษ ลดไข้ รับปัสสาวะ ทั้งต้น สมานแผล แก้วไร่	ปักชำ			
324.	เล็บมือนาง	ทั้งต้น แก้วตาสรไมยทุ้งไร รับพยาธิ ใบ ตำพอกแก้บาดแผล แก้วอึกเสบ ทาแก้แผลฝี ผล แก้วจุจจากระเป็นฟอง เหม็นควาในเด็ก รับพยาธิลำไส้ กินแล้วทำให้หายสะอึก เมล็ด ทูบให้แตกต้มน้ำดื่ม เป็นยาถ่ายพยาธิลำไส้ ราก ยาระบาย รับพยาธิได้เดือน	เมล็ด ตอน เหง้า			
325.	ว่าน 108	ใบ ยาถ่าย ฆ่าพยาธิ ฆ่าพยาธิมีพิษ เปลือกต้น แก้วลมและโลหิต แก้วปวดเส้นเอ็น แก้วท้องร่วง แก้บิด ปวดเป่ง ลงแดง แก้วอาเจียน ปวดเมื่อย เมล็ด เปื้อปลา ทำให้แห้ง ยาง ทำให้คลื่นไส้อาเจียน	เมล็ด แยกหน่อ			

ลำดับ ที่	ชื่อท้องถิ่น	ส่วนที่ใช้ / พรรพคุณ	การขยายพันธุ์	ปริมาณที่ สำรวจ พบ	ช่วงเวลาที่ใช้ ประโยชน์	บริเวณ ที่พบ
326.	ว่านกาบหอย	ใบ แก้วร้อนใน แก้วโอ อาเจียนเป็นโลหิต แก้วบิด แก้วบัสตาวะเป็นเลือด	ปักชำ			
327.	ว่านเจ้าพระยา	ทุกส่วน เป็นยาอายุวัฒนะ แก้วโรคเลือดโรคลม	ปักชำ			
328.	ว่านงูเป่า	แก้พิษสัตว์กัดต่อยแก้โรคผิวหนัง ปรุงเป็นยาอายุวัฒนะ	ปักชำ			
329.	ว่านทองไม่วาง	ใบ ต้มกับไถกิน บำรุงกำลัง ขับปัสสาวะ	ปักชำ			
330.	ว่านธรณีสาร	ใบ บดรวมกับพืชมะดัน ใช้เป็นยากวาดคอเด็ก แก้วตัว ร้อน ขับลมในลำไส้ รักษาโรคพิษตาน รางรองเด็ก	ปักชำ			
331.	ว่านไฟไหม้	ราก รักษาแผลไฟไหม้ ใช้ทาปูนแดง ปัดขมิ้น แก้วปวดศีรษะ สมานแผล น้ำยางจากใบ นำไปผสมสารส้มกิน รักษาหนองใน ใบ ให้ยาคำให้เป็นยาระบาย และยาถ่ายออกฤทธิ์ที่ลำไส้ใหญ่ ใบสด ผ่านหนา ๆ ทาปูนแดงใช้ปัดขมิ้น รักษาอาการปวดศีรษะ รากแห้ง นำไปต้มน้ำกินรักษาโรคหนองใน	หน่อ			
332.	ว่านมีดขยับ	ใบ ยาระบายอุจจาระ รักษากระดูกพิการ รองผู้หญิงแห้ง นำไปต้มน้ำหรือบดเป็นผงกิน หรือใช้สด โดยตำคั้นเอาแต่น้ำกิน ใช้สำหรับภายนอก แก้วอาการปวดคางทูม อาการท้องมาน อาการไอ อาการเจ็บคอ รักษาฝีที่เต้านมบรรเทาหนองในระยะเริ่มแรก รักษาฝีประจำวัยอ่อน อาการผื่นคัน	เมล็ด			
333.	ว่านเลือด	ยาง ทาห้ามเลือดแผลสด ใบ ใบสดตำให้ละเอียดเอากากทา / พอก สมานแผล ห้ามเลือด ใบสดคั้นน้ำคั้นเอาน้ำผสมกับสุรา เป็นยาแก้ไอ แก้วหอบหืด แก้วอาเจียนเป็นเลือด แก้วพิษต่าง ๆ	เมล็ด			
334.	ส้มกบ	ทั้งต้น ยาวกับววม ท้องร่วง บิด ดีซ่าน อาเจียนเป็นเลือด ใบ ตำพอกแผลไฟไหม้น้ำร้อนลวก เป็นยาเย็นช่วยเจริญอาหาร เลือดกำเดาออก ใช้ทาภายนอก รักษาตาปลา หูด และเนื้อปูดอื่น ๆ	เมล็ด ไหล			
335.	ส้มกุ้ง	เนื้อไม้, ราก แก้วไข้ใน แก้วเสมหะ และโลหิต แก้วโรซ้อ	เมล็ด			

ลำดับ ที่	ชื่อท้องถิ่น	ส่วนที่ใช้ / สรรพคุณ	การขยายพันธุ์	ปริมาณที่ สำรวจ พบ	ช่วงเวลาที่ ใช้ ประโยชน์	บริเวณ ที่พบ
336.	ส้มจีน	เปลือกต้น รักษาฝีภายนอกและภายใน กระทุ้งพิษ ขับน้ำนม	เมล็ด			
337.	ส้มป่อย	ใบ ดมน้ำคั้น ถ่ายเสมหะ ถ่ายกระดูก แก้บิด แก้โรคตา ตำประคบให้เส้นเอ็นอ่อน แก้เส้น เอ็นพิการ ฝัก ดมหรือบดกินเป็นยาถ่าย ขับเสมหะ แก้ไอ แก้ไข้ จับสั้น ทำให้อาเจียน แก้ท้องเสียเหนียว ต้มเอาน้ำสระผมแก้รังแค เปลือกฝัก ช่วยเจริญอาหาร กัดเสมหะ แก้ไอ แก้รางเด็ก ราก แก้ไข้ ดอก แก้เส้นเอ็นพิการ ต้น แก้ปวดพิการ เมล็ดคั่ว บดละเอียดใช้เป่าจมูกทำให้จาม	เมล็ด แยกหน่อจากราก โคนต้น			
338.	ส้มผด	ราก ผสมสมุนไพรอื่น แก้ไอ มีน้ำมูกขึ้น				
339.	สลิ	ใบอ่อน ใช้กินเป็นอาหารได้ ผล เป็นยาระบายอ่อน ๆ เมล็ด ช่วยซ่อมแซมส่วนที่สึกหรองร่างกาย	ทาบกิ่ง			
340.	สะบันงาป่า	เปลือก เจริญอาหารบำรุงโลหิต ราก แก้กษัย	ชำกิ่ง ตอนกิ่ง			
341.	สะเปาลม	ใบ แก้ไข้ดับชักเสบ ตำคั้นเอาน้ำทาแก้สิ่ว ทาตัวถอน พิษไข้ ดอก แก้ลมชักชักเสบ แก้ลมชักพิการ แก้ลมชักขณะ ตั้งครรภ์ ลูก ขับเสมหะ เปลือกต้น ฆ่าเชื้อโรคภายใน ฆ่าเชื้อโรคผิวหนัง ราก แก้ลมแดงเป็นโลหิตสด ๆ	ทาบกิ่ง			
342.	สะลาบแจ้ง	ราก แก้โรคลม ริดสีดวงทวาร	ทาบกิ่ง			
343.	สะเลียม	ดอก แก้พิษโลหิต พิษกำเอา แก้ริดสีดวง ยาง ดับพิษร้อนถอนพิษไข้ ใบอ่อน แก้โรคผิวหนังพุพอง น้ำเหลืองเสีย ใบแก่ บำรุงธาตุ ช่วยย่อยอาหาร ฆ่าแมลงศัตรูพืช เปลือกราก แก้ไข้ แก้โรคผิวหนัง ทำให้อาเจียน	เมล็ด ปักชำ			
344.	ส็ก	ใช้เนื้อไม้ ขับลมและขับปัสสาวะได้ดี แก้ไข้ คุมธาตุ แก่น ขับปัสสาวะ แก้บวมหน้า แก้ไข้ เปลือกต้น เจริญธาตุ แก่นและใบ ขับลมในได้ รักษาเบาหวาน ขับปัสสาวะ โดพิการ	เมล็ด			

ลำดับ ที่	ชื่อท้องถิ่น	ส่วนที่ใช้ / สรรพคุณ	การขยายพันธุ์	ปริมาณที่ สำรวจ พบ	ช่วงเวลาที่ใช้ ประโยชน์	บริเวณ ที่พบ
345.	สักขีโก	แก่น ผลสมุนไพรรักษาฝีฝีน้ำกิน แก้ไข้เปลี่ยนฤดู / อีสุกอีใส	ตอนกิ่ง			
346.	ลากเหล็ก	ใบ เดี่ยวฟัน แก้ปวดบริเวณโหนกสะต้วกิดตอย	เมล็ด			
347.	ลาบแห้งสาบกา	ทั้งต้น แก้ไข้ ขับระดู แก้บิด แก้ลม แก้ชองทวารหนัก หย่อนยาน ใบ พอกแก้คัน ห้ามเลือด ทาแก้ปวดบวม แก้ท้อง อืดเฟ้อ ต้มน้ำกินแก้ไข้ ราก แก้ไข้	เมล็ด			
348.	ลามลีสองคี่	ทั้งต้น แก้บิดชนิดคิดเชื้อ แก้ทางเดินอาหารอักเสบ แก้หวัด แก้ท้องมึล แก้ปวดอักเสบ แก้ท้องเดิน ใบ บดผสมน้ำมันพืช ทาบริเวณแผล น้ำร้อนลวก แก้ไฟไหม้	เมล็ด			
349.	สารข้าวตอก	แก้โรคลม บำรุงธาตุ	เมล็ด			
350.	สารขี้มด	แก้โรคลม บำรุงธาตุ	เมล็ด			
351.	สารขี้มอด	แก้โรคลม บำรุงธาตุ แก้โรคผิวหนังงูมูก	เมล็ด			
352.	สารเงิน	แก้เลือด แก้ชักเสบ แก้ลม	เมล็ด			
353.	สารตุ้ย	แก้เลือด แก้ชักเสบ แก้ลม	เมล็ด			
354.	สารกิดอย	คอกตูม ช้อมผ้าไหมให้มีสีแดง คอกตค / แห่ง เข้าหาหมอบำรุงหัวใจ ผลสุก บำรุงหัวใจ รยายผลคโคติด	เมล็ด			
355.	สารกีน้อย	คอก แก้โลหิตพิการ แก้ไข้มีพิษร้อน เจริญอาหาร บำรุงหัวใจ รูกำลัง เกสร บำรุงครรภ์ ทำให้ชื่นใจ แก้ไข้				
356.	สีเสียด	เมล็ด ผ่านเป็นยาทาแก้โรคบิด เปลือกต้น แก้ท้องร่วง แก้บิด สมานแผล แก้ท้องเดิน ต้มกับ น้ำใช้ล้างแผล แก้แผลเปื่อยเรื้อรัง ล้างแผลหัวนม แตก	เมล็ด			

ลำดับ ที่	ชื่อท้องถิ่น	ส่วนที่ใช้ / พรรพคุณ	การขยายพันธุ์	ปริมาณที่ สำรวจ พบ	ช่วงเวลาที่ใช้ ประโยชน์	บริเวณ ที่พบ
357.	เลี้ยวกลาง	เปลือก แก้ว โพลโลนิค ใบ ยารับระดู	เมล็ด			
358.	โลมคน	รากใหญ่ บำรุงกำลัง ทำให้มีน้ำลาย เส้นเอ็นมีกำลังยิ่งขึ้น ใบ แก้บวมอักเสบมีหนอง ขับน้ำนม	เมล็ด			
359.	หญ้าเกล็ดหอย	ทั้งต้น ตำพอกข้อมือ แก้ไข้ ตากแห้งชื้อผสมกับน้ำมันหมู หรือใบตองหมกกับน้ำมันโค	เมล็ด , แยกต้น			
360.	หญ้าขัดใบมน	ราก ใช้แก้หิด บำรุงหัวใจ ต้น,ราก,ใบ,เมล็ด รักษาโรคหิด ใบ,ต้น ดับรับประทานเป็นยารับบิลสวระ แก้ไข้ เมล็ด ช่วยกระตุ้นความรู้สึกทางเพศ รักษาโรคเกี่ยวกับ กระเพาะอาหาร	เมล็ด			
361.	หญ้าขัดใบเหลี่ยม	ราก ดม้นำดื่มแก้เวียนใน แก้พิษงู เปลือก ดมนำกินแก้ไข้ ทั้งต้น ดมกับน้ำดื่มทำให้ประจำเดือนมาตามปกติ	เมล็ด			
362.	หญ้าข้าวดอก	ใบ คำนม่น้ำอาจไปบดเป็นผง ทาแก้ไฟไหม้ น้ำร้อนลวก	เมล็ด			
363.	หญ้าข้าวป้าง	เมล็ด รักษาอหิวาตกโรค บิด ขับบิลสวระ ผ่าดสมานลำไส้ และ กระเพาะอาหาร ราก ดมนำกินขับบิลสวระ ห้ามโลหิต ระงับอาการหอบ ไอหอบ แก้ปวดกระเพาะอาหาร ตกโลหิตหลังคลอด ช่วยเร่งในการคลอด หรือระวัง สดมีครรภ์ ห้ามรับประทาน	เมล็ด			
364.	หญ้าขี้ตุต	ต้นสด ตำกับสุรา แก้รอกข้าว รับประทานทำให้กระจาย โลหิตให้ตกทางทวารหนัก	ปักชำ			
365.	หญ้าไธหา	ลำต้น แก้ไข้ ดีพิการ แก้ร้อนในกระหายน้ำ ยาระบาย แก้ริดสีดวงทวาร ใบ แก้ไข้จับสั่น	เมล็ด			
366.	หญ้าคุมบาง	ทั้งต้น,ราก ตากแห้งบดเป็นผง รักษาแผลสด แผลเรื้อรัง ผิวหนังพุพอง ห้ามเลือด ทั้งต้น แก้ไข้ แก้ไอ ดีซ่าน บิลสวระร้อน แก้ปวดท้อง ท้องอืดท้องเฟ้อ	เมล็ด			
367.	หญ้าคอตุ่ง	ราก ดมนำดื่มหรืออาบแก้ปวด บวม ทั้งต้น ดมเคี้ยวแก้ไอ แก้เรื้อรังและวันโรค	เมล็ด			

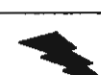
ลำดับ ที่	ชื่อท้องถิ่น	ส่วนที่ใช้ / สรรพคุณ	การขยายพันธุ์	ปริมาณที่ สำรวจ พบ	ช่วงเวลาที่ ใช้ ประโยชน์	บริเวณ ที่พบ
368.	หญ้าคา	ราก ขาจับปัสสาวะ บำรุงไต แก้ร้อนในกระหายน้ำ แก้พิษอักเสบในกระเพาะปัสสาวะ ดอก แก้ปัสสาวะแดง แก้ไอ แก้อาเจียนเป็นเลือด แก้มะเร็งในลำไส้ แก่วิดสีดวงต่าง ๆ ลำต้น ลด/แห้ง ปูรองเป็นยาแก้โรคไต แก้มะเร็งคอ แก้ฝีประจำวัย	ปักชำ , เหง้า			
369.	หญ้าวงช้างน้อย	ลำต้น ต้นสดคั้นน้ำกินเป็นยาแก้ไอ ขี้ปัสสาวะ แก้หอบ หืด แก้ขัดเบา แก้ไข้ ปวดอักเสบ เจ็บคอ แก้บิด แผลบวมมีหนอง แก้ตาฟาง รักษาโรคลมชักในเด็ก ใบ ใบสดตำคั้นน้ำเป็นยาหยอดหู รักษาสิ่ว พอกฝี พอกแผล รักษาโรคผิวหนัง ทำเป็นยาแก้เจ็บคอ ดอก น้ำดอกสดมาต้มกินเป็นยาขับระดู ราก นำรากสดมาตำให้ละเอียดคั้นเอาน้ำหยอดตา แก้ตาฟาง ตาเมือ ตาเจ็บ ข้อควรระวัง หญิงมีครรภ์ได้ใช้มาก อาจทำให้แท้งได้	เมล็ด			
370.	หญ้าขี้เฒ่า	ทั้งต้น รักษาโรคไตพิการ ขี้ปัสสาวะ ขี้ระดูขาว แก้หอบหืด แก้เบาหวาน แก้ไข้ แก้แมงป่องต่อย ราก แก้โรคหนองใน แก้บิด ขี้ปัสสาวะ แก้กระหาย รักษาโรคตับแข็ง ใบ ขับเสมหะ พอกรักษาแผลสด แก้ฟกช้ำ พอกฝี ถอนพิษ รักษาโรคผิวหนัง แก้ตะอึก ถอนพิษเบื่อเมา เมล็ด รักษาแผลสด เร่งมีไฟแตกเร็ว ลำต้น แก้ไข้ ขับพิษร้อนภายใน ขี้ปัสสาวะ แก้ตะอึก ถอนพิษเบื่อเมา แก้แผลเรื้อรังและพอกฝี	เมล็ด			
371.	หญ้าไซ	ต้น เป็นยาขับปัสสาวะ แก้โลหิตระดูเป็นลิ่มก้อนตำนำ เหมา บำรุงเลือด ขับฟอกโลหิตประจำเดือน ขับฟอกพิษในตับ	เมล็ด ปักชำ			
372.	หญ้าไคร้บาง	ทุกส่วน คั้นน้ำอาบแก้โรคผื่นคัน	เมล็ด ปักชำ			
373.	หญ้าไคร้แดง	ทุกส่วน คั้นน้ำอาบแก้โรคผื่นคัน	เมล็ด ปักชำ			
374.	หญ้าดอกปี	ใบ แก้โรคพอกบาดแผลหรือช้ำมีดปากแผล ราก รักษาหนองในและการอักเสบต่าง ๆ ทั้งต้น ลดไข้ แก้ไอ ดีซ่าน บำรุงกำลัง แก้กษัยอักเสบเฉียบ พลัน แก่วิดสีดวงทวาร แก้ท้องร่วง เมล็ด ขับพยาธิ แก้ท้องเฟ้อ ตำพอกแก้โรคผิวหนัง	เมล็ด			
375.	หญ้าคดหมา	ราก คั้นน้ำใช้บ้วนปากแก้ปวดฟัน	เมล็ด			

ลำดับ ที่	ชื่อท้องถิ่น	ส่วนที่ใช้ /สรรพคุณ	การขยายพันธุ์	ปริมาณที่ สำรวจ พบ	ช่วงเวลาที่ ใช้ ประโยชน์	บริเวณ ที่พบ
376.	หญ้าคาตหราช	ทุกส่วน คั้นน้ำอาบแก้โรคผื่นคัน	ปักชำ เมล็ด			
377.	หญ้าตีนนก	แก้ไข้ แก้ร้อนในกระหายน้ำ บำรุงธาตุ	ปักชำ			
378.	หญ้าตีดหมา ตีดแมว	แก้ไข้ แก้ร้อนในกระหายน้ำ บำรุงธาตุ ใบและลำต้น คั้นน้ำอาบแก้บวมพอง ราก ยาถ่ายพยาธิ	ปักชำ			
379.	หญ้าน้ำหมึก	ทั้งต้น เป็นยาบำรุงกำลัง ขับปัสสาวะ แก้ไอหืด คองเหล้า ถ่ายพยาธิ	เมล็ด			
380.	หญ้าแป้วให้	ใบ ยาถ่ายพยาธิ	ปักชำ			
381.	หญ้าผมุ้ง	ต้นและใบ คั้นน้ำดื่มรับประทานรักษาโรคไตพิการ ขับปัสสาวะ ใบ คั้นน้ำจิบรักษาอาการไอ ราก ถอนพิษไข้	ปักชำ			
382.	หญ้าผากควาย	ใช้ทั้งต้นสด โรคลกกับสุรา คั้นเอากากออก เอาน้ำทา แก้ฟกบวม ปวดแสบปวดร้อน แก้พิษฝี อักเสบ ขับพิษร้อน แก้พิษไข้	ปักชำ			
383.	หญ้าแพรว	ใช้หญ้าแพรว ตำผสมกับสุรา ทาภายนอกถอนพิษเจ็บปวด แก้มาน แก้ชักเสบ ลำต้น แก้ไข้ ขับลม ท้องเสีย แก้บวมน้ำ ราก ขับปัสสาวะ แก้ร้อนในกระเพาะปัสสาวะ	ปักชำ			
384.	หญ้าเยี่ยวหมู	ทั้งต้น แก้อาการท้องร่วง สตรีดื่มหลังคลอดบุตร ใบ พอกแก้อาการปวดศีรษะ ใช้สระนมช่วยให้มนขึ้น ไล่แมลงที่จู่กัด / หู ราก คั้นน้ำดื่มแก้ปวดท้อง	เมล็ด			
385.	หญ้าลูกข้าว	ทั้งต้น คองกับน้ำข้าวข้าว คั้นแก้โรคผอมแห้ง	เมล็ด			
386.	หญ้าสาบเสือ	ใบ ตำผสมเกลือพอกแผลห้ามเลือด ทั้งต้น เป็นยาฆ่าแมลง ราก ผสมกับรากย่านางและรากมะนาว คั้นน้ำดื่มแก้ไข้ป่า ใบและดอก ตำบิบน้ำทาห้ามเลือด	ปักชำ เมล็ด			

ลำดับ ที่	ชื่อท้องถิ่น	ส่วนที่ใช้ / พรรพคุณ	การขยายพันธุ์	ปริมาณที่ สำรวจ พบ	ช่วงเวลาที่ ใช้ ประโยชน์	บริเวณ ที่พบ
387.	หญ้าสามวัน	ลำต้น ยาน้ำใช้ ปวดท้อง ท้องเฟ้อ ท้องขึ้น แผล บวม ความดันโลหิตสูง แก้วริดสีดวงทวาร ท้องเสีย ใบ สมานแผล หยอดตาแก้ตาฟาง ตาแดง เมล็ด ยารับพยาธิ ขับปัสสาวะ แก้ไอ น้ำจุกอาตุ โรคผิวหนังเรื้อรัง โรคผิวหนังขาว แก้พิษ ราก ยารับพยาธิ ขับปัสสาวะ แก้ไอเรื้อรัง ช่วย เร่งคลอด ขับรกหลังคลอด	เมล็ด			
388.	หญ้าหนวดแมว	ต้น แก้กษัย ขับปัสสาวะ แก้ไอ ปวดเมื่อยตามข้อ ใบ รักษาโรคไต ขับปัสสาวะ ใบและกิ่ง ดมอาบรักษาโรคกระดูกพรุน ต้มสารส้มกิน รักษาหนองใน	ปักชำ			
389.	หญ้าหนวดตาย หยาบ	ยอดอ่อน รักษาอาการปวดหู ดอกสด รักษาโรคปากนกเขิน เหง้าสด บรรเทาอาการปวดมวนท้อง ขับลมในลำไส้ ใบ รักษากลาก ต้มอาบหลังคลอด รักษาอาการ ปวดข้อ ราก, หัว แก้โรคผิวหนัง น้ำเหลืองเสีย ผื่นคันตาม ร่างกาย ต้มสมน้ำเอาน้ำพอกทาฝีเหาฝี ศัตรูพืช	ใช้ผล			
390.	หญ้าหัวแมงงู	ใบ ขับระดูขาว แก้ไอ ลดไข้ น้ำจุกอาตุ แก้ปวดฟัน หลอดลมอักเสบ ลำต้น แก้ไอ ลดไข้ ท้องเดิน แก้ผื่นคัน ลดอาการ บวม น้ำจากปัสสาวะ แก้รวบรวมจากการเป็น เหน็บชา ราก ขับปัสสาวะ ลดไข้ แก้ปวดศีรษะ ลูก ขับพยาธิได้เดือน	เมล็ด			
391.	หญ้าเหลื่อม	ใบ รชียูดุนานครึ่งชั่วโมง แก้น้ำหนักในเด็ก	เมล็ด			
392.	หญ้าหัวหมู	ใช้หัว ต้มกับขมิ้นแล้วรับประทานเป็นยาขับไล่เดือนใน ลำไส้ ถ้าใช้ภายนอกเป็นยารักษาพิษ	ปักชำ			
393.	หญ้าเอ็นยึด	ทั้งต้น แก้ร้อนใน เจ็บคอ เป็นยาเย็น ขับปัสสาวะ ใบ ห้ามเลือด คั้นน้ำทาแก้อาการอักเสบของ ผิวหนัง แผลเรื้อรัง หรือผิวหนังอักเสบ ใช้ ทาเมื่อถูกแมลงกัดต่อย ใบต้มน้ำให้ร้อน ประคบคลายเส้นเอ็น	เมล็ด ปักชำ			

ลำดับ ที่	ชื่อท้องถิ่น	ส่วนที่ใช้ / สรรพคุณ	การขยายพันธุ์	ปริมาณที่ สำรวจ พบ	ช่วงเวลาที่ใช้ ประโยชน์	บริเวณ ที่พบ
394.	หนวดคำ	ราก แก่นัว รับบัสลาวะ แก่นิดพิการ แก่น้ำอาหาร ผื่นคัน ดอก รับพยาธิ ทั้งต้น ยาระบาย บาดแผลทั่วไป รักษาแผลเรื้อรัง แก้ปวดประจำเดือน	เหง้า			
395.	หนวดเงิน	ราก แก่นชัย รับบัสลาวะ แก่นัว	เหง้า			
396.	หนวดหลวง	ใบและยอด แก้วโอ รับเหว้อ แก้วจกเสียด พ้องเพือ ปวดท้อง ขับเสมหะ แก้วริดสีดวงจมูก รับลมในลำไส้ แก้พยาธิ	ปักชำรากและกิ่ง เหง้า			
397.	หนามจี	ราก รักษาอาการไข้ รักษาอาการท้องร่วง รักษาโรคลำไส้และโรพิษ เปลือกต้นเปลือกราก ต้มกินแก้บิด	เมล็ด เหง้า			
398.	หม่อน	ใบ แก้วแดงตาแฉะ ผีฝาง แก้วโอ ระงับประสาท	ต้น เมล็ด			
399.	หมากรีกาแดง	ผล ร่มคว้นให้แห้งใช้รักษาโรคหืด และ เป็นยาถ่ายอย่างแรง ราก แก้วโรคปอดในวัว ควาย ต้มกับผลเมล็ดพันธุ์ ผักกาด ใช้ทาแก้ปวดศีรษะ เปลือกราก ท้ายาต้มแก้ท้องร่วงและ โรคลำไส้ ท้องอ่อน ทูบเป็นฝอยใช้สีฟัน	เมล็ด			
400.	หมากเคือยหิน	ราก รงคัมรับพยาธิในเด็ก เมล็ด รักษาอาการหลอดลมอักเสบ ปอดอักเสบ มีน้ำคั่งในปอด เป็นยาขับปัสสาวะ	เมล็ด			
401.	หมาเหยื่อง	ใบ ค้ำคัมน้ำทาหรือพอกรักษาไฟไหม้ น้ำร้อนลวก	เมล็ด			
402.	หมี่เหม็น	ราก แก้ปวดกล้ามเนื้อ ใบ สระยม แก้วคัน บำรุงหนังศีรษะ เปลือกต้น แก้บิด แก้ปวดมดลูก แก้วคัน ใบและเมล็ด ค้ำพอกฝี แก้ปวด เปลือกต้นหรือราก ผสมกับเมล็ดหรือผลน้อยหน่าที่แห้งคั่วตำ ฝนน้ำทาหรือคั้น ให้อริศหนองออกมา	เมล็ด			
403.	พ้อข้าวชาฮบา	ใบ ต้มน้ำอาบแก้บวม แก้ไข้สูง	เมล็ด			 เกาะ ได้ดับไม้

ลำดับ ที่	ชื่อท้องถิ่น	ส่วนที่ใช้ /สรรพคุณ	การขยายพันธุ์	ปริมาณที่ สำรวจ พบ	ช่วงเวลา ที่ใช้ ประโยชน์	บริเวณ ที่พบ
404.	หอมไก่	ใบ,ราก แก้วขาว แก้วไฮและอาเจียนเป็นโลหิต ทั้งต้น ผลสมหยาขาวเย็นคั้นน้ำคั้นคั้นน้ำรา แก้วไฮเรื้อรัง ราก ผกกันรักษาอาการประจำเดือนมาไม่ปกติ	เมล็ด			
405.	หอมควน	ใบ ขับเหงื่อ แก้วหืด แก้วปวดท้อง ขับลมใน กระเพาะลำไส้ แก้วจุกเสียดแน่นเพื่อ แก้อาการเกร็งของกล้ามเนื้อ ผอก / ทา แก้วปวดบวม ผื่นคัน	ปักชำ			
406.	หอมควนหลวง	ใบ คั้นน้ำหยอด แก้วปวดหู แก้วมีโนหู แก้วหูน้ำหนวกได้ดี ใบสด ตำพอกหัวเด็ก แก้วใช้ แก้วท้องอืด ร้อหยอดหูน้ำหนวก ปิดห้ามเลือด ร้อทาท้องเด็ก แก้วท้องอืด	ปักชำยอด , ต้น			
407.	หอมมวอล	เถา เป็นยาฆ่าไส้ รำรุงหัวใจ ผลสมมุนไพรรื่น เป็นยาบำรุงเลือด บำรุงกำลัง บำรุงหัวใจ แก้ลม	ปักชำ			
408.	หอมป้อมเปือ	ผล แก้วโอ บำรุงธาตุ แก้วระอิก แก้วเจ็บตา ขับลมในลำไส้ แก้วโรคไตพิการ	เมล็ด			
409.	หางหงษ์	ใบ,ราก รักษาอาการไข้ในเด็ก รักษาอาการเจ็บคอ อาการไอ	ปักชำ			
410.	หวน	ใบสด เป็นยาแก้พยาธิเส้นใต้ ขับเสมหะ ต้น เป็นยาระบาย	เมล็ด			
411.	ห้าพะยาว	ทั้งต้น ตำพอกห้ามเลือด รักษาแผลสด แผลดลอก	เมล็ด			
412.	หิงนก	ทั้งต้น คั้นน้ำอาบแก้ฟกบวม ถอนพิษยาเบื่อเมา พิษไข้เนื่องจากอักเสบ คับพิษร้อน	เมล็ด			
413.	หิงเม่นน้อย	ทั้งต้น คั้นน้ำอาบแก้ฟกบวม	เมล็ด			
414.	หิงหาย	ราก ถอนพิษยาเบื่อ ยาเมาพิษไข้ เนื่องจากการอักเสบ ยาขับพิษร้อน แก้อาเจียน กินกับน้ำมะนาวรักษาโรคทางเดินปัสสาวะ	เมล็ด			

ลำดับ ที่	ชื่อท้องถิ่น	ส่วนที่ใช้ / สรรพคุณ	การขยายพันธุ์	ปริมาณที่ สำรวจ พบ	ฤดูกาลที่ ใช้ ประโยชน์	บริเวณ ที่พบ
415.	เหรือกปลาหมอ	ต้น, ราก แก้วพิษไข้ แก้วโรคผิวหนัง ถอนพิษเรื้อรัง แก้วพิษฝีดาษ ทั้งต้น ต้มน้ำดื่ม แก้วอัมพาต ราก รูดเป็นผงอุดฟันที่เป็นรู/งู แก้วปวดฟัน	ปักชำ ไหล			
416.	เหรือกปลาหมอป่า	ราก รากสดต้มน้ำกินแก้วโรคผิวหนัง ลำต้น ต้มสดต้มน้ำอาบ แก้วผด ผื่นคัน ใบ ใบสดต้มน้ำกินแก้วไข้หวัด ลมพิษ โรคผิวหนัง เมล็ด แก้วไอ ขับเลือด ยาแก้วฝี ขับระดู	ปักชำ ไหล			
417.	เห็ดซอนขาว	ดอก บำรุงร่างกาย รูกำลัง แก้วพิษไข้	สปอร์			
418.	เห็ดกลม	ดอก บำรุงร่างกาย รูกำลัง แก้วพิษไข้	สปอร์			
419.	เห็ดน้ำ	ดอก บำรุงร่างกาย บำรุงกำลัง กระจายโลหิต ดับพิษร้อนภายใน	สปอร์			
420.	เห็ดหูหนู	ดอก แก้วร้อนในกระหายน้ำ บำรุงร่างกาย	สปอร์			
421.	เหมีอดเมียง	แก้วโรคลม บำรุงธาตุ	ปักชำ			
422.	เหมีอดหมาก	แก้วโรคลม บำรุงธาตุ	ปักชำ			
423.	เหมีอดคู่น	แก้วโรคลม บำรุงธาตุ	ปักชำ			
424.	เหลิ้มนกได้	ใบ ดับพิษ ห้ามเลือด สมานบาดแผล รักษาแผล เน่าเปื่อย บวม ตำพอกตาแก้วตาอักเสบ คันอา น้ำหยอดหู แก้วปวดหู ใบอ่อนเคี้ยวแก้วปวดฟัน ทั้งต้น ต้มน้ำดื่มแก้วไอ แก้วโร้อักเสบ แก้วท้องร่วง แก้วงูกัด แก้วปวดท้อง	เมล็ด			
425.	แห่นเครือ	ใบ รับประทานเป็นยาขับโลหิตระดูสตรีเสีย ดอก แก้วบิดมูกเลือด ต้น แก้วน้ำดีพิการ ราก บำรุงน้ำเหลือง เนื้อไม้ สมานลำไส้ บำรุงเลือด บำรุงธาตุ รับประทานเคี้ยว ผล ขาวเจริญอาหาร ขานำปรุง	เมล็ด			

ลำดับ ที่	ชื่อท้องถิ่น	ส่วนที่ใช้ / สรรพคุณ	การขยายพันธุ์	ปริมาณที่ สำรวจ พบ	ช่วงเวลาที่ ใช้ ประโยชน์	บริเวณ ที่พบ
426.	แห่นคัน	ผล แก้วแก้วลม ผลแก้วใช้เป็นยาระบาย เมลิคิน แก้วบิค เปลือกผล แก้วทองเคิน	เมล็ด			
427.	แห่นคัน	ราก ถ่ายพยาธิท้อง ถ่ายพิษต่างๆ แก้วใช้ แก้วลม แก้วรัตนโรคระบวม ขับเสมหะและโลหิต เปลือก ต้มน้ำกินเป็นยาแก้ไอพิษ แก้วใช้ทรพิษ แก้วใช้ สันนิบาต แก้วเข้าพิจารณา	เมล็ด			
428.	ช้อยคำ	ใช้ทั้งต้น รว้นตากแห้งปรุงเป็นยา แก้วนิ่ว แก้วปัสสาวะ พิการ แก้วริดมา แก้วจ้ำจั่ว	ปักชำ			
429.	ช้อยแสนสวน	ดอก รักษาดีและเลือด ช่วยย่อยอาหาร ใบ ขับเลือด ราก รสหวานใช้ปรุงเป็นยา เนื้อไม้ รักษาโรคในคอ รักษาลม เลือดออกตามไรฟัน ขับเสมหะ บำรุงธาตุ บำรุงกำลัง	ปักชำ ตอนกิ่ง			
430.	ชาวขาว	หัวอ่อน รียบลม ทั้งต้น เคี้ยวน้ำมันพืช ทาถูบวมแก้ปวดเมื่อย	เหง้า			
431.	โองนก	ใบ ตำพอกฝี ปรุงยาถ่ายพิษฝี ถ่ายเส้น ถ่ายกษัย	เมล็ด			
432.	เส้นอ้าน้อย	ทั้งต้น เคี้ยวกินและฟันปากแผลที่ถูกกัด แก้ชักเสบจากพิษงู	เมล็ด			
433.	เอื้องหมายนานา	เหง้า ใช้เป็นยาขับปัสสาวะ บำรุงไต อากาบบวม น้ำ ฝ้าพยาธิ แผลอักเสบมีหนอง	ปักชำ เหง้า			
434.	ส้อม	ใบ ต้มน้ำดื่ม แก้วใช้ ราก/ใบ ต้มน้ำดื่ม แก้วใช้ปวดศีรษะเนื่องจากไข้หวัด เจ็บคอหลอดลมอักเสบ ค่อมทอนซิลอักเสบ ตาอักเสบ ลูก รียบผยลม ดอก แก้วดีชาน เป็นยาชาเฉพาะที่ปวด เคี้ยวอมแก้ ปวดฟัน	เมล็ด			
435.	ส้อมแก้ว	ต้น แก้วลมให้กระจายคือจุลเสียด ดอก แก้วน้ำดีชาน ลูก รียบผยลม ราก รียบลมในลำไส้และกระเพาะ แก้วอาเจียนเป็นเลือด ทั้งต้น รียบปัสสาวะ รักษาฝี แก้วชัษ	เมล็ด			

ลำดับ ที่	ชื่อท้องถิ่น	ส่วนที่ใช้ /สรรพคุณ	การขยายพันธุ์	ปริมาณที่ สำรวจ พบ	ช่วงเวลาที่ ใช้ ประโยชน์	บริเวณ ที่พบ
436.	ช่อมกैयाคำ	ต้น แก้มให้กระจายคือจุกเสียด ยาฝาดสมาน ใบ บำรุงอวัยวะเพศ แก้กกราว โรคมะเร็ง โบ แก้วโรคผิวหนังกลากเกลื้อนจากเชื้อรา ช่วยให้ ผดผกเป็นมัน แก้มผงอกก่อนวัย ดอก แก้น้ำดีข่าน ลูก รับผายลม ราก รับลมในลำไส้และกระเพาะอาหาร ท้องร่วง แก้มเลือดจาง ฝีปอด ฝีบิด หอบหืด ดับ ชักเสบ หลอดลมอักเสบ แก้อาเจียนเป็นเลือด	เมล็ด			
437.	ช่อส่วยควาย	เนื้อไม้ รักษาโรคเรื้อน กลากเกลื้อน ลมพิษ กามโรค เปลือก คองเหล้าเป็นยาบำรุงกำลัง	ปักชำกิ่ง			
438.	ฮางคาว	ทุกส่วน เช้ายางหลวงรักษาโรคทาง ใบ แก้ปวดกล้ามเนื้อ ปวดตามข้อ ปวดศีรษะ ราก แก้ปวดฟัน แก้หวัดลงคอ หลอดลมอักเสบ น้ำมันจากต้น แก้อาการชัก ระงับปวด	แยกหน่อ เหง้า			
439.	ฮางจ่าง	ทั้งต้น ถอนพิษเบื่อเมาและพิษไข้ รากและเถา รักษาอาการร้อนในกระหายน้ำ ดับพิษร้อน	แยกหน่อ เหง้า			
440.	ไฮลันหมา	ราก ต้มน้ำกินเป็นบำรุงน้ำมัน รับปัสสาวะ แก้กาฬโลหิต	ตอนกิ่ง ปักชำ			

หมายเหตุ * หมายถึง สมุนไพรที่มีอยู่เฉพาะม่อนยาวัดม่อนดอนแก้ว
หมายถึง สมุนไพรที่มีอยู่เฉพาะม่อนยาวัดถ้ำผาจรุย

สัญลักษณ์ที่ใช้

สัญลักษณ์	หมายถึง
	พบเห็นโดยทั่วไป พบได้ง่าย
	พบเห็นบางเล็กน้อยและหายาก
	พบเห็นอยู่บ้าง หาไม่ยากนัก
	ไม่พบเห็นเลย
	อื่น ๆ ระบุ ...
	ทุกฤดูกาล
	ฤดูร้อน
	ฤดูฝน
	ฤดูหนาว
	ขึ้นโดยทั่วไปบนม่อนยา
	ขึ้นบริเวณกลางม่อน
	ขึ้นบริเวณเชิงม่อน
	ขึ้นบริเวณยอดม่อน
	ขึ้นบริเวณเฉพาะ ระบุ ...

จำก้อง

ชื่อสามัญ / ชื่ออื่น

พืลังกาสา , ทูรังกาสา , ตาปลา

ชื่อวิทยาศาสตร์

Ardisia pllycephala Wall.

วงศ์

MYRSINACEAE

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ต้น เป็นไม้ยืนต้นขนาดย่อม ลำต้นตั้งตรง แตกกิ่งก้านสาขาออกรอบต้นแต่ไม่มาก สูงประมาณ 2-3 เมตร ใบ เป็นใบเดี่ยว ออกสลับเป็นคู่ ๆ ตามข้อต้น ใบรูปไข่ปลายใบแหลม โคนใบสอบ ขอบใบเรียบ ใบหนาใหญ่มีสีเขียวเป็นมัน ก้านใบสีแดง ยอดอ่อนสีแดง ดอก เป็นช่อออกบริเวณตามปลายกิ่งหรือส่วนยอด ดอกเล็กมีสีขาวแกมชมพู ผล โตขนาดเมล็ดนุ่นผลอ่อนสีแดง เมื่อแก่สุกจะมีสีม่วงดำ

สรรพคุณ

ใบ รักษาโรคตับพิการ ดอก เป็นยาฆ่าเชื้อโรค ผล รักษาโรคไข้ท้องเสียและไข้ในกองอดิสารโรค

อนึ่ง สมุนไพรทั้ง 440 ชนิดนี้ ได้จากการเดินศึกษาสำรวจ เฉพาะม่อนยาวัดดอนแก้ว ตำบลโรงช้าง และ ม่อนยาวัดถ้ำผาจุย ตำบลป่าแงะเท่านั้น ชื่อท้องถิ่นที่ระบุในตารางเป็นชื่อที่ได้จากหมอเมืองและผู้มีความรู้หรือเคยใช้สมุนไพร ปัญหาที่พบคือความสับสนของชื่อสมุนไพร เนื่องจากหมอเมืองและผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับสมุนไพร มีพื้นฐานมาจากต่างภูมิลำเนาซึ่งแต่ละแห่งมีชื่อเรียกที่แตกต่างกันไป บางครั้งชื่อเดียวกันแต่กลับเป็นสมุนไพรคนละชนิด ความสับสนนี้รวมไปถึงสรรพคุณ ส่วนที่นำไปใช้ประโยชน์และช่วงเวลาที่เหมาะนำไปใช้ประโยชน์ ดังนั้น จึงใช้วิธีนำหมอเมืองและผู้รู้เกี่ยวกับสมุนไพรมานั่งปรึกษารื้อกัน นอกจากนี้ยังได้นำหนังสือสมุนไพรพื้นบ้านล้านนาที่มหาวิทยาลัยมหิดลจัดทำขึ้น มาใช้ประกอบการพิจารณาพร้อมกับเอกสารสมุนไพรอื่นๆ นอกจากนี้ยังมีความสับสนในเรื่องชื่อวงศ์ ชื่อวิทยาศาสตร์ที่มีความแตกต่างกันระหว่างเอกสารฉบับต่าง ๆ ซึ่งผู้ศึกษาได้พยายามเปรียบเทียบจากหนังสือหลาย ๆ เล่ม รวมทั้งค้นคว้าทางอินเทอร์เน็ต เพื่อจัดทำเป็นเอกสารที่ให้ข้อมูลในการจำแนกสมุนไพรที่ศึกษา โดยแบ่งตามลักษณะทางพฤกษศาสตร์ (ภาคผนวก จ) สำหรับผู้สนใจได้ศึกษา รวมทั้งได้มีการจัดทำสมุดภาพของสมุนไพรส่วนหนึ่งซึ่งพบในม่อนยาป่าแดคด้วย (ภาคผนวก ข) แต่เนื่องจากปัญหาและความสับสนต่าง ๆ ดังได้กล่าวมาแล้วนั้น จึงขอให้ผู้ที่นำไปศึกษาหรืออ้างอิงระมัดระวังในส่วนนี้ด้วย

4.3 แนวทางการฟื้นฟู การอนุรักษ์ และการใช้ประโยชน์ โดยชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม

ดังเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า หัวใจของการพัฒนาเพื่อให้เกิดความยั่งยืนได้นั้น ปัจจัยสำคัญที่สุดคือท้องถิ่นเอง ความยั่งยืนมิได้ขึ้นอยู่กับจำนวนของงบประมาณ วัสดุ-อุปกรณ์ หากแต่ขึ้นอยู่กับความตระหนักและความมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงของคนในชุมชนหรือท้องถิ่น ที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในชุมชน / ท้องถิ่นในเชิงพัฒนา หากเป็นเช่นนั้นแล้ว ชุมชน / ท้องถิ่นนั้นก็จะได้ก้าวหน้าไปสู่จุดหมายของการพัฒนาอย่างยั่งยืนในที่สุด

ด้วยเล็งเห็นถึงพลังและความสำคัญของชุมชน ดังนั้นในการดำเนินโครงการจึงได้มีความพยายามดึงชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของโครงการให้มากที่สุด ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม โดยหวังว่าเครือข่ายผู้ร่วมดำเนินกิจกรรมโครงการ จะเป็นผู้ผลักดันต่อไปแม้เมื่อโครงการสิ้นสุดลงแล้วก็ตาม ในการดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์ ฟื้นฟู และใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน โดยให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วม ได้ดำเนินการดังนี้

4.3.1 แนวทางการอนุรักษ์สมุนไพร โดยชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม

ดังได้กล่าวแล้วว่าการพัฒนาที่ยั่งยืน จะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยความตระหนักจากชุมชน เพื่อให้ชุมชนตระหนักและเห็นถึงความจำเป็นในการดูแลรักษาม่อนยาให้ยั่งยืน กิจกรรมแรกที่ได้ดำเนินการคือการเสริมสร้างกลุ่ม / เครือข่ายชุมชนที่ใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพร เนื่องจากในอำเภอบ้านดงมีการรวมกลุ่มของหมอเมืองอยู่แล้ว แต่การรวมกลุ่มดังกล่าวเป็นไปอย่างหลวม ๆ ต่างคนต่างประกอบกิจกรรมในการดูแลสุขภาพพาราณาย จะมารวมกลุ่มกันประกอบกิจกรรมเป็นครั้งคราวไป การนำกลุ่มหมอเมืองมาเป็นกลุ่มเครือข่ายในการศึกษาค้นคว้านี้ เนื่องจากกลุ่มหมอเมืองเป็นกลุ่มที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับม่อนยาโดยตรง จึงนับเป็นกลุ่มที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับม่อนยาได้ค่อนข้างละเอียด ในด้านประวัติของม่อนยา ชนิดและพันธุ์สมุนไพรที่พบ การนำไปใช้ ฯลฯ นอกจากกลุ่มหมอเมืองยังมีกลุ่มที่มีความเกี่ยวข้องกับสมุนไพรและม่อนยาอีกหลายกลุ่มด้วยกัน อาทิ กลุ่มผู้สูงอายุในชุมชน กลุ่มผู้นำชุมชน และกลุ่มประชาชนในท้องถิ่น

การเสริมสร้างกลุ่ม / เครือข่ายชุมชนที่ใช้ประโยชน์จากสมุนไพร จะทำให้ได้กลุ่มที่มีความกระตือรือร้นและสนใจที่จะดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ โดยกลุ่มนี้จะทำหน้าที่เป็นทั้งผู้ให้ข้อมูล ผู้ช่วยนักวิจัย ที่สำคัญคือจะเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมในการดูแลรักษาม่อนยาต่อไป

กลุ่ม / เครือข่ายในการวิจัยนี้ได้มาจากการเปิดเวทีชาวบ้าน โดยให้กลุ่มต่าง ๆ ซึ่งเป็นตัวแทนจากทุกหมู่บ้านที่มีความสนใจต่อเรื่องสมุนไพร มาประชุมพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์และความคิดเห็น ซึ่งทำให้คณะผู้วิจัยทราบถึงความสนใจและความต้องการของท้องถิ่น จากนั้น

คณะผู้วิจัยจึงได้แลกเปลี่ยนกับกลุ่มเครือข่ายถึงความสนใจและวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัย เพื่อให้ตัวแทนประชาชนในท้องถิ่นในรูปของกลุ่มเครือข่ายพิจารณาตัดสินใจว่า วัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัยกับวัตถุประสงค์ของท้องถิ่นเป็นไปในแนวทางเดียวกันหรือไม่ เพื่อให้กลุ่มเครือข่ายพิจารณาวouldจะเข้าร่วมในโครงการวิจัยนี้หรือไม่อย่างไร ผลจากการแลกเปลี่ยนทำความเข้าใจเป็นที่ตกลงเห็นพ้องกันว่า การหาแนวทางในการดำเนินกระบวนการบริหารม่อนยาเป็นเรื่องที่ควรทำอย่างเร่งด่วน ก่อนที่ม่อนยาที่เหลืออยู่จะสูญหายซึ่งจะทำให้สมุนไพรสูญหายไปด้วย

จากนั้นคณะผู้วิจัยและกลุ่ม / เครือข่ายจึงได้ประชุมตกลงร่วมกันในการกำหนดแนวทางการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้ร่วมกัน กำหนดเกณฑ์ในการกำหนดพื้นที่ศึกษาและคัดเลือกพื้นที่ศึกษา รวมทั้งได้คัดเลือกคณะผู้ช่วยวิจัย เพื่อทำหน้าที่ช่วยในการเก็บข้อมูลการสัมภาษณ์ และ เก็บข้อมูลภาคสนามโดยคณะผู้วิจัยคัดเลือกไว้ส่วนหนึ่งจากข้อมูลที่มีอยู่และจากข้อเสนอแนะจากที่ประชุมรวมจำนวน 10 คน ด้วยการพิจารณาคูณสมบัติส่วนตัวจากประสบการณ์การใช้สมุนไพร ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพร ความรู้เกี่ยวกับม่อนยาที่ใช้ในการศึกษา และ ประสบการณ์การเข้าไปใช้ประโยชน์จากม่อนยาที่ใช้ในการศึกษา

ในส่วนของคุณะวิจัยเอง ได้มีการทบทวนสำรวจองค์ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรในล้านนาและพื้นที่ม่อนยาที่ศึกษา เพื่อรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นนำมาเชื่อมโยงให้เกิดความเข้าใจต่อท้องถิ่น ในส่วนที่ว่าด้วยคติ ความเชื่อ ค่านิยม โลกทัศน์ การให้คุณค่า พิธีกรรมและการใช้พื้นที่ตามภูมิปัญญาของชาวไทยพื้นราบในล้านนา โดยศึกษารวบรวมจากเอกสาร บทความ งานวิจัยต่าง ๆ และการสัมภาษณ์ประกอบ การดำเนินกิจกรรมในขั้นตอนนี้เป็นหน้าที่ของนักวิจัย

การสำรวจพื้นที่ภาคสนามเป็นขั้นตอนที่สำคัญประการหนึ่งเนื่องจากข้อมูลที่ได้จะมีผลนำไปใช้เป็นฐานข้อมูลเรื่องสมุนไพรของอำเภอป่าแดด และนำไปใช้ในวิเคราะห์เพื่อการพิจารณาวางแผนการบริหารจัดการม่อนยาต่อไป การทำงานในขั้นตอนนี้จะเป็นความร่วมมือระหว่างคณะผู้วิจัย ผู้ช่วยวิจัย กลุ่มเครือข่าย และผู้สนใจเรื่องสมุนไพร โดยเป็นการทำงานทั้งในระดับกว้างและระดับลึก วิธีการเก็บข้อมูลจะใช้การเดินทางสำรวจ การสัมภาษณ์ การสังเกตและการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง ระหว่างการสำรวจจะมีการรวบรวมความรู้ที่ท้องถิ่นมีต่อม่อนยาและพันธุ์พืชสมุนไพรในม่อนยา การเก็บตัวอย่างสมุนไพร การจัดทำแผนภูมิทัศนียภาพง่าย

การสำรวจพื้นที่ จะมีหมอมือเป็นผู้ช่วยในการวิจัยอีก 5 – 10 คน ทั้งนี้ทั้งนั้นวิธีการเก็บข้อมูลและข้อมูลที่ต้องการจะเป็นไปในแนวทางเดียวกัน ทั้งนี้ก่อนการออกสำรวจพื้นที่คณะสำรวจได้ประชุมเพื่อกำหนดแนวทางการเก็บข้อมูล วิธีการและรูปแบบการเก็บข้อมูล เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลให้เข้าใจตรงกันเสียก่อน ในระหว่างการสำรวจคณะผู้วิจัยมีการประชุมพบปะกันเพื่อ

แลกเปลี่ยนข้อมูล ตลอดจนปัญหาและอุปสรรคของการสำรวจเป็นระยะ ๆ เพื่อร่วมกันกำหนดแนวทางที่เหมาะสมต่อไป

เนื่องจากสมุนไพรแต่ละสายพันธุ์ชนิดจะมีวงจรชีวิตแตกต่างกัน การเก็บข้อมูลเกี่ยวกับพันธุ์สมุนไพรจึงกำหนดออกเป็น 3 ระยะด้วยกัน คือ ช่วงฤดูฝนระหว่างเดือนมิถุนายนถึงเดือนสิงหาคม ช่วงฤดูหนาวระหว่างเดือนตุลาคมถึงธันวาคม และช่วงฤดูร้อนระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ถึงเมษายน

ในระหว่างการเดินสำรวจข้อมูลในพื้นที่ ได้มีการดำเนินการเก็บตัวอย่างสมุนไพรที่พบ เพื่อนำมาทำเป็นตัวอย่างพืช มีการถ่ายภาพสมุนไพรที่พบ การจัดทำบัญชีสมุนไพรที่พบ การปักป้ายสมุนไพรชั่วคราวเพื่อนำป้ายถาวรไปติดในเวลาต่อมา

ข้อมูลที่ได้จากการสำรวจในแต่ละช่วง จะนำมาตรวจสอบวิเคราะห์สมบูรณความถูกต้องอีกครั้งหนึ่งก่อนที่จะนำไปทำแผนภูมิทัศน์และเก็บเป็นฐานข้อมูลเกี่ยวกับสมุนไพรของอำเภอป่าแดดเกี่ยวกับสายพันธุ์สมุนไพรที่เคยมีในอดีต วิธีการนำไปใช้ประโยชน์ กลุ่มที่ใช้ประโยชน์ รูปแบบและวิธีการใช้ประโยชน์ คุณค่าของสมุนไพรและม่อนยาต่อท้องถิ่นในอดีต ตลอดจนวิธีการจัดการม่อนยาของท้องถิ่นที่ผ่านมา การเก็บข้อมูลการสำรวจพื้นที่จะช่วยให้เข้าใจสถานการณ์ของสมุนไพรและม่อนยาในปัจจุบัน การศึกษาในขั้นตอนนี้จะช่วยให้เข้าใจข้อมูลสภาพความเป็นไปในอดีตของสมุนไพรและม่อนยา โดยสรุปในขั้นตอนนี้ข้อมูลต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจะมาจากการศึกษาเอกสาร การลงสำรวจสภาพพื้นที่จริง และการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง

ข้อมูลที่ได้จากการสำรวจและการศึกษาข้อมูลในอดีตที่ผ่านการตรวจสอบวิเคราะห์ร่วมกันระหว่างหมอมือเมือง ผู้สนใจ และคณะวิจัย จะถูกนำมาใช้เป็นฐานข้อมูลในการจัดทำแผนภูมิทัศน์ เพื่อแสดงให้เห็นชัดเจนถึงสายพันธุ์พืชสมุนไพรที่พบในปัจจุบันของม่อนยาแต่ละแห่ง คุณสมบัติและชื่อทางวิทยาศาสตร์ การทำแผนภูมิทัศน์นี้จะช่วยให้เห็นภาพรวมของสมุนไพรที่สูญหายไป ที่หลงเหลืออยู่ หรือเพิ่มเติมมาในภายหลังได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ข้อมูลที่ได้จะมีส่วนในการตัดสินใจคัดเลือกสายพันธุ์ของสมุนไพร ปริมาณ และพื้นที่ที่จะใช้ในการขยายพันธุ์

เพื่อไม่ให้สมุนไพรที่เหลืออยู่น้อยและที่ยังคงพอมีอยู่ในม่อนยาทั้ง 2 แห่ง จากการประชุมปรึกษาหารือร่วมกันระหว่างคณะนักวิจัยและชุมชน เห็นควรให้มีการกำหนดกฎระเบียบห้ามเข้าไปนำสมุนไพรจากม่อนยามาใช้ประโยชน์ จนกว่าจะมีการฟื้นฟูและเพิ่มปริมาณสมุนไพรบางชนิดเสียก่อน โดยการปรับปรุงกฎระเบียบการใช้ประโยชน์จากบริเวณพื้นที่ม่อนยาทั้ง 2 แห่งซึ่งมีอยู่เดิมแล้ว เพียงแต่ปรับปรุงให้เหมาะสม เนื่องจากระเบียบเดิมกล่าวถึงพื้นที่ม่อนยาในฐานะที่เป็นพื้นที่สาธารณประโยชน์ของชุมชน จึงได้มีการเพิ่มเติมในส่วนที่ว่าด้วยการใช้ประโยชน์จาก

สมุนไพร่เข้าไป โดยกฎระเบียบที่ได้ปรับปรุงขึ้นใหม่นี้ได้แจ้งให้ทราบทั่วกัน ทั้งภายในพื้นที่และนอกพื้นที่โดยผ่านการประชาสัมพันธ์เสียงตามสาย การประชุมประชาคมหมู่บ้าน และการประชุมตัวแทนส่วนราชการในอำเภอป่าแดด (ภาคผนวก ก และ ข) รวมทั้งได้มีการจัดตั้งตัวแทนชาวบ้านในรูปคณะกรรมการดำเนินงานร่วมกับคณะวิจัยอีกด้วย (ภาคผนวก ค และ ง)

4.3.2 แนวทางการฟื้นฟูสมุนไพรร โดยชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม

การฟื้นฟู หมายถึง การฟื้นฟูทั้งปริมาณ สายพันธุ์สมุนไพรร และภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องการสมุนไพรร

ในการคัดเลือกสายพันธุ์สมุนไพรรที่จะปลูก ปริมาณ พื้นที่ กฎระเบียบการใช้สมุนไพรร และม่อนยา จะเป็นข้อมูลที่ได้จากการร่วมแสดงความคิดเห็นของกลุ่มหมอเมืองทั้งจากภายในพื้นที่ และนอกพื้นที่อำเภอป่าแดด เครือข่ายผู้ใช้ประโยชน์จากสมุนไพรร และชาวบ้านในการเปิดเวทีชาวบ้าน เพื่อให้ท้องถิ่นเข้ามากำหนดวิธีการจัดการแหล่งทรัพยากรสมุนไพรรของตนเอง อีกทั้งยังเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ในเรื่องของการขยายพันธุ์ระหว่างกลุ่มต่าง ๆ

ที่ประชุมเวทีชาวบ้านในครั้งนั้น ซึ่งเปิดประชุมร่วมกันระหว่างพื้นที่ศึกษาม่อนยาวัดดอนแก้วและม่อนยาวัดถ้ำผาจรุย ทำให้เครือข่ายและผู้วิจัยท้องถิ่นจากพื้นที่ศึกษาทั้ง 2 แห่งได้ร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์ร่วมกัน สำหรับสมุนไพรรซึ่งที่ประชุมเห็นควรให้นำมาปลูกทดแทนและปลูกเสริมในพื้นที่ม่อนยาทั้ง 2 แห่งมีทั้งหมด 60 ชนิด(ภาคผนวก จ) โดยใช้วิธีขอรับบริจาค แสวงหาตามบ้าน ตามป่า และจัดซื้อสำหรับพันธุ์สมุนไพรรที่หายาก สำหรับพื้นที่ในการปลูกเสริม / ปลูกทดแทน กำหนดเป็น 3 ส่วนด้วยกันคือ การปลูกบนพื้นที่ม่อนยา การปลูกในพื้นที่สวนสาธิตสมุนไพรร ที่กำหนดให้เป็นพื้นที่ศึกษาเกี่ยวกับสมุนไพรรสำหรับผู้สนใจและเป็นที่บริหารจัดการสมุนไพรรก่อนที่จะนำไปปลูกคืนในม่อนยาต่อไป และการแจกจ่ายพันธุ์สมุนไพรรเพื่อให้เครือข่ายนำไปปลูกในเขตบ้านและสถานที่ว่าง ซึ่งได้รับความสนใจเป็นอย่างดีมีผู้ขอรับพันธุ์สมุนไพรรไปปลูกเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังได้มีการนำไปขยายความรู้ให้แก่ักเรียนโรงเรียนป่าแดดวิทยาคม

นอกจากนี้ที่ประชุมยังเสนอว่า นอกจากการฟื้นฟูด้านปริมาณ และสายพันธุ์สมุนไพรรแล้ว สิ่งที่จะต้องดำเนินการฟื้นฟูไปพร้อม ๆ กันด้วยคือ ภูมิปัญญาด้านสมุนไพรร เพราะเกรงว่าจะไม่มีผู้สนใจสืบต่อภูมิปัญญาด้านนี้ ซึ่งจะทำให้สมุนไพรรกลายเป็นเพียงความทรงจำในอดีตเท่านั้น

4.3.3 แนวทางการใช้ประโยชน์สมุนไพร โดยชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม

การอนุรักษ์และฟื้นฟูไว้โดยไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ หรือรับใช้การดำรงชีวิต ในความเป็นจริงได้นั้น อาจจะสามารถดำรงอยู่ได้ระยะหนึ่ง แต่จะไม่สามารถดำรงอยู่ได้อย่าง ยั่งยืน จึงจำเป็นที่จะต้องให้ชุมชนเห็นแนวทางในการนำสมุนไพรไปใช้ประโยชน์ได้จริง ไม่ว่าจะเป็น ด้านการดูแลสุขภาพด้วยตนเอง หรือการพัฒนาไปสู่การเป็นเศรษฐกิจชุมชน ซึ่งจะทำให้ สมุนไพรไม่ถูกมองว่าเป็นเพียงพืชผักชนิดหนึ่ง ที่สามารถหาได้ทั่วไป แต่ยังเป็นพืชที่มีมูลค่าและ นำมาสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนได้ไม่ยาก หากชุมชนมีการบริหารจัดการที่ดี

เพื่อให้การมองเห็นใช้ประโยชน์จากสมุนไพร เกิดขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพและต่อ เนื่อง จำต้องอาศัยกระบวนการถ่ายทอดและเรียนรู้ ในการสร้างความเข้าใจและตระหนักถึง ความสำคัญของสมุนไพร ทั้งในแง่มิติทางวัฒนธรรม มิติทางการดูแลสุขภาพ และมิติทาง เศรษฐกิจ สำหรับกระบวนการถ่ายทอดและการเรียนรู้ภูมิปัญญาด้านสมุนไพร ได้มีการดำเนิน การทั้งในส่วนพื้นที่ชุมชนและสถานศึกษา โดยจัดให้มีการแสดงนิทรรศการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับ สมุนไพร การจัดทำเอกสารแผ่นพับประชาสัมพันธ์ความรู้เผยแพร่ (การดูแลสุขภาพด้วย สมุนไพรบำบัด , การทำยาหม่องโพลด้วยตนเอง , การรักษาสุขภาพเบื้องต้นด้วยการประคบยา , การ ทำลูกประคบ , ปรินดาตำรายา และ สูตรยาสมุนไพร) นอกจากนี้ยังได้เสนอแนวทางในการนำ สมุนไพรไปใช้ในเชิงเศรษฐกิจ ด้วยการนำเครือข่ายและผู้สนใจไปทัศนศึกษาแหล่งผลิตวัตถุดิบ สมุนไพร ณ โรงพยาบาลพญาเม็งราย เพื่อร่วมรับฟัง แลกเปลี่ยน และเห็นสภาพจริงของชุมชนที่ สามารถนำสมุนไพรมาดำเนินการทางเศรษฐกิจได้สำเร็จระดับหนึ่ง แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นต้องอาศัยเวลา และความตั้งใจจริงอย่างต่อเนื่องและอดทน จึงจะเกิดผลได้สำเร็จ รวมทั้งได้มีการอบรมให้ความรู้ เชิงปฏิบัติการในเรื่องการแปรรูปสมุนไพรเบื้องต้น อาทิ การทำธูปหอมไล่ยุง การทำลูกประคบไว้ ให้เอง การทำยาหม่องโพล การทำน้ำฝาง และการทำชาสมุนไพร

นอกจากนี้ยังได้มีการจัดเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรให้แก่สถานศึกษา ในรูป ของการจัดกิจกรรมชุมชนภูมิปัญญาท้องถิ่น โครงการม่อนยาศึกษา โดยนำนักเรียนจำนวนหนึ่งของโรงเรียนป่าแดดวิทยาคม ออกไปศึกษาสมุนไพรจากแหล่งธรรมชาติกับปราชญ์ท้องถิ่นคือหมอ เมือง การบูรณาการวิชาโดยมีม่อนยาเป็นแกนกลางของการศึกษา และ การจัดอบรมอาสาสมัคร สมุนไพร

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

สรุปวัตถุประสงค์ / ขอบเขตการศึกษา

ในการศึกษาสำรวจและรวบรวมรายชื่อพันธุ์พืชสมุนไพรที่มีอยู่ในอำเภอม่อนยาป่าแด โดยมีพื้นที่ศึกษาประกอบด้วย ม่อนย่าวัดม่อนดอนแก้ว ต. โรงช้าง และ ม่อนย่าวัดถ้ำผาจุย ต.ป่าแฉะ อันเป็นพื้นที่ ๆ ท้องถิ่นเป็นผู้เลือกเองนั้น พบว่ามีสมุนไพรทั้งสิ้น 440 ชนิด โดยพบที่ม่อนย่าวัดม่อนดอนแก้ว 410 ชนิด พบที่ม่อนย่าวัดถ้ำผาจุย 398 ชนิด และมีสมุนไพรที่สูญหายไปจากม่อนย่าวัดดอนแก้ว 32 ชนิด สมุนไพรที่สูญหายไปจากม่อนย่าวัดถ้ำผาจุย 30 ชนิด ซึ่งได้จัดทำรายชื่อสมุนไพรทั้งหมด 440 ชนิด ที่มีรายละเอียดชื่อท้องถิ่น ชื่อสามัญ ชื่อวิทยาศาสตร์ ชื่อวงศ์ และสรรพคุณ รวมทั้งสมุดภาพสมุนไพรบางส่วน เพื่อให้เป็นข้อมูลพื้นฐานด้านสมุนไพรและเผยแพร่สำหรับผู้สนใจ

สรุปกิจกรรม / วิธีการเก็บข้อมูล

ในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ นั้น สามารถดำเนินการได้ตามที่ตั้งไว้ทุกกิจกรรม ในระหว่างดำเนินกิจกรรมได้มีการปรับเปลี่ยนวิธีการบ้างเพื่อให้เหมาะสม ทั้งนี้โดยคงวัตถุประสงค์เดิมที่ตั้งไว้ นอกจากนี้ยังได้เพิ่มกิจกรรมบางกิจกรรมเข้าไป คือ กิจกรรมการประชาสัมพันธ์ กิจกรรมทัศนศึกษาและกิจกรรมท้องถิ่นรู้ค่าภูมิปัญญาสมุนไพร ซึ่งสามารถสรุปกิจกรรมที่สำคัญ ๆ ได้ดังนี้

1. การจัดทำแปลงสาธิตและการเพาะขยายพันธุ์พืชสมุนไพร เนื่องจากพืชสมุนไพรแต่ละชนิดมีระยะเวลาในการขยายพันธุ์ที่แตกต่างกันไป การเพาะขยายพันธุ์แต่ละชนิดจึงต้องรอระยะเวลาที่เหมาะสม การเพาะขยายพันธุ์เป็นกิจกรรมที่ต้องทำอย่างต่อเนื่องกันไปตามฤดูกาล ในการจัดหาพันธุ์สมุนไพรใช้วิธีการต่าง ๆ ดังนี้คือ การขอรับบริจาค การจัดหาตามแหล่งสมุนไพรตามธรรมชาติ และการจัดซื้อสำหรับสมุนไพรที่หายาก ส่วนการขยายพันธุ์และบำรุงรักษาจัดทำเป็น 2 แนวทางคือ สมุนไพรที่หายากและยังไม่แข็งแรงพอ กำหนดให้สมาชิกเครือข่ายนำกลับไปบำรุงดูแลที่บ้าน จนเมื่อเห็นว่าสมุนไพรนั้นแข็งแรงดีแล้วจึงนำไปปลูกไว้บนม่อนยาและในแปลงสาธิต สมุนไพรอีกส่วนหนึ่งแจกจ่ายให้แก่ผู้ที่สนใจไปปลูก ในขั้นตอนนั้นนอกจากกลุ่มเครือข่ายเป็นผู้ดำเนินการแล้วยังได้นำเข้าสู่ระบบโรงเรียน โดยแจกพันธุ์สมุนไพรให้นักเรียนนำไปปลูกที่บ้านและในชุมชนที่เหมาะสม

ปัญหาสำคัญของการจัดทำแปลงสาธิต เนื่องมาจากการเกิดน้ำท่วมใหญ่ในอำเภอ ป่าแดคอย่างต่อเนื่องเป็นเวลานาน และระดับน้ำมีความสูงมากคือ บริเวณแปลงสาธิตวัดถ้ำผาจุย น้ำมีระดับสูงมากกว่า 80 เซนติเมตร สำหรับพื้นที่แปลงสาธิตวัดม่อนดอนแก้ว ได้รับความเสียหายมาก เนื่องจากอยู่ใกล้ลำน้ำ และน้ำมีกระแสน้ำแรงมากได้พัดตลิ่งพังลงส่วนหนึ่ง และระดับน้ำสูงมากกว่า 1 เมตร น้ำได้ท่วมขังเป็นเวลานาน ทำให้สมุนไพรรได้รับความเสียหายมากกว่า 80 เปอร์เซ็นต์ และพื้นที่ซึ่งได้มีการปรับปรุงแล้วต้องปรับปรุงใหม่ เนื่องจากมีขยะ โคลน และซากไม้ที่ทับถมจนระดับน้ำท่วม นอกจากนี้ภายหลังการฟื้นฟูสภาพหลังน้ำท่วมแล้วนั้นบริเวณแปลงสาธิตวัดม่อนดอนแก้ว กิ่งชะงาวขนาดใหญ่ที่ยืนตายซากภายในบริเวณแปลงสาธิตได้หักโค่นลงมาทับแปลงปลูกสมุนไพรรเสียหายส่วนหนึ่ง ทำให้ต้องมีการปรับปรุงและฟื้นฟูอีกครั้งหนึ่ง

2. การจัดทำแผนภูมิทัศน์ แผนที่ และรูปจำลองม่อนยา สำหรับแผนที่และรูปจำลองม่อนยา ทั้ง 2 แห่งได้ดำเนินการเป็นที่เรียบร้อยแล้ว เหลือเพียงการปรับแต่งอีกเพียงเล็กน้อย ส่วนการทำแผนภูมิทัศน์ที่ม่อนยาวัดถ้ำผาจุย กลุ่มเครือข่ายมีความเห็นว่าจะไม่ต้องปรับ—เพิ่มเติมใด ๆ ทั้งสิ้น โดยมีความเห็นว่าเพราะม่อนยา ฯ ดังกล่าวอยู่ในเขตพื้นที่ที่เป็นป่าชุมชนของหมู่บ้านอยู่แล้ว ไม่อยากให้มีการปรับสภาพภูมิศาสตร์ใด ๆ แต่ต้องการให้ขยายพื้นที่จัดทำแปลงสาธิตออกไปให้กว้างขึ้น ซึ่งทางโครงการ ฯ ได้ตกลงให้ดำเนินการตามที่กลุ่มเครือข่ายเสนอ สำหรับการจัดทำภูมิทัศน์บริเวณม่อนวัดดอนแก้ว กลุ่มเครือข่ายวัดดอนแก้ว คณะกรรมการวัดดอนแก้ว และ อบต.โรงช้าง มีความเห็นให้ชลอการจัดทำออกไป เนื่องจากทางอบต.และหมู่บ้านมีโครงการจัดสร้างสะพานเข้าสู่วัดใหม่ และโครงการจัดสร้างถนนคอนกรีตรอบบริเวณม่อนยา ที่ประชุมกลุ่มดังกล่าวเห็นควรให้การดำเนินโครงการทั้ง 2 โครงการเสร็จสมบูรณ์ก่อน จึงจะดำเนินการปรับสภาพภูมิทัศน์โดยอบต.โรงช้างรับจะเป็นผู้ดำเนินการต่อไป อย่างไรก็ตามทางโครงการ ฯ ได้ดำเนินการปรับสภาพภูมิทัศน์แต่เพียงบางส่วนเท่าที่จำเป็นและเหมาะสม โดยไม่ให้กระทบกระเทือนต่อโครงการของชาวบ้าน

3. การจัดทำกฎระเบียบการใช้ประโยชน์จากม่อนยา ได้จัดให้มีการประชุมย่อยหลายครั้ง เพื่อกำหนดแนวทางในการใช้ประโยชน์จากม่อนยา โดยที่ประชุมได้คัดเลือกคณะบุคคลขึ้นมาจำนวนหนึ่งให้เป็นผู้ทำหน้าที่ยกร่างระเบียบการใช้ประโยชน์จากม่อนยา จากนั้นจึงนำร่างที่ได้เข้าสู่ที่ประชุมใหญ่ (หมายถึง ที่ประชุมคณะกรรมการบริหารดูแลม่อนยา และ กลุ่มเครือข่ายของแต่ละแห่ง) อีกครั้งหนึ่งเพื่อปรับปรุงแก้ไข จากนั้นจึงนำไปขอมติจากที่ประชุมชาวบ้านในการประชุมของแต่ละหมู่บ้าน รวมทั้งแจ้งให้ อบต. เทศบาล กำนัน และผู้ใหญ่บ้านทุกหมู่บ้านทราบและถือปฏิบัติต่อไป กฎระเบียบการใช้ประโยชน์จากม่อนยาปรับปรุงขึ้นจากระบียบเท่าที่หมู่บ้านมีอยู่แล้ว เพียงแต่

ปรับ-เพิ่มเติมเกี่ยวกับสมุนไพรเข้าไปจึงไม่ได้รับการต่อต้านหรือปฏิเสธใด ๆ ในขณะที่ไม่มีปัญหาเรื่องการนำสมุนไพรออกไปจากม่อนยาทั้ง 2 แห่ง แต่กลับพบปัญหาเรื่องการใช้พื้นที่บริเวณม่อนยาดัดคอนแก้ว ทั้งนี้เพราะได้มีการขุดพื้นที่ม่อนยาส่วนหนึ่งด้านทิศเหนือออกไปเพื่อนำดินไปถมสะพานและถนนที่สร้างขึ้นใหม่ ทำให้พื้นที่และสภาพภูมิศาสตร์ของม่อนยาดัดคอนแก้วเปลี่ยนไปจากเดิม เป็นที่น่าสังเกตว่าตามหลักการของการบริหารท้องถิ่นแล้ว ม่อนยาซึ่งได้รับการประกาศให้เป็นที่สาธารณะของชุมชนนั้นควรจะตั้งอยู่ในการดูแลของ อบต.โรงช้าง แต่การตัดทำลายสภาพม่อนยาดัดคอนแก้วกลับไม่ต้องผ่านการขออนุญาตจาก อบต. หากแต่อยู่ในการพิจารณาของผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการวัด เมื่อ อบต. มีการสอบถามไป กลับได้รับคำตอบว่าม่อนยาดัดคอนแก้วเป็นสมบัติที่หมู่ 6 และ หมู่ 7 จะพิจารณาจัดการอย่างไรก็ได้ ที่น่าสนใจคือ อบต.เองก็ได้ติดใจกับคำตอบที่ได้รับ โดยกล่าวอย่างยอมรับและเห็นด้วยต่อคำตอบกับผู้วิจัยว่าเป็นเรื่องของหมู่บ้าน ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าประชาชนยังไม่มีความรู้สึกถึงความเป็นสาธารณะอย่างแท้จริง แต่เป็นที่สาธารณะในมิติที่ซับซ้อนคือ ความเป็นสาธารณะขึ้นอยู่กับว่าใครได้ประโยชน์ และนำไปใช้ในการทำอะไร เพราะเมื่อมีการจัดตั้งกลุ่มผู้ดูแลม่อนยาโดยมีการเสนอให้ตัวแทนหมู่บ้านหมู่ 6 และหมู่ 7 เป็นที่ตั้งของม่อนยาเป็นผู้ดูแล ได้มีผู้เสนอว่าม่อนยาเป็นสมบัติของตำบลเพราะฉะนั้นควรให้มีตัวแทนจากทุกหมู่บ้านผลัดเปลี่ยนมาดูแล แต่คำตอบที่ได้รับจากการตัดพื้นที่ม่อนยากลับตรงกันข้าม

4. การจัดหารูปแบบและแนวทางในการดำเนินการบริหารจัดการม่อนยาที่เหมาะสม กลุ่มเครือข่ายทั้ง 2 แห่งและจากการสอบถามชาวบ้านทั่วไปมีความเห็นที่ตรงกันว่า เห็นควรให้จัดม่อนยาเป็นแหล่งเรียนรู้สมุนไพรตามธรรมชาติ พร้อมกับพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวต่อไป ที่น่าสนใจคือการจัดตั้งกลุ่มผู้บริหารดูแลม่อนยา จากการประชุมกลุ่มเครือข่ายและจากการสอบถามชาวบ้านทั่วไปมีแนวโน้มที่จะคัดเลือกกรรมการจากผู้ที่เป็นผู้นำในชุมชนอยู่แล้ว อาทิ ผู้ใหญ่บ้าน และ อสม. โดยให้เหตุผลว่าเป็นหน้าที่โดยตรงของบุคคลดังกล่าวอยู่แล้ว ส่วนการพิจารณาถึงความเกี่ยวข้องกับสมุนไพร อาทิ ผู้มีความรู้เกี่ยวกับสมุนไพร หรือ หมอเมืองจะเป็นคุณสมบัติที่ได้รับการพิจารณาเป็นอันดับรองจากคุณสมบัติความเป็นผู้นำในชุมชน

5. การจัดทำแหล่งความรู้เกี่ยวกับสมุนไพร เป็นการนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับสมุนไพรที่มีในม่อนยา เพื่อให้ท้องถิ่นได้รับรู้เกี่ยวกับทรัพยากรสมุนไพรที่มีในท้องถิ่นของตน รวมทั้งเพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรเป็นไปอย่างกว้างขวางและได้รับความสนใจยิ่งขึ้น จึงได้มีการนำเสนอความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรในหลายรูปแบบด้วยกันได้แก่ การจัดทำแบบนิกตัวอย่างสมุนไพรจำนวน 200 ชนิด

ปรับ-เพิ่มเติมเกี่ยวกับสมุนไพรเข้าไปจึงไม่ได้รับการต่อต้านหรือปฏิเสธใด ๆ ในขณะที่ไม่มีปัญหาเรื่องการนำสมุนไพรออกไปจากม่อนยาทั้ง 2 แห่ง แต่กลับพบปัญหาเรื่องการใช้พื้นที่บริเวณม่อนยาวัดดอนแก้ว ทั้งนี้เพราะได้มีการขุดพื้นที่ม่อนยาส่วนหนึ่งด้านทิศเหนือออกไปเพื่อนำดินไปถมสะพานและถนนที่สร้างขึ้นใหม่ ทำให้พื้นที่และสภาพภูมิศาสตร์ของม่อนยาวัดดอนแก้วเปลี่ยนไปจากเดิม เป็นที่น่าสังเกตว่าตามหลักการของการบริหารท้องถิ่นแล้ว ม่อนยาซึ่งได้รับการประกาศให้เป็นที่สาธารณะของชุมชนนั้นควรจะต้องอยู่ในการดูแลของ อบต. โรงช้าง แต่การตัดทำลายสภาพม่อนยาวัดดอนแก้วกลับไม่ผ่านการขออนุญาตจาก อบต. หากแต่อยู่ในการพิจารณาของผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการวัด เมื่อ อบต. มีการสอบถามไป กลับได้รับคำตอบว่าม่อนยาวัดดอนแก้วเป็นสมบัติที่หมู่ 6 และ หมู่ 7 จะพิจารณาจัดการอย่างไรก็ได้ ที่น่าสนใจคือ อบต.เองก็ได้ติดใจกับคำตอบที่ได้รับ โดยกล่าวอย่างยอมรับและเห็นด้วยต่อคำตอบกับผู้วิจัยว่าเป็นเรื่องของหมู่บ้าน ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าประชาชนยังไม่มีความรู้ถึงความเป็นสาธารณะอย่างแท้จริง แต่เป็นที่สาธารณะในมิติที่ซับซ้อนคือ ความเป็นสาธารณะขึ้นอยู่กับว่าใครได้ประโยชน์ และนำไปใช้ในการทำอะไร เพราะเมื่อมีการจัดตั้งกลุ่มผู้ดูแลม่อนยาโดยมีการเสนอให้ตัวแทนหมู่บ้านหมู่ 6 และหมู่ 7 เป็นที่ตั้งของม่อนยาเป็นผู้ดูแล ได้มีผู้เสนอว่าม่อนยาเป็นสมบัติของตำบลเพราะฉะนั้นควรให้มีตัวแทนจากทุกหมู่บ้านผลัดเปลี่ยนมาดูแล แต่คำตอบที่ได้รับจากการตัดพื้นที่ม่อนยากลับตรงกันข้าม

4. การจัดหารูปแบบและแนวทางในการดำเนินการบริหารจัดการม่อนยาที่เหมาะสม กลุ่มเครือข่ายทั้ง 2 แห่งและจากการสอบถามชาวบ้านทั่วไปมีความเห็นที่ตรงกันว่า เห็นควรให้จัดม่อนยาเป็นแหล่งเรียนรู้สมุนไพรตามธรรมชาติ พร้อมกับพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวต่อไป ที่น่าสนใจคือการจัดตั้งกลุ่มผู้บริหารดูแลม่อนยา จากการประชุมกลุ่มเครือข่ายและจากการสอบถามชาวบ้านทั่วไปมีแนวโน้มที่จะคัดเลือกกรรมการจากผู้ที่เป็นผู้นำในชุมชนอยู่แล้ว อาทิ ผู้ใหญ่บ้าน และ อสม. โดยให้เหตุผลว่าเป็นหน้าที่โดยตรงของบุคคลดังกล่าวอยู่แล้ว ส่วนการพิจารณาถึงความเกี่ยวข้องกับสมุนไพร อาทิ ผู้มีความรู้เกี่ยวกับสมุนไพร หรือ หมอเมืองจะเป็นคุณสมบัติที่ได้รับการพิจารณาเป็นอันดับรองจากคุณสมบัติความเป็นผู้นำในชุมชน

5. การจัดทำแหล่งความรู้เกี่ยวกับสมุนไพร เป็นการนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับสมุนไพรที่มีในม่อนยา เพื่อให้ท้องถิ่นได้รับรู้เกี่ยวกับทรัพยากรสมุนไพรที่มีในท้องถิ่นของตน รวมทั้งเพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรเป็นไปอย่างกว้างขวางและได้รับความสนใจยิ่งขึ้น จึงได้มีการนำเสนอความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรในหลายรูปแบบด้วยกันได้แก่ การจัดทำแบบนิทรรศน์ตัวอย่างสมุนไพรจำนวน 200 ชนิด

การจัดทำสมุดภาพและสรรพคุณสมุนไพร การจัดทำเอกสารความรู้เกี่ยวกับสมุนไพร (การประคบ , ฐานข้อมูลสมุนไพรในอำเภอป่าแคว,การดูแลรักษาสุขภาพด้วยสมุนไพร และ ปริศนาตำรายา) ออกเผยแพร่ การจัดทำชุดนิทรรศการสมุนไพรเคลื่อนที่ การจัดทำแหล่งเรียนรู้ตามธรรมชาติในม่อนยา โดยนำป้ายชื่อสมุนไพรแต่ละชนิดไปติดตั้งไว้ โดยแต่ละป้ายประกอบด้วยชื่อท้องถิ่น ชื่อสามัญ/ชื่ออื่น ชื่อวิทยาศาสตร์ ชื่อวงศ์ และสรรพคุณไว้ให้ผู้สนใจศึกษา นอกจากนี้ยังมีการจัดสร้างมุมเรียนรู้เกี่ยวกับสมุนไพรไว้ที่โรงเรียนป่าแคววิทยาคม

6. การจัดการแปรรูปเบื้องต้นและการจัดตั้งกลุ่มเครือข่ายแปรรูปเบื้องต้น เพื่อให้ชุมชนเห็นประโยชน์ของสมุนไพรรวมทั้งเห็นแนวทางในการนำสมุนไพรไปดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่อไป ในระยะแรกกลุ่มยังไม่เห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องใช้สมุนไพร เพราะเห็นว่าการนำสมุไพรมาใช้ในรูปแบบที่คุ้นเคยคือ การต้ม การดอง การอบ หรือการประคบ เป็นเรื่องยุ่งยากและเสียเวลามากเกินไป จึงได้มีการทำความเข้าใจใหม่ว่า นั่นคือปัญหาและอุปสรรคที่ทำให้สมุนไพรไม่ค่อยเป็นที่นิยมทำอย่างไรเราจึงจะนำสมุนไพรมาแปรรูปให้ใช้ได้ง่ายขึ้น เพื่อให้สามารถพัฒนาไปสู่การดำเนินการทางเศรษฐกิจได้ ภายใต้เงื่อนไขของการแปรรูปเบื้องต้นเท่านั้น ทั้งนี้เพราะกลุ่มยังขาดความรู้เทคนิควิธีและงบประมาณในการดำเนินการเพียงพอ ซึ่งในที่สุดกลุ่มได้มีข้อสรุปให้นำสมุนไพรมาใช้แก้ปัญหาใกล้ตัวในชุมชนก่อนเป็นอันดับแรก นั่นคือให้มีการทดลองทำรูปหอมไฉ่ยง ทั้งนี้เพราะในเขตอำเภอป่าแควมักประสบปัญหาโรคไข้เลือดออกและใช้สมอชิงเสบแพร่ระบาดเกือบทุกปี ซึ่งโรคทั้งสองมียุงเป็นพาหะนำโรค ในบางปีมีความร้ายแรงถึงเสียชีวิต ผลการทดลองทำรูปหอมไฉ่ยงยังมีปัญหาเรื่องการเผาไหม้ของรูปที่ไม่สม่ำเสมอและกลิ่นที่แรงเกินไป ซึ่งขณะนี้กลุ่มเครือข่ายผู้แปรรูปสมุนไพรคือ กลุ่มผู้สูงอายุได้ดำเนินการแก้ไขแล้ว พร้อมทั้งได้มีการทดลองนำสมุนไพรตัวอื่นมาทำรูปไฉ่ยงต่อไป การแปรรูปสมุนไพรอีกรูปแบบหนึ่งคือการทำชาสมุนไพร โดยได้รับสูตรจากหมอสุชาติ รักมณูญ์ ส่วนการบรรจุของได้รับความร่วมมือจากโรงพยาบาลป่าแคว อนึ่งรูปหอมและชาที่ทำสำเร็จแล้ว ได้แจกจ่ายให้แก่สมาชิกกลุ่มเครือข่ายและผู้สนใจนำไปทดลองใช้ เพื่อเก็บรวบรวมผลนำไปปรับปรุงให้ดีขึ้น ในการจัดการแปรรูปสมุนไพรเบื้องต้นนี้ มีผู้สนใจเข้าร่วมกิจกรรมคือ กลุ่มเครือข่ายผู้สนใจสมุนไพร กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้สูงอายุและกลุ่มนักเรียนโรงเรียนป่าแคววิทยาคม อย่างไรก็ตามแม้การแปรรูปในระยะนี้จะไม่เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจอย่างเห็นได้ชัด เนื่องจากยังต้องมีการปรับปรุงเทคนิควิธีการ การบรรจุหีบห่อให้น่าสนใจ แต่กลุ่มเครือข่ายแปรรูปสมุนไพรก็ยังคงมีความสนใจที่จะดำเนินการต่อไปหากได้รับการแก้ไขปัญหาดังกล่าว รวมทั้งมีแหล่งทุนให้ดำเนินการ

7. การประชาสัมพันธ์ เกิดขึ้นเพื่อให้การดำเนินกิจกรรมของโครงการ ฯ เป็นที่รับรู้กว้างขวางออกไป ซึ่งจะมีผลให้การติดต่อประสานความร่วมมือระหว่างหน่วยงานและบุคคลที่เกี่ยวข้องมีความราบรื่นมากขึ้นกว่าที่ผ่านมา จากการประเมินพบว่าภายหลังที่โครงการได้จัดทำเอกสารความรู้เกี่ยวกับโครงการและความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรออกเผยแพร่มากขึ้น อีกทั้งมีการจัดนิทรรศการเคลื่อนที่ ทำให้โครงการ ฯ ได้รับความร่วมมือจากผู้เกี่ยวข้องมากขึ้น โดยเฉพาะภายหลังการประชาสัมพันธ์ โดย สกว.ทั้งทางโทรทัศน์และสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ทำให้เกิดความตื่นตัวและสนใจม่อนยาจากชุมชนและภายนอกมากขึ้น ดังนั้นการประชาสัมพันธ์จึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่คณะทำงานควรให้ความสำคัญ เพราะจะช่วยให้เกิดความสะดวกในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ได้มาก

8. เติมน้องสมุนไพร ได้จัดนำนักเรียนและผู้สนใจเข้าศึกษาสมุนไพรจากถิ่นที่อยู่ ทำให้เกิดความตื่นตัวในการศึกษาสมุนไพร และรู้สึกรักหวงแหนแหล่งสมุนไพร

9. ทักษะศึกษา กลุ่มได้ประชุมลงความเห็นให้เดินทางไปทัศนศึกษาแหล่งผลิตสมุนไพรที่สำคัญของเชียงรายคือ โรงพยาบาลพะเยาเมืองราย

10. กิจกรรมท้องถิ่นรู้ค่าภูมิปัญญาสมุนไพร เป็นการให้ความรู้และปลูกฝังคุณค่าเกี่ยวกับสมุนไพรผ่านเยาวชน โดยรับอาสาสมัครจากนักเรียนโรงเรียนป่าแดดวิทยาคมในการดำเนินกิจกรรมดังนี้ กิจกรรมเคาะประตูบ้าน และ กิจกรรมหมอมือเมืองฝักหัด สำหรับกิจกรรมเคาะประตูบ้านเป็นการให้ความรู้แก่นักเรียนและให้นักเรียนนำไปถ่ายทอดต่อภายในครอบครัวและเพื่อนบ้านญาติพี่น้อง ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ได้รับความสนใจอย่างมาก เนื่องจากเด็กมีความตื่นตัวที่ได้รับความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรที่ไม่เคยรู้มาก่อน ส่วนการถ่ายทอดทำให้นักเรียนได้ฝึกประสบการณ์ในการแลกเปลี่ยนความรู้กับชุมชน ส่วนกิจกรรมหมอมือเมืองฝักหัด ได้ดำเนินการเพียงให้ความรู้เบื้องต้นแก่นักเรียนที่สนใจ ทั้งนี้เพราะขาดวิทยากร หลักสูตร และเวลาที่จะใช้ในการจัดการเรียนรู้ อย่างไรก็ตามมีนักเรียนที่ให้ความสนใจสมัครเข้าร่วมกิจกรรมหมอมือเมืองฝักหัดทั้งชายและหญิง หากมีการนำเข้าไปบรรจุไว้ในการเรียนการสอนในโรงเรียนโดยมีการจัดการที่เหมาะสม ก็จะเป็นอีกแนวทางหนึ่งในการถ่ายทอดและสืบทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการดูแลสุขภาพด้วยสมุนไพร

สรุปบทเรียน

โครงการม่อนฮาลาแคดมีลักษณะเป็นโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ซึ่งมุ่งเน้นให้ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการวิจัย นับตั้งแต่การเลือกปัญหาหรือเงื่อนไขที่ท้องถิ่นต้องการศึกษา การเข้าร่วมเป็นเครือข่ายคณะวิจัย ตลอดจนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันระหว่างนักวิจัยและเครือข่ายคณะวิจัยท้องถิ่น กระบวนการดังกล่าวดูเหมือนเป็นเรื่องง่ายที่จะกระทำได้ ในเมื่อฝ่ายหนึ่งมีความรู้ทางวิชาการ อีกฝ่ายหนึ่งมีข้อมูลพื้นฐานอยู่แล้ว แต่ในความเป็นจริงการวิจัยในลักษณะนี้เรียกร้องความเสมอภาคเท่าเทียมกันระหว่างคณะวิจัยกับเครือข่ายวิจัยท้องถิ่น ปัญหาจึงมีไ้ที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง หากแต่เป็นทั้งสองฝ่าย (นักวิจัยกับเครือข่ายวิจัยท้องถิ่น) ที่ต่างก็มีเงื่อนไขของตนที่จะต้องปรับให้มาเข้ากันได้

เงื่อนไขอันดับแรกที่ควรใส่ใจอย่างระมัดระวัง คือ การคัดเลือกคณะวิจัย โดยเฉพาะนักวิจัยที่มีได้ร่วมงานกันมาก่อน คณะวิจัยที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวของผู้ที่มีความสนใจต่อโครงการวิจัยตรงกันในระยะแรก มิได้เป็นเครื่องรับประกันว่าจะทำให้เกิดความราบรื่น ในการทำงานของคณะวิจัย หรือการที่มีคณะวิจัยมาจากต่างหน่วยงานกัน หรือมีความชำนาญที่แตกต่างกัน น่าจะเป็นการดีต่อการดำเนินโครงการ เพราะช่วยให้การประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และในพื้นที่ได้กว้างขวางและลงลึกได้มากขึ้น อีกทั้งยังสามารถนำความรู้ประสบการณ์ที่แตกต่างกันมาแลกเปลี่ยนและปรับใช้ในการดำเนินงานเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพต่อโครงการมากที่สุด นั่นคือประโยชน์ที่จะได้รับในกรณีทีคณะวิจัยซึ่งมาจากต่างที่กัน สามารถประสานแนวคิดและยอมรับกันและกันได้ แต่เราก็ไม่ควรมองในแง่ดีเพียงอย่างเดียว ในทางกลับกันประโยชน์ที่ควรจะได้รับจากการรวมตัวกันของผู้วิจัยที่มาจากต่างหน่วยงานกันจะไม่สามารถเกิดขึ้นได้ หากผู้วิจัยเหล่านั้นมีมุมมอง โลกทัศน์ และวิธีการทำงานที่แตกต่างกัน การมารวมตัวกันโดยที่ไม่เคยรับรู้ภูมิหลังการทำงานของกันและกัน อีกทั้งไม่เคยทำงานร่วมกันมาก่อน ทำให้เกิดปัญหาในการประสานงาน อันส่งผลในทางลบต่อการดำเนินโครงการ และส่งผลต่อภาพพจน์ของคณะวิจัยจากมุมมองของท้องถิ่น ซึ่งถือเป็นเงื่อนไขหนึ่งของความสำเร็จของโครงการ เนื่องจากมีผลต่อความเชื่อมั่นที่ชุมชนและเครือข่ายวิจัยท้องถิ่นมีต่อโครงการ

ปัญหาจากความสามารถในการทำงานของผู้วิจัยเอง เนื่องจากการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการนี้นักวิจัยจะต้องเป็นผู้ที่มีความรอบรู้ในหลายด้านด้วยกัน คือ มีความรอบรู้ในเนื้อหาสาระของงานวิจัย และที่สำคัญคือจะต้องเข้าไปร่วมปฏิบัติกิจกรรม เรียนรู้ และสรุปบทเรียนร่วมกับท้องถิ่น ซึ่งต้องอาศัยความสามารถเฉพาะตัวและเทคนิคหลายด้านประกอบกัน เพื่อให้ได้ข้อมูลมาจากภายในท้องถิ่นจริง ๆ มิใช่ข้อมูลที่ได้จากการสังเกตศึกษาภายนอก สำหรับผู้วิจัยแล้วแม้จะ

ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กับท้องถิ่นมานานพอสมควร แต่มีใช้ความสัมพันธ์ในลักษณะของการวิจัยเรียนรู้อย่างเป็นระบบ ทำให้มีผลต่อรูปแบบ วิธีการประสานงานและดำเนินงานกับท้องถิ่น จริงอยู่ แม้จะไม่มี ความขัดแย้งกับท้องถิ่น แต่มีผลให้มีความยากลำบากในการปลูก กระตุ้นให้ท้องถิ่นเกิด การเรียนรู้และฝึกฝนเพื่อเพิ่มความสามารถในการวิจัยท้องถิ่นด้วยตนเอง ดังนั้นจึงเห็นสมควรที่ผู้ทำ การวิจัยในลักษณะนี้จะได้รับการฝึกฝนเทคนิค วิธีการต่าง ๆ อันจะเป็นประโยชน์ต่อการทำงานต่อไป

การสร้างเครือข่ายพหุภาคี ซึ่งเป็นแนวทางหนึ่งของการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ ชุมชน ก็มีเรื่องที่จะต้องใส่ใจมากเช่นเดียวกัน แม้จะได้มีการวางแผนล่วงหน้าต่อปัญหาไว้แล้วก็ตาม ในการลงพื้นที่เพื่อดำเนินโครงการจริงนั้น ก็ยังเป็นประเด็นปัญหาที่ต้องทำความเข้าใจให้ทัน ต่อเหตุการณ์ตลอดเวลา ทั้งนี้เพราะแม้จะมีตัวแทนจากหน่วยงาน / องค์กร / กลุ่มต่าง ๆ เข้าร่วม สนับสนุนให้มีการดำเนินโครงการตั้งแต่เริ่มแรกมีการขอการสนับสนุนจาก สกว. แต่ปรากฏว่าหน่วย งาน / องค์กร / กลุ่มบุคคล ฯลฯ ยังเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการน้อยกว่าที่ควรจะเป็น ทั้งนี้ น่าจะเป็นผลมาจากการขาดความเข้าใจต่อโครงการอย่างแท้จริง การประสานงานของคณะวิจัยเกิด ช่องว่างที่ไม่สามารถดึงหน่วยงาน / องค์กร / กลุ่มบุคคล ฯลฯ ที่เกี่ยวข้องเข้าร่วมกิจกรรมมากกว่าที่ เป็นอยู่ ดังนั้น อาจต้องเพิ่มเวลาในการทำความเข้าใจต่อชุมชนที่เป็นพื้นที่ศึกษา เพื่อตรวจสอบ หรือหยั่งความคิดเห็นของชุมชนต่อโครงการ ก่อนที่จะมีการดำเนินโครงการจริง ๆ แต่ควรต้อง ระวังว่า ผู้ที่จะให้ข้อมูลความคิดเห็นนั้น จะต้องเป็นผู้ที่ปฏิบัติหรือมีส่วนร่วมในโครงการจริง ๆ ในที่นี้คือชาวบ้านที่จะเข้ามาเป็นเครือข่ายหรือผู้ดำเนินโครงการร่วมกับผู้วิจัย มิใช่ตัวแทน ผู้นำใน ชุมชน หรือผู้แทนองค์กรท้องถิ่น เนื่องจากบุคคลเหล่านี้มักมิใช่ผู้ปฏิบัติปฏิบัติงานร่วมกับผู้วิจัยจริง ๆ และจะเปลี่ยนตัวผู้เข้าร่วมอยู่เสมอ ทำให้ขาดความต่อเนื่องและไม่สามารถนำไปขยายผลทำ ความเข้าใจต่อชุมชน ตามที่คาดหวังไว้ได้ ซึ่งเป็นปัญหาหนึ่งที่ทำให้ผู้วิจัยต้องใช้เวลาอย่างมาก ในระยะเริ่มต้นโครงการ เพื่อทำความเข้าใจต่อชุมชน

ปัญหาด้านการประชาสัมพันธ์ เนื่องจากไม่มีการวางแผนทางด้านการประชาสัมพันธ์มาก่อนล่วงหน้า ทำให้โครงการเป็นที่รับรู้เฉพาะกลุ่มเล็ก ๆ ซึ่งส่งผลให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรม โครงการยังไม่กว้างขวางเท่าที่ควร และมีผู้เข้าร่วมกิจกรรมที่เป็นคนกลุ่มเดิม ดังนั้น จึงเห็นว่าควร จะต้องมีการประชาสัมพันธ์โครงการต่อท้องถิ่นอย่างจริงจังและกว้างขวางไปในทุก ๆ กลุ่มของท้องถิ่น ตั้งแต่ก่อนเริ่มโครงการ ซึ่งน่าจะช่วยให้เกิดความเข้าใจและทัศนคติที่ดีต่อโครงการและยังจะเป็น การระดมความร่วมมือจากกลุ่มต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น อย่างไรก็ตามคณะวิจัยก็มีขีด ความสามารถจำกัดในการทำประชาสัมพันธ์ เพื่อระดมความสนับสนุนและช่วยเหลือโดยเฉพาะ หน่วยงานราชการ ดังนั้น หากทาง สกว.สามารถทำการติดต่อประชาสัมพันธ์ให้หน่วยงานต่าง ๆ

ในท้องถิ่นเห็นถึงความสำคัญและประโยชน์ที่ท้องถิ่นจะได้จากการทำวิจัย เชื่อว่าจะเป็นประโยชน์ต่อโครงการอย่างยิ่ง เพราะหน่วยงาน / องค์กรที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะหน่วยงานของรัฐ มักไม่เห็นความสำคัญและไม่ให้ความร่วมมือต่อโครงการเท่าที่ควร โดยเห็นว่ามีใช่โครงการของรัฐบาลหรือหน่วยงานต้นสังกัด การเข้าร่วมประชุมจึงเป็นการเข้าร่วมโดยมารยาทเป็นส่วนใหญ่ โดยไม่มีการนำไปปฏิบัติตามที่ได้ตกลงกันในที่ประชุม ที่เป็นอย่างนี้เห็นได้จากการสอบถามตัวแทนผู้เข้าประชุมของหน่วยงาน / องค์กรต่างๆ ซึ่งสลับสับเปลี่ยนเข้าร่วมการประชุมว่า ถูกสั่งให้เข้าร่วมประชุมโดยที่ตนเองก็ไม่มีความรู้ในเรื่องที่ประชุม ที่สำคัญคือไม่มีความสนใจและเข้าร่วมประชุมโดยไม่มีสิทธิตัดสินใจ ภาพที่พบเห็นเสมอคือไม่มีการแสดงความคิดเห็นใด ๆ ทั้งสิ้น โดยอ้างว่ามาในฐานะคนแทนเท่านั้นไม่ใช่ผู้รับผิดชอบของหน่วยงาน / องค์กรโดยตรง

ปัญหาความซับซ้อนทางความสัมพันธ์และความขัดแย้งภายในท้องถิ่น จุดประสงค์หนึ่งของการวิจัยคือ การระดมความร่วมมือจากกลุ่มต่าง ๆ ภายในท้องถิ่นให้มาร่วมกันทำงาน เพื่อให้ท้องถิ่นได้เกิดการเรียนรู้การรวมกลุ่ม การตัดสินใจ การแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์และความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ที่สำคัญคือต้องวางอยู่บนพื้นฐานของส่วนรวมเป็นสำคัญ แต่ในความเป็นจริงกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมมีความซับซ้อนมากกว่าที่เห็นเพียงผิวเผิน ดังนั้นการที่ผู้วิจัยจะนำกลุ่มต่าง ๆ มาทำงานร่วมกัน จึงต้องอาศัยความถี่ถ้วน รอบคอบ ความละเอียดอ่อนอย่างยิ่ง รวมทั้งความอดทนและเวลาในการเรียนรู้ ซึ่งเป็นสิ่งที่นักวิจัยควรได้รับการฝึกฝนและถ่ายทอดให้มีความเข้าใจก่อนที่จะเข้าไปดำเนินกิจกรรมในท้องถิ่น

สรุปข้อเสนอแนะและแนวทางการแก้ไข

โดยเหตุที่โครงการม่อนยาป่าแดด มีโจทย์สำคัญคือ การแสวงหาแนวทางและรูปแบบกระบวนการบริหารจัดการเพื่อการอนุรักษ์ การฟื้นฟู และ การให้ประโยชน์จากแหล่งสมุนไพร (ม่อนยา) ในท้องถิ่นอย่างยั่งยืน โดยสรุปกล่าวคือ เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยหลักสำคัญ 2 ประการคือ คน และ รูปแบบ / ระบบการบริหารจัดการ ซึ่งอาจพิจารณาแยกออกเป็นทีละประเด็นดังนี้

ประเด็นที่หนึ่ง เรื่องคน

ปัญหาสำคัญต้น ๆ ของการดำเนินกิจกรรมใด ๆ ในชุมชนก็ตาม สิ่งที่จะต้องทำเป็นอันดับแรก คือการทำความเข้าใจกับคนหรือชุมชนถึงวัตถุประสงค์ของกิจกรรม / โครงการนั้น โดยเราเชื่อว่า เจ้าของชุมชนคือผู้ที่อยู่กับปัญหา และเป็นผู้ได้รับผลกระทบไม่ว่าผลดีหรือเสียของกิจกรรม / โครงการที่จะเกิดขึ้น คนในชุมชนจึงควรเป็นผู้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้มากที่สุด แต่ปัญหาสำคัญยิ่งคือ จะทำอย่างไรจึงจะสามารถสร้างสำนึกความเป็นชุมชน

ชนให้เกิดขึ้น สภาพที่ดำรงอยู่จริงคือ สำเนียงร่วมกันในความเป็นชุมชน มักเกิดขึ้นตามหลังความรู้สึกในเรื่องกลุ่มผลประโยชน์ กลุ่มญาติ และ กลุ่มหมู่บ้าน

การมีสำเนียงร่วมกันในความเป็นชุมชน จะส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนนั้น ๆ อย่างไม่ต้องสงสัย เมื่อสำเนียงร่วมกันในความเป็นชุมชนเข้มแข็งจะเป็นพื้นฐานนำไปสู่การมีองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง สมาชิกในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนไปในแนวทางที่เห็นควรมิใช่การปิดกั้นให้กับผู้นำชุมชน ผู้นำกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งคน ๆ หนึ่งมักมีหน้าที่เป็นผู้นำในหลายกิจกรรม ทำให้ไม่สามารถดำเนินกิจกรรมทุก ๆ กิจกรรมที่ได้รับมอบหมายได้ดี การปิดกั้นดังกล่าวโดยอ้างว่า บุคคลนั้นมีความคล่องแคล่ว มีฐานะ มีความรู้ดี หรือมีหน้าที่เกี่ยวข้อง เหตุผลเหล่านี้ทำให้มีสมาชิกของชุมชนเพียงกลุ่มหนึ่งจำนวนน้อยเท่านั้น ที่เข้ามามีบทบาทในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งบางครั้งเข้ามาดำเนินกิจกรรม / โครงการ โดยมีได้มีความตั้งใจที่จะปฏิบัติงาน ทำให้เกิดความเบื่อหน่าย และในหลายกรณีก็เป็นการเลือกหัวหน้ากิจกรรม / โครงการ บนพื้นฐานของการให้เกียรติยกย่องกัน ซึ่งเป็นจุดอ่อนอย่างหนึ่งของชุมชนส่วนใหญ่ หากผู้นำที่เข้ามาในลักษณะนี้มีความรู้ความสามารถ และมีความรับผิดชอบ ก็จะก่อให้เกิดผลประโยชน์อย่างยิ่ง แต่ถ้าหากเป็นไปในทางตรงกันข้าม กิจกรรม / โครงการก็ยากจะดำเนินการไปได้ เพราะสมาชิกที่เหลือจะไม่กล้าดำเนินการใด ๆ ต่อ เนื่องมาจากความเกรงใจ

อย่างไรก็ตาม การสร้างสำเนียงร่วมกันของความเป็นชุมชนนั้น มีความสำคัญอย่างยิ่งทั้งต่อชุมชนและประเทศชาติ หากสังคมหรือประเทศชาติมีชุมชนที่มีความเข้มแข็ง และชุมชนต่าง ๆ เหล่านี้สามารถขยายไปสู่การประสานประโยชน์ร่วมกันระหว่างชุมชนที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน จะทำให้เกิดเครือข่ายระหว่างชุมชน ที่ยังมีเครือข่ายชุมชนที่เข้มแข็งมากเท่าไร ก็จะนำไปสู่ความเข้มแข็งของประเทศชาติเท่านั้น

สิ่งที่ควรให้ความสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ ทำอย่างไร จึงจะสามารถดึงกลุ่ม / องค์กรต่าง ๆ ที่มีอยู่มากมายในพื้นที่ ให้มาร่วมมือดำเนินกิจกรรมที่มีวัตถุประสงค์เดียวกัน เป็นการสร้างเครือข่ายพหุภาคี (นักวิชาการ หน่วยงานทั้งของรัฐ และ เอกชนต่าง ๆ) ขึ้นภายในชุมชน ซึ่งจะนำไปสู่การเสริมสร้างศักยภาพและความเข้มแข็งของชุมชน หลายครั้งที่พบว่า วัตถุประสงค์เรื่องเดียวกัน กลับมีหน่วยงาน / กลุ่ม / องค์กรที่ดำเนินการซ้ำซ้อนกันอยู่หลายกลุ่ม เป็นการสิ้นเปลืองทั้งงบประมาณและคนโดยไม่จำเป็น อีกทั้งยังทำให้ชาวบ้านเกิดความสับสน และแยกไปกว่านั้นคือการปฏิเสธที่จะเข้าร่วม เพราะเมื่อที่ต้องเข้าร่วมกิจกรรมแบบเดิม ๆ เรื่องเดิม ๆ ซ้ำแล้วซ้ำเล่า โดยไม่เห็นผลปรากฏเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน เนื่องจากโครงการส่วนใหญ่มักมีงบประมาณจำกัด และมีเพียงงบดำเนินการ แต่ไม่มีงบประมาณในการติดตามงาน ประกอบกับปีหนึ่ง ๆ มี

กิจกรรม / โครงการลงไปสู่ชุมชนเป็นจำนวนมาก ทำให้โครงการเก่า ๆ ถูกปล่อยทิ้งเพื่อจะได้ไปดำเนินกิจกรรม / โครงการใหม่ที่มีงบประมาณมากกว่า

แต่ในที่สุดแล้ว การสร้างความตระหนักในความรู้สึกเป็นชุมชนร่วมกัน หรือการสร้าง ความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นในชุมชน คงไม่สามารถกำหนดเป็นสูตรสำเร็จ หรือ ให้ใครคนใดคนหนึ่ง หรือ หน่วยงาน / องค์กรใดองค์กรหนึ่งมาสร้างให้เกิดขึ้นได้ ทั้งนี้เพราะแต่ละชุมชนย่อมมีลักษณะเฉพาะของตนเอง ดังนั้น การจัดการจึงต้องแตกต่างกันไปตามสภาพเงื่อนไขและความเหมาะสมของแต่ละชุมชนเป็นสำคัญ ความสำเร็จของความเข้มแข็งของชุมชนจึงขึ้นอยู่กับสมาชิกในชุมชนนั้น ๆ ว่า จะสำนึกและตระหนักในผลประโยชน์ร่วมกันของชุมชนมากเพียงใด

ประเด็นที่สอง ด้านการบริหารจัดการ

ชุมชนที่จะประสบผลสำเร็จในการบริหารจัดการไม่ว่าเรื่องใดก็ตาม ควรต้องมีความสามารถในการจัดการคนในชุมชนและระหว่างชุมชน รวมทั้งความสามารถในการกำหนดระเบียบกฎเกณฑ์ได้อย่างเหมาะสม มีประสิทธิภาพ และได้รับการยอมรับจากชุมชนอย่างแท้จริง ซึ่งจะมีผลต่อการจัดการความขัดแย้งใด ๆ ไม่ให้เกิดขึ้น หรือหากเกิดขึ้นก็มิให้ขยายลุกลามออกไป การบริหารจัดการในลักษณะนี้ จึงต้องเน้นที่สำนึกและความยอมรับด้วยความรู้สึกถึงความจำเป็นหรือความสำคัญ ที่จะต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่มีในชุมชน มิใช่ความเกรงกลัว ซึ่งจะนำไปสู่การต่อต้านและแหกกฎต่อไป ทำให้ต้องมีการแก้ไข / ปรับปรุง / สร้างกฎเกณฑ์ใหม่ ๆ ขึ้นมาตลอดเวลา

บรรณานุกรม

- กฎหมายเมืองเหนือ. (ฉบับอัดสำเนา)
- กัญญา ตีวิเศษและคณะ. ผักพื้นบ้านภาคเหนือ. กรุงเทพฯ ฯ ; โครงการพัฒนาตำรา สถาบันการแพทย์แผนไทย , 2542.
- จีระเดช มโนสร้อย และ อรุณญา มโนสร้อย. เกษตรกรรมล้านนา : ตำรายาสมุนไพรล้านนา. กรุงเทพฯ ; ร.พ.องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก , 2537.
- เชียงใหม่,มหาวิทยาลัย. สถาบันวิจัยสังคม. ตำรายาสมุนไพรล้านนา. (เอกสารอัดสำเนา)
- ไชมอน การ์ดเนอร์และคณะ. คู่มือศึกษาพรรณไม้ยืนต้นในป่าภาคเหนือประเทศไทย. กรุงเทพฯ ฯ ; โครงการจัดพิมพ์คบไฟ , 2543.
- เตือนใจ ไชยศิลป์. "ปู่อาจารย์ ; การคัดเลือกบุคคลสาธารณะในสังคมล้านนา" , ใน ยิ่งยง
- เทาประเสริฐ และ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว (บรรณาธิการ) , ภูมิปัญญาล้านนาในมิติวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ ฯ ; สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย , 2542.
- ทิพรัตน์ มณีเลิศ. ผักพื้นบ้านล้านนาไทย. เชียงใหม่ ; เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก , 2539.
- ธารา อ่อนชมจันทร์ (บ.ก.). ศักยภาพหมอยาพื้นบ้านกับการสาธารณสุขมูลฐาน : กรณีศึกษาจังหวัดเชียงราย. กระทรวงสาธารณสุข ; สำนักงานคณะกรรมการสาธารณสุขมูลฐาน , 2534.
- ประเสริฐ ณ นคร. (ถอดความ). "กฎหมายพระเจ้ามังรายฉบับเก่าให้", ใน อนุสรณ์ 10 ปีมูลนิธิพ่อขุนมิ่งรายมหาราช. มปท ; 2538.
- เพ็ญภา ทรัพย์เจริญ , พ.ญ. " การวิจัยทางการแพทย์แผนไทย : พัฒนาการและแนวทางการศึกษา
- " เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่องสมุนไพรไทย " ระหว่างวันที่ 23 – 25 มกราคม 2540 ณ โรงแรมเจริญธานีปริมณฑล จังหวัดขอนแก่น .
- มณี พยอมยงค์. ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย. พิมพ์ครั้งที่ 3. เชียงใหม่ ; ส.ทรัพย์การพิมพ์ 2537.
- มาโนช วามานนท์ และ เพ็ญภา ทรัพย์เจริญ,พ.ญ. (บรรณาธิการ). ผักพื้นบ้าน : ความหมายและภูมิปัญญาของสามัญชนไทย. ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ ฯ ; ร.พ.องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก , 2538.
- มาลี สิทธิเกรียงไกร. รายงานการวิจัยเรื่องการเปลี่ยนแปลงและวิวัฒนาการของระบบการแพทย์ในภาคเหนือ. เชียงใหม่ ; ร.พ.มิ่งเมืองเชียงใหม่ , 2543.

- ยศ สันตสมบัติ. ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน. เชียงใหม่ ; ร.พ.มิ่งเมืองเชียงใหม่ , 2543.
- ยิ่งยง เทาประเสริฐ , พัชรา ก้อยชูสกุล และคณะ. ทฤษฎีแพทย์พื้นบ้านล้านนา (หมอเมือง). (เอกสารอัครลำเนา).
- ยิ่งยง เทาประเสริฐ. “ความเชื่อและภูมิปัญญาชาวบ้านในการดูแลสุขภาพสุขภาพของชาวล้านนา” , ใน สมุนไพรพื้นบ้านล้านนา. กรุงเทพฯ ฯ ; คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล , 2539.
- วรเวทย์พิสิฐ,พระ. คู่มือผลิตพระล่อ. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ ; ร.พ.คุรุสภาลาดพร้าว , 2530.
- วิทย์ เทียงบุญธรรม. พจนานุกรมสมุนไพรไทย. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ ฯ ; อักษรพิทยา , 2542.
- สิทธิ บุตรอินทร์. โลกทัศน์ชาวไทยล้านนา. กรุงเทพฯ ; มิตรนราการพิมพ์ , 2523.
- เสถียร จันทะ. ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพพืชสมุนไพร : กรณีศึกษาในวิถีชีวิตชุมชนไทลื้อ จังหวัดเชียงราย. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ , 2542.
- อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. การสังเคราะห์สังคมเชียงใหม่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นตามฉบับใบลานภาคเหนือ. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2520.

ข้อมูลบุคคล

- นายศรณ สุริยศักดิ์ 108 บ้านหนองสองห้อง ต.ป่าแงะ อ.ป่าแดด จ.เชียงราย
- นายตีบ กาวิชา 121 ม. 7 บ้านดอนแก้ว ต.โรงช้าง อ.ป่าแดด จ.เชียงราย
- นายทา ยี่นาง 79 ม.5 ต.ป่าแงะ อ.ป่าแดด จ.เชียงราย
- นายประเวศน์ กำขาว 84 ม.8 บ้านหนองสองห้อง ต.ป่าแงะ อ.ป่าแดด จ.เชียงราย
- นางป๋วย นันตา 25 ม.16 ต.ป่าแงะ อ.ป่าแดด จ.เชียงราย
- นายเมืองคำ เทพมาลัย 72 ม.3 บ้านสันบัวคำ ต.สันมะค่า อ.ป่าแดด จ.เชียงราย
- นายเริ่ม อินป่า 111 ม.7 บ้านดอนแก้ว ต.โรงช้าง อ.ป่าแดด จ.เชียงราย
- นายสำราญ มาฟู 65 ม.4 ต.โรงช้าง อ.ป่าแดด จ.เชียงราย
- นายสุรชาติ รักมนุษย์ 50 ม. 1 ต.โรงช้าง อ.ป่าแดด จ.เชียงราย
- นายหลวย คำน้อย 36/6 บ้านใหม่ได้ อ.ป่าแดด จ.เชียงราย
- นายหล้า ธรรมศิริ 16 ม.6 บ้านป่าตึง ต.ป่าแงะ อ.ป่าแดด จ.เชียงราย
- นายเหล่า อินแปง 159 ม.7 บ้านดอนแก้ว ต.โรงช้าง อ.ป่าแดด จ.เชียงราย

ภาคผนวก ก

กฎระเบียบ และข้อบังคับการใช้ประโยชน์จากม่อนชาวัดดอนแก้ว
ต. โรงช้าง อ. ป่าแดด จ. เชียงราย

1. ห้ามตัดไม้ในบริเวณวัดและห้ามทำสวนรุกขชาติเขตวัดโดยเด็ดขาด
หากฝ่าฝืนมีโทษปรับ 2,000 – 5,000 บาท
2. ห้ามผู้ใดมาเก็บสมุนไพรที่มีอยู่ในวัดไปโดยไม่ได้รับอนุญาต
3. ผู้พบเห็นการลักลอบตัดไม้ และ/หรือ สมุนไพรในวัด และแจ้งให้
กรรมการทราบ หากมีการปรับผู้แจ้งจะได้รับเงินรางวัล 200 บาท

ภาคผนวก ข

กฎระเบียบ และข้อบังคับการใช้ประโยชน์จากม่อนยาวัดถ้ำผาจรูญ ต. ป่าแฉะ อ. ป่าแดด จ. เชียงราย

1. ภายในเขตพื้นที่ม่อนยาสมุนไพรวัดถ้ำผาจรูญ ตำบล ป่าแฉะ ห้ามมิให้ผู้ใดจัดหา เก็บ ทำลาย หรือนำพืชสมุนไพรออกจากบริเวณม่อนยาโดยมิได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการ การเข้าทำประโยชน์ใด ๆ ในเขตพื้นที่ม่อนยาจะต้องได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการ ฯ ก่อน และต้อง แจ้งให้คณะกรรมการ ฯ ทราบล่วงหน้าอย่างน้อย 2 วัน

2. ภายในเขตพื้นที่ม่อนยาสมุนไพรวัดถ้ำผาจรูญ ตำบล ป่าแฉะ ห้ามมิให้ผู้ใด เก็บ ทำลาย ดิน หิน ต้นไม้ และทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ ที่มีใช้พืชสมุนไพร หรือ กระทำการใด ๆ ที่มี ผลต่อเส้นทางน้ำไหล เปลี่ยนแปลงทางเดินของน้ำ หรือกระทำการด้วยประการใด ๆ อันเป็นเหตุให้ เกิดการเสื่อมเสียต่อสภาพป่าหรือทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ภายในเขตพื้นที่ม่อนยาสมุนไพรวัด ถ้ำผาจรูญ ตำบล ป่าแฉะ เว้นแต่เป็นการกระทำเพื่อประโยชน์ด้านการศึกษา ค้นคว้า หรือทดลอง ด้านวิชาการ หรือทดลองด้านวิชาการและการปลูก ขยายพันธุ์ หรือการกระทำด้านอื่น ๆ ของคณะ กรรมการเพื่อประโยชน์ในการบำรุงรักษาพืชสมุนไพร ทั้งนี้ให้เป็นไปตามมติของคณะกรรมการ ฯ อย่างเคร่งครัด

3. การเปลี่ยนแปลง กฎระเบียบและข้อบังคับของกลุ่มม่อนยาสมุนไพร ตำบล ป่า แฉะ และบทกำหนดโทษตามข้อ 5 สามารถกระทำได้โดยการลงมติในที่ประชุม และให้อยู่ในดุลย พินิจของคณะกรรมการ ฯ

4. บทกำหนดโทษ

ผู้ฝ่าฝืนกฎระเบียบ และ ข้อบังคับของกลุ่มม่อนยาสมุนไพร ตำบล ป่าแฉะ ตามข้อ 1 และ 2 ต้องมีโทษปรับเป็นเงินไม่น้อยกว่า 1,000 บาท (หนึ่งพันบาทถ้วน) ทั้งนี้ ให้อยู่ ในดุลยพินิจของคณะกรรมการ ฯ

ภาคผนวก ค

รายชื่อคณะกรรมการบริหาร ม่อนยาวัดดอนแก้ว ต. โรงช้าง

คณะกรรมการฝ่ายประสานงาน

1. นายสุทัศน์	ปัญญาชะ	ประธาน
2. นายสิงห์	สุขเกิน	รองประธาน
3. นางผ่อง	แสนสลา	เลขานุการ
4. นางไข	เมืองงาม	เหรัญญิก
5. นางรัชนิย์	คำปลั่ง	ผู้ช่วยเลขานุการ
6. นางหลิด	ศรีวงศ์	ผู้ช่วยเหรัญญิก
7. นายสนอง	สุขเกิน	ผู้ช่วยทั่วไป

คณะกรรมการฝ่ายดูแลรักษาม่อนยา

1. นายคืบ	กาวิชา	ประธาน
2. นายคำ	คืบมา	รองประธาน
3. นายโทน	สุขเกิน	กรรมการ
4. นายเหลา	อินแปง	กรรมการ
5. นายอำเภอ	แก้วสา	กรรมการ
6. นายธีระพงษ์	หน่อแก้ว	กรรมการ
7. นายจันทร์	ปู่ดี	กรรมการ
8. นายจวน	แพทย์รักษา	กรรมการ

คณะกรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์

1. นายสนอง	มาฟู	ประธาน
2. นางอำพร	แพทย์รักษา	รองประธาน
3. นางบัวผัน	เมืองมาคำ	เลขานุการ

คณะกรรมการจัดทำแปลงสาธิต

1. นายเริ่ม	อินปา	ประธาน
2. นายสุข	กาวิชา	รองประธาน
3. นางลัดดา	เงินทอง	เลขานุการ
4. นางจินตนา	มาฟู	เหรัญญิก
5. นายธิ	สุขเกิน	กรรมการ
6. นายโทน	ไชยสาร	กรรมการ
7. นางก้องคำ	อินจันทร์	กรรมการ
8. นายเสถียร	มาฟู	กรรมการ

ภาคผนวก ง

รายนามคณะกรรมการบริหารจัดการม่อนยาสมุนไพรวัดถ้ำผาจรูญ
ตำบล ป่าแะ อำเภอ ป่าแดค จังหวัด เชียงราย

คณะกรรมการฝ่ายบริหาร

1. นายวิรัตน์	นันทชัย	ประธาน
2. นายอาทร	สุริยศักดิ์	รองประธาน
3. นายธวัช	ทองแก้ว	เลขานุการ
4. นายจรูญ	สุริยศักดิ์	เหรัญญิก
5. นายยืน	คำขาว	กรรมการ
6. นายบุญมี	จักรมุล	กรรมการ
7. นางดวงพร	น้ำใส	กรรมการ
8. นายสุทัศน์	เวชสุวรรณ	กรรมการ
9. นายรุ่งทิวา	ถิ่นสุข	กรรมการ
10. นายสวน	พันลป	กรรมการ
11. นางป๋วย	นันทา	กรรมการฝ่าย อ.ส.ม.

คณะกรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์

12. นางยุพิน	เกตุตาพันธ์	ฝ่ายประชาสัมพันธ์
13. นางมลวัน	มหายศ	ผู้ช่วยประชาสัมพันธ์

คณะกรรมการฝ่ายปฏิบัติ

14. นางโสภา	ถิ่นสุข	กรรมการ
15. นางแสงดาว	นันทชัย	กรรมการ
16. นางพรทิพย์	สมราช	กรรมการ

คณะที่ปรึกษา - ประสานงาน

17. นายหล้า	ธรรมศิริ	20. นายสุธรรม	ทิทิพย์
18. นายเผชญ	คงทน	21. นายประเวศน์	คำขาว
19. นายสมบุญ	คำแสง		

ภาคผนวก จ

รายชื่อสมุนไพรที่เหลือน้อย / สูญพันธุ์ / หายาก
เพื่อปลูกเพิ่ม / เสริม / ทดแทนในม่อนยาวัดดอนแก้วและม่อนยาวัดถ้ำผาจรูญ

1. กระณิการ =
2. กระชาย -
3. กระชายดำ - (พ้อผัด)
4. กระแตไต่ไม้- (วัดถ้ำ , พ้อเมือง)
5. กระทือ = (พ้อเมือง)
6. กลีบม้าร่ม* (บ้านสันปูเลย)
7. กานพลู* (พ้อเมือง)
8. กำแพงเจ็ดชั้น =
9. กำลังช้างสาร - (พ้อเมือง)
10. กำลังเสือโคร่ง* (พ้อเมือง)
11. ขมิ้นขาว - (ป่าแะ , พ้อเมือง , หมอผัด)
12. ขมิ้นขึ้น
13. ขมิ้นชัน -
14. ขมิ้นดำ - (พ้อเมือง)
15. จิงแกง
16. จะคำนแดง =
17. จะคำนผา - (ป่าแะ)
18. เจ็ดกำลังช้างสาร - (พ้อผัด)
19. ชะเอม =
20. คิงหว่า - (พ้อเมือง)
21. คีปลิ -
22. คีหมี*
23. โค้ไม่รู้ล้ม - (วัดถ้ำ)
24. ดับแต่น้อย*
25. ดินเป็ด (พญาสัตบรรณ) *
26. เถาโคตาน* (ร.พ.พญาเม็งราย)
27. ปันสะเมา - (พ้อหลง)
28. ปิดปิวขาว - (โรงช้าง)
29. ปิดปิวแดง = (พ้อเมือง, หมอผัด)
30. ปืดเต๊ะ =
31. ปูเลขาว (ว่านกินคิด)
32. ปูเลดำ - (กำนันชาติ , พ้อเมือง)
33. ปูเลเหลือง -
34. เป้าน้อย - (โรงช้าง)
35. โป้งมดงาม - (พ้อเมือง)
36. ผักจอยนาง
37. ผักหวานบ้าน- (พ้อสุข , พ้อดาว)
38. ผางแดง* (เม็ดบ้านพ้อเมือง, พ้อผัด)
39. ฟ้าทะลายโจร
40. ม้วนตากหงาย *
41. มะเขือแจ้เครือ - (วัดถ้ำ)
42. มะเขือแจ้หนามดำ *
43. มะคำไก่ (โองนก , ดันยาแก้ว) -
44. ม้ากระต๊อบโรง * (คอยโรงช้าง)
45. ม้าแม่คำ* (ม่อนเลี่ยมวังอวน)
46. โมราขาว -
47. โมรดำ - (โรงช้าง)
48. ไม้เท้าฤๅษี
49. รวงเย็น * (คอยหลวง)
50. ลับมื่นหลวง - (กำนันชาติ)
51. สัมขึ้น - (พ้อเมือง , ฟ้าปุย)
52. สลอค

53. สะเปาลม* (พ่อเมือง , หน้าวัด ใหม่ได้)	57. หมูปล่อย* (บ้านเกียง)
54. สีเสื่อน้อย -	58. หัสกีน = (หมอจันทร์ 2 กล้า)
55. สีเสื่อหลวง - (พ่อเหลา)	59. เหมือกปลาหมอ - (กำนันชาติ , พ่อผัด)
56. หล้าหนดแมว -	60. ส่อสะพายควาย

หมายเหตุ

- หมายถึงในบ้านมี แต่ในม่อนไม่มี
- = หมายถึง สมุนไพรที่ต้องหาจากที่
อื่น หรือต้อง ซื้อ
- * หมายถึง สมุนไพรที่สำคัญ
หายาก

รายชื่อใน ( ) หมายถึง แหล่ง / บุคคลที่มีพืชสมุนไพรชนิดนั้น

ภาคผนวก จ รายชื่อสมุนไพรในม่อนยาป่าแคด จำแนกตามลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ลำดับ	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อสามัญ/ชื่ออื่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ประเภท
1.	กกลังกา	กกต้นลม, หญ้าลังกา	<i>Cyperus alternifolius</i> Linn.	CYPERACEAE	ไม้หัว
2.	กันจ้ำ	กันจ้ำ	<i>Bidens bitermata</i> (Lour.)	ASTERACEAE	ไม้ล้มลุก
3.	กระชาย	กระชาย, หัวละแอน	<i>Boesenbergia pandurata</i> Holtt.	ZINGIBERACEAE	ไม้หัว
4.	กล้วยดิบซีไค	กล้วย	<i>Musa ABB group</i> (triploid) cv. "Teep"	MUSACEAE	ไม้ล้มลุก
5.	กล้วยเต็ด	มะละกอ	<i>Carica papaya</i> Linn.	CARICACEAE	ไม้ยืนต้น
6.	กล้วยป่า	กล้วยป่า	<i>Musa paradisiaca</i> L. Var	MUSACEAE	ไม้ล้มลุก
7.	กล้วยไม้	โสร่งพุงปลา, จุกโรหินี, บวบลม, เถาพุงปลา	<i>Dischidia rafflesiana</i> Wall.	ASCLEPIADACEAE	ไม้เถา
8.	กล้วยฮ่อง	กล้วยน้ำว้า	<i>Musa ABB.groxp.</i>	MUSACEAE	ไม้ล้มลุก
9.	กวางเขายี่				ไม้ล้มลุก
10.	กว่าว	ทองกว่าว, ทอง, จาน	<i>Butea monosperma</i> (Lamk.) Taub.	FABACEAE	ไม้ยืนต้น
11.	กว่าวมัดลื้อ (เกวียน)	เคลือกว่าว, กวาวขาว			ไม้เถา
12.	กอกกูก	มะกอก	<i>Spondias pinnata</i> , Kurz	ANACARDIACEAE	ไม้ยืนต้น
13.	กอนหมา	ค้อนหมาขาว, ผักกอนหมา	<i>Dracaena angustifolia</i> Roxb	DRACAENACEAE	ไม้พุ่ม
14.	กอมก้อ	แมงลัก	<i>Ocimum americana</i> Linn.	LABIATAE	ไม้ล้มลุก
15.	กอมก้อห้วย	-	<i>Epimeredi indicus</i> (Linn.) Rothm.	LAMIACEAE	ไม้ล้มลุก
16.	กะเพราขาว	กะเพราขาว	<i>Ocimum sanctum</i> Linn.	LABIATAE	ไม้พุ่ม
17.	กะเพราดำ	กะเพราดำ	<i>Ocimum sanctum</i> Linn.	LABIATAE	ไม้พุ่ม
18.	กะแอน	กะแวน, เฮียวคำ, กระทือ	<i>Zingiber zerumbet</i> Rosc. Smith.		ไม้หัว
19.	กักไม้ฝอย	ช่อย	<i>Streblus asper</i> Lour.	MORACEAE	ไม้ยืนต้น
20.	ก้างปลาขาว	ปู่เจ้าขวางคลอง, หมัดคำ, ก้างปลาเครือ	<i>Phyllanthus reticulatus</i> , Pior.	EUPHORBIACEAE	ไม้ล้มลุก
21.	กาสะลอง	ปืบ	<i>Millingtonia hortensis</i> Linn.f.	BIGNONIACEAE	ไม้ยืนต้น
22.	กูก	อ้อยช้าง, กอกกิง, หวีด	<i>Lanier coromandetica</i> , Merr.	ANACARDIACEAE	ไม้ยืนต้น
23.	กุ่มต้น	กุ่มบก, ผักกุ่ม	<i>Crateva religiosa</i> , Ham.	CAPPARIDACEAE	ไม้ยืนต้น
24.	กุ่มจัน	อบเชยต้น	<i>Cinna mommum tammala</i>		ไม้ยืนต้น
25.	กูดิน	อบเชยเถา, เครือเขาใหม่, อบเชยป่า, เชือกเขา	<i>Atherolepis pierrei</i> Cost. var. <i>glabra</i> Kerr.	ASCLEPIADACEAE	ไม้เถา

ลำดับ	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อสามัญ/ชื่ออื่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ประเภท
26.	กูดก้านดำ	เฟิร์นก้านดำ, หัสดำ, กูดดำ	Pleocnemta submembranaceae	DRYOPTERIDACEAE	เฟิร์น
27.	กูดก้านแดง	เฟิร์นแดง, หัสแดง		DRYOPTERIDACEAE	เฟิร์น
28.	กูดก้ามม้า	ก้ามกุ่มม้า, ก้ามม้า, ก้ามแสด, ก้ามหมากลม	Crataeva roxburghii	DRYOPTERIDACEAE	เฟิร์น
29.	กูดหลวง	กูดช้าง	Cyathea latebrosa		เฟิร์น
30.	เกิดควา	พุดซ้อน	Gardenia jasminodes	RUBIACEAE	ไม้พุ่ม
31.	แก	แค	Sesbania grandiflora (L.) Pers.	BIGNONIACEAE	ไม้ยืนต้น
32.	แกฝอย	แคขาว , แคยอดคำ	Dolichandrone Crispa, Seem.	BIGNONIACEAE	ไม้ยืนต้น
33.	แก้วขาว	ดอกแก้ว , ดอกแก้ว หอมไกล , พิกุล	Mimusops elengi Linn.	SAPOTACEAE	ไม้ยืนต้น
34.	แกหางค่าง	แคหางค่าง	Markhamis stipulata (Wall.) Seem.	BIGNONIACEAE	ไม้ยืนต้น
35.	โกสน	โกสน	Codiacum variegatum Bl.	EUPHORBIACEAE	ไม้พุ่ม
36.	โก้ – กาย	ไม้โก้	Gmnanthera	TERNSTROEMIA	ไม้ยืนต้น
37.	โก้แดง				ไม้ยืนต้น
38.	ชะจาว	กระขาว , ะขาว , กระเจา	Holoptelea integrifolia	URTICACEAE	ไม้ยืนต้น
39.	ชำ	ชำหยวก, ชำหลวง, ชำ ตาแดง, กฎกกโรหิณี	Languas galanga Stuntz.	ZINGIBERACEAE	ไม้ล้มลุก
40.	ขางครั่ง	ขางหางเล็ก	V. Parishii	ASTERACEAE	ไม้ยืนต้น
41.	ขางหัวหมู	หางรอก	Milusa velutina	ANNONACEAE	ไม้ยืนต้น
42.	ชำลิง	ชำน้อย	Languas galanga Stunz.	POLYPODIACEAE	ไม้หัว
43.	ชิง	ชิง	Zingiber officinalis Roscoe.	ZINGIBERACEAE	ไม้ล้มลุก
44.	ชิงแมงดา	ชิงแครง, ชิงป่า, ชิงเขา	Zingiber kernii Craib.	ZINGIBERACEAE	ไม้ล้มลุก
45.	ชีโคลน้ำ	ตะไคร่น้ำ	Cymbopogon citratus (DC.ex Nees) Stapf.	GRAMINAE	ไม้ยืนต้น
46.	ชีเหล็ก	แสมสาร	Cassia siamea Lamk.	LEGUMINOSAE	ไม้ยืนต้น
47.	ชีแฮด	พรม , นามพรม	Carissa cochinchinesis.	APOCYNACEAE	ไม้พุ่ม
48.	เข็มดอกแดง	ดอกเข็มแดง	Ixora Lobbii Loud.	RUBIACEAE	ไม้พุ่ม
49.	เข็มป่า	เข็มป่า	Ixora Cibdela Craib .	RUBIACEAE	ไม้พุ่ม
50.	เข้าหมื่นแกง	ขมิ้น	Curcuma Longa Linn .	ZINGIBERACEAE	ไม้ล้มลุก
51.	เข้าหมื่นขึ้น	ขมิ้นอ้อย, ข่านเหลือง	Curcuma zedoaria Rose .	ZINGIBERACEAE	ไม้ล้มลุก
52.	เชื่อง	เต่าร้าง, เต่าร้าง, เชื่องหนู	Caryota mitis Lour.	ARECACEAE	ปาล์ม

ลำดับ	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อสามัญ/ชื่ออื่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ประเภท
53.	เข้าหมื่นเครือ	ขมิ้นชัน , ขมิ้นคำ , แหนเครือ , ขมิ้นฤๅษี	Curcuma loga Linn .	ZINGIBERACEAE	ไม้ล้มลุก
54.	เชือกแข้งม้า	กระดังบาย, กระดังใบ	Leea indica Merr .	LEEACEAE	ไม้พุ่ม
55.	แชมเหลียง	จั่นตากหงาย, ม้วนตากหงาย	Arundina gramnifolia, Schlecler	ORCHIDACEAE	ไม้ยืนต้น
56.	คิ้วงูน้อย	พันงูเล็ก	Achyranthes sapera Linn .	AMARANTHACEAE	ไม้ล้มลุก
57.	คิ้วงูหลวง	พันงูขาว, หญ้าตีนงูขาว, คิ้วงู	Achyranthes arpera Linn .	AMARANTHACEAE	ไม้ล้มลุก
58.	คว่ำตายหงายเป็น	คว่ำตายหงายเป็น, มะตบ	Kalanchoe pinnata (Lamk.) Pers.	CRASSULACEAE	ไม้ล้มลุก
59.	คำปู้จู้	ดาวเรือง	Tagetes erecta Linn .	COMPOSITAE	ไม้ล้มลุก
60.	เค็ดเก๊า	คึดเค๊าเครือ , เค็ดเค๊า	Randia siamensis Craib.	RUBIACEAE	ไม้พุ่มกิ่งเลื้อย
61.	เครือก้องแกบ	รางแดง, เถาวัลย์เหล็ก	Ventilago denticulata Wild.	RHAMNACEAE	ไม้พุ่มกิ่งเลื้อย
62.	เครือเขากวาง	เครือบ้านเขากวาง			ไม้เถา
63.	เครือเขากว่าว	เครือกว่านขน			ไม้เถา
64.	เครือเขาคำ	ฝอยทอง	Cuscuta chinensis Lamk .	CUSCUTACEAE	ไม้ล้มลุก
65.	เครือเขาน้ำ	เถาวัลย์ปูน, ส้มเอี้ยง, ส้มละออม, เถาพันซ้าย	Cissus repanda Vahl .	-	ไม้เถา
66.	เครือเขาหลงตัวผู้				ไม้เถา
67.	เครือเขาหลงตัวเมีย				ไม้เถา
68.	เครือเจน	ตีนเป็ดเครือ , ตีนเป็ดเถา , เถาเอ็นอ่อน , เถาเปื่อย	Ichmncarpus frutescens L.	APOCYNACEAE	ไม้เถา
69.	เครือเดาน้อย				ไม้เถา
70.	เครือเดาหลวง	ข้าวเย็น	Smilax macrophulla, Roxb.	LILIACEAE	ไม้เถา
71.	เครือตีนตั้ง	งวงซุ่ม, เครือเขามวก	Combretum pilosum Roxb .	COMBRETACEAE	ไม้พุ่ม
72.	เครือน้ำครึ่ง				ไม้เถา
73.	เครือป่าแตก	กระทงลาย, เถากระทงลาย	Celastrus paniculata , Willd .	CELASTRACEAE	ไม้พุ่ม
74.	เครือม้วย				ไม้เถา
75.	เครือสารข้าว	ข้าวสารบ้าน, ข้าวสารดอกเล็ก	Raphistemma hooperianum, (Blume) Decne.	ASCLEPIADACEAE	ไม้เถา
76.	เครือหนามแน่น	รางจืด, กำลั้งช้างเผือก	Thunbergia Laurifolia Linn .	ACANTHACEAE	ไม้เถา

ลำดับ	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อสามัญ/ชื่ออื่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ประเภท
101.	จุมปี	จำปี	Michelia abba DC.	MAGNOLIACEAE	ไม้ยืนต้น
102.	ชบา	ชบา	Hibiscus rosa-sinensis Linn.	MALVACEAE	ไม้ยืนต้น
103.	ชะแล	แกแล , ช้อยย่าน , สาล แล , สะแล	Broussonetia Kurzii Coner.	MORACEAE	ไม้พุ่ม
104.	ชอมพอ	หางนกยูง	Delonix regoa	LEGUMINOSAE	ไม้ยืนต้น
105.	ดอกซีโก้	ผกากรอง, ก้ามกุ้ง, สามสิบ	Lantana camara L.		ไม้ล้มลุก
106.	ดอกคำใต้	กระดินเทศ	Acacia farnesiana (Linn.) Willd.	MIMOSACEAE	ไม้พุ่ม
107.	ดอกด้ายหงอนไก่	หงอนไก่ไทย, ดอกด้าย	Celosia argentea Linn .	AMARANTHACEAE	ไม้ล้มลุก
108.	ดอกตะลอม	บานไม่รู้โรย	Gomphrena globosa Linn.	AMARANTHACEAE	ไม้ล้มลุก
109.	ดองดึง	ดาวดึงส์, พันมหา	Gloriosa superba , Linn .	LILIACEAE	ไม้เถา, เหง้า
110.	ดิงหว่า	เนระพูสีไทย	Tacca chamtrii Andre .	TACCACEAE	ไม้ล้มลุก
111.	ดีปลี	ประดงข้อ, พืชพญาไฟ	Piper Sylvarum .	PIPERACEAE	ไม้เถา
112.	ดีหมี่	มะดีหมี่, จ้ามะไฟ, กาไล, กำไล	Cleidion javanicum., Blume.	EUPHORBIACEAE	ไม้ยืนต้น
113.	ตุ๊กไก่ดำ	กระตุ๊กไก่ดำ, บัวลาดำ	Gendarussa vulgaris Nees.	ACANTHACEAE	ไม้พุ่ม
114.	เดือดิน	มะเดือเถา, มะเดือ เครือ	Aganosma marginata, G. Don.	APOCYNACEAE	ไม้เถา
115.	เดือปอง	มะเดือปล้อง, เดือสาย	Ficus hispida Linn . f.	MORACEAE	ไม้ยืนต้น
116.	โตไม่รู้ล้ม	โตไม่รู้ล้ม, หญ้าสามสิบสองราก	Elephantopus scaber Linn .	COMPOSITAE	ไม้ล้มลุก
117.	ต้นเดียน	เทียนบ้าน	Impatiens balsamina Linn.	BALSAMINACEAE	ไม้ล้มลุก
118.	ตะเคียน	ตะเคียน	Dipterocarpaceae .		ไม้ยืนต้น
119.	ดัดเต่า	ดัดเต่าตัน, มะไฟผี, เรือน กวาง	Diospyros ehitoides Wall .	EBENACEAE	ไม้ยืนต้น
120.	ตานผัก	ตานผัก	Crotalaria ferruginea Gran. ex. Benth	FARACEAE	ไม้ล้มลุก
121.	ตานเหลียง	กะแจะ	Ochha wallichii .		ไม้พุ่ม
122.	ตีนตุ๊กโต	ตีนตุ๊กแก	Lgodium flexuosum, (Linn) Sw.	SCHIZAEACEAE	เฟิร์น
123.	ตีนนก	-	Vitex limonifolia Wall .	LABIATAE	ไม้ยืนต้น
124.	ตีนเป็ดตัน	พญาสัตบรรณ	Alstonia scholaris (Linn.) R. BR.	APOCYNACEAE	ไม้ยืนต้น
125.	ตุ้มต็อก	โทงเทง, ทำทอก, บำ ตอมต็อก	Physalis minima L.	SOLANACEAE	ไม้พุ่ม
126.	ตุน	บอนตุน	Colocasia indica Hassk. (Syn.)	ARACEAE	ไม้ล้มลุก

ลำดับ	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อสามัญ/ชื่ออื่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ประเภท
127.	เคย	เคยหอม	Pandanus odorus Ridl.	PANDANCEAE	ไม้ล้มลุก
128.	แดงเปิดเครือ	แดงหนู, แดงเถื่อน	Zehneria marginata Keraud. Ayw		ไม้เถา
129.	ถ่อน	ทั้งถ่อน, พญาช้างเผือก	Albizia procera, Benth.	MIMOSEAE	ไม้ยืนต้น
130.	ถั่วปู	ถั่วพู	Psophocarpus tetragonolobus DC.	PAPILIONACEAE	ไม้เถา
131.	ถั่วแปบ	ถั่วแปบ	Dolichos lablab Linn.	FABACEAE	ไม้ล้มลุก
132.	ถั่วเสียนป่า	ถั่วเสียนป่า	Pueraria phaseoloides(Roxb.) Benth.	FABACEAE	ไม้เลื้อย
133.	ถ่านไฟผี	ตาลดำ, มะเกลือป่า	Rhinacanthus nasutus L.	ACANTHACEAE	ไม้ยืนต้น
134.	ทองดี	ทองกลางใบมน,ทอง แค	Erythrina sulerosa Roxb .	PAPILIONACEAE	ไม้ยืนต้น
135.	ทองพันชั่ง	ทองคันทั่ง, หญ้ามันไก่	Rhinacanthus nasutus Kurz .	ACANTHACEAE	ไม้ล้มลุก
136.	นั่งดั่งล้าง	-	Verbena officianlis Linn.	VERBENACEAE	ไม้ล้มลุก
137.	นมวัว	-	Gonio thalamus laoticys	ANNONACEAE	ไม้เถา
138.	เนาโน	สะแกแสง	Cananga latifolia Finet .	ANNONACEAE	ไม้ยืนต้น
139.	บอนหวาน	บอน	Colocasia esculenta Sahott.	ARACEAE	ไม้ล้มลุก
140.	บัวหลวง	พุทธศร,พุทธรักษากิน หัว	Canna edulis Ker-Gawl.	CANNACEAE	ไม้หัว
141.	บักก้อ	ทับทิม	Punica granatum Linn .	PUNICACEAE	ไม้ยืนต้น
142.	บักกอม	กอมขน,คิงูดัน,กอมขน ดำ	Picrasma Javanica.	SIMAROUBACEAE	ไม้พุ่ม
143.	บักก่องเข้า	มะก่องข้าว,ตอแปด	Abutilon indicum Sweet.	MALBACEAE	ไม้พุ่ม
144.	บักก้ง				ไม้พุ่ม
145.	บักกายขัด	มะกายเครือ,มะกายคึด คำแสด	MALLOTUS REPANDUS WILLD.	Euphorbicaceae .	ไม้ยืนต้น
146.	บักกายหุ่ม	คำไทย,ชาติ	Bixa orellana Linn.	BIXACEAE	ไม้ยืนต้น
147.	บักกาดัน	มะกล่ำตาหนู, มะกล่ำ แดง	Adenanthera pavonina Linn.	MIMOSACEAE	ไม้ยืนต้น
148.	บักเกว้น	ตะขบไทย	Flacourtia cataphracta Roxb	FLACOURTIACEAE	ไม้ยืนต้น
149.	บักเก้ม	มะกอกเกลื่อน	Canarium subulatum Guill .	BURSERACEAE	ไม้ยืนต้น
150.	บักขันด	สับปะรด	Ananas comosus (Linn.) Merr.	BROMELIACEAE	ไม้ล้มลุก
151.	บักขาม	มะขาม	Tamarindus indica Linn .	CAESALPINIACEAE	ไม้ยืนต้น

ลำดับ	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อสามัญ/ชื่ออื่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ประเภท
152.	ป่าขามเครือ	มะขามเครือ	Roureopsis stenopetala Schellenb.	CONNARACEAE	ไม้เถา
153.	ป่าขามเทศ	มะขามเทศ	Lycopersicon esculentum Mill.	SOLANACEAE	ไม้ยืนต้น
154.	ป่าขามป้อม	มะขามป้อม	Phyllanthus emblica, Linn.	EUPHORBIACEAE	ไม้ยืนต้น
155.	ป่าขามป้อมดิน	ลูกใต้ใบ	Phyllanthus amarus Schum & Thonn.	EUPHORBIACEAE	ไม้ล้มลุก
156.	ป่าขี้ห้า	หว่า	Peristrophe lanceolaria Roxb	ACANTHACEAE	ไม้ยืนต้น
157.	ป่าขี้ฮ่าย	หมากขี้ฮ่าย, กวาย, หนามจาย	Terminalis triptera Stapf.	MELIACEAE	ไม้ยืนต้น
158.	ป่าขูด	มะกรูด	Citrus hystrix DC.	RUTACEAE	ไม้พุ่ม
159.	ป่าเข้า		Solanum trilobatum.		ไม้เถา
160.	ป่าเชื้อแจ้	มะเชื้อแจ้	Scouridaca inappendiculata Hassl	POLYGALACEAE	ไม้ยืนต้น
161.	ป่าเชื้อบ้า	ลำโพง, กาสลัก	Catura metel Linn., D. alba Nees	SOLANACEAE	ไม้ล้มลุก
162.	ป่าแข้งข้า				ไม้ยืนต้น
163.	ป่าคำ	มะคำ	Sindora siamensis Miq.	FABACEAE	ไม้ยืนต้น
164.	ป่าเค็ดขน				ไม้ยืนต้น
165.	ป่าเค้า	มะเค้า	Schleichera oleosa Merr.	SAPINDACEAE	ไม้ยืนต้น
166.	ป่าแคว้งกูลา	มะเชื้อพวง	Solanum torvum Sw.	SOLANACEAE	ไม้พุ่ม
167.	ป่าแคว้งเครือ	มะเชื้อเครือ, แคว้งขาว, มะแว้งเถา	Solanum trilobatum Linn.	SOLANACEAE	ไม้เลื้อย
168.	ป่าชัก	ประคำดีควาย	Sapindus rarak A.DC.	SAPINDACEAE	ไม้ยืนต้น
169.	ป่าตัน	พุทรา	Zizyphus jujuba Lamk.	RHAMNACEAE	ไม้ยืนต้น
170.	ป่าตันขอ	เล็บเหยี่ยว, หมากกระทันช้าง	Zizyphus oenoplia (Linn.) Mill.	RHAMNACEAE	ไม้เถา
171.	ป่าตาเสือ	ยอ	Morinda citrifolia Linn.	RUBIACEAE	ไม้ยืนต้น
172.	ป่าตัง	มะตูมกา, ตูมกา, ตูมเต็น	Aegle mermelos Corr.	RUTACEAE	ไม้เถายืนต้น
173.	ป่าแตบ	ด้อยติง, อังกาบ	Ruellia tuberosa Linn.	ACANTHACEAE	ไม้ล้มลุก
174.	ป่านอดตัวเมีย	มะเดื่อหอม, เดื่อหอม, นอดหอม	Ficus hispida Linn.	MORACEAE	ไม้ยืนต้น
175.	ป่านอแน	น้อยหน่า	Annona squamosa Linn.	ANNONACEAE	ไม้ยืนต้น
176.	ป่านะ	สมอไทย	Terminalia chebula Retz.	COMBRETACEAE	ไม้ยืนต้น

ลำดับ	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อสามัญ/ชื่ออื่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ประเภท
177.	ปานาว	มะนาว	<i>Citrus ausantifolis</i> Swing	RUTAEAE	ไม้พุ่ม
178.	ปานิวพะ	แห้วหนู			ไม้พุ่ม
179.	ปาแฟน	มะแฟน	<i>Protium serratum</i> Engler .	BURSERACEAE	ไม้ยืนต้น
180.	ปามา	มะเมา	<i>Scurrudaca</i> <i>inappendiculatattasl.</i>	POLYGALACEAE	ไม้พุ่ม
181.	ปามัน	มะมัน	<i>Elaeocarpus stipularis</i>	ELAEOCARPACEAE	ไม้พุ่ม
182.	ปาเมาหลวง	มะเมาหลวง	<i>Antiderma ghaesembilla</i> Gaertn.	STILAGINACEAE	ไม้พุ่ม
183.	ปาริดไม้	เพกา, ลิ่นฟ้า	<i>Oroxylum indicum</i> Vent .	BIGNONIACEAE	ไม้ยืนต้น
184.	ปาหนุน	ขนุน	<i>Artocarpus heterophyllus</i> Lamk..	MORACEAE	ไม้ยืนต้น
185.	ปาหมัน	ฝรั่ง	<i>Psidium guajava</i> Linn .	MYRTACEAE	ไม้ยืนต้น
186.	ปาหุ้งอัว	สบู่ดำ, สบู่ขาว	<i>Jatropha curcas</i> Linn .	EUPHOBACEAE	ไม้พุ่ม
187.	ปาโอ	ส้มโอ	<i>Citrus maxima</i> Merr.	RUTACEAE	ไม้ยืนต้น
188.	ปาฮกฟ้า	รกฟ้า, หุ้งฟ้า, เขือก, กิ่ง อง	<i>Terminalia alata</i> , Heyme	COMBRETACEAE	ไม้ยืนต้น
189.	ปาฮะนาก	ถั่วแระผี, ถั่วแระป่า, ถั่วมะฮะ	<i>Moghania lineata</i> (L.) Ktze.	LIGUMINOSE	ไม้พุ่ม
190.	นุกรอ	กระแตง, หัววัน	<i>Amorphophallus</i> <i>Campanulatus</i> Blume. Ex. Decne.	ARACEAE	ไม้พุ่ม
191.	เบญจมาศดอย	เบญจมาศป่า	<i>Ethulia megacephala</i> Sch.- Bip.	ASTERACEAE	ไม้ล้มลุก
192.	เบี้ยไม้	เกล็ดนาคราช, กีบม้าลม	<i>Dischidia imbricata</i> warb.	ASCLEPIADACEA	ไม้ล้มลุก
193.	แบกเบา				ไม้ล้มลุก
194.	ปลาบแก้ง	ผักปลาบ, ผักปลาบใบ แคบ, กินกุ่มน้อย	<i>Commelina diffusa</i> Burm.f.	COMMELINACEAE	ไม้ล้มลุก
195.	ปลาบจ้าง	ผักปลาบข้าง	<i>Floscopa scandens</i> Lour .	COMMELINACEAE	ไม้ล้มลุก
196.	ปลายลาน	ต้นไผ่, รังไก่	<i>Eurya acuminata</i> DC. Var. <i>acuminata</i>	THEACEAE	ไม้ยืนต้น
197.	ป้อรง	ป้อรง			ไม้ยืนต้น
198.	ป้อบิด	ป้อบิด, ป้อทับ, ข้าวจี	<i>Helicteres isors</i> Linn.	STERCULIACEAE	ไม้ยืนต้น
199.	ป้อพาน	ป้อพาน	<i>Colona auriculata</i> Craib.	TILIACEAE	ไม้ยืนต้น
200.	ป้อมีน	ป้อมีน			ไม้ยืนต้น
201.	ป้อเรียง	ป้อเรียง			ไม้ยืนต้น
202.	ป้อสา	ป้อกระสา	Moraceae		ไม้ล้มลุก

ลำดับ	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อสามัญ/ชื่ออื่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ประเภท
203.	บันแก	-	<i>Albizia lucidior</i> Nielsen.	LEGUMINOSAE	ไม้ยืนต้น
204.	บ้านเกื่อน	ดอกรัก	<i>Calotropis gigantea</i> , R.Br.	ASCLEPIADACEAE	ไม้พุ่ม
205.	บึงซื่อน	บึงชะมด, นางแย้ม, ล้วนใหญ่	<i>Clerodendron fragrans</i> Vent.	VERBACEAE	ไม้พุ่ม
206.	ปัดเตาะ	พุดอ	<i>Azima sarmentosa</i> , Benth.		ไม้ยืนต้น
207.	ปัดปิวขาว	เจตมูลเพลิงขาว	<i>Plumbago zeylanica</i> Linn.	PLUMBAGINACEAE	ไม้พุ่ม
208.	ปิกผีเสื้อ	ผีเสื้อขาว, ใบต่างดอก, แก้วขาว	<i>Mussaenda Kerrii</i> .	RUBIACEAE	ไม้พุ่มรอเลื้อย
209.	ปิกแมลงสาบ	ก้ามปู, ก้ามปูหลุด	<i>Zebrina pendula</i> (Schnizl.)	COMMELINACEAE	ไม้ล้มลุก
210.	ปีเครือ				ไม้เถา
211.	ปุดใหญ่	-	<i>Etlingera littoralis</i> Gleseke	ZINGIBERACEAE	ไม้ล้มลุก
212.	ปุมเบ้ง	ปุมเบ้ง, ปมเบ้ง, เบ้งนก	<i>Phoenix acaulis</i> , Ham.	PALMAE	ไม้ยืนต้น
213.	ปูจ้าง	พลูช้าง	<i>Scindapsus</i> spp.	ARACEAE	ไม้เถา
214.	ปูนก	ชะพลูใบเล็ก, นมวา, ผักแค	<i>Piper samentosum</i> Roxb.	PIPERACEAE	ไม้ล้มลุก
215.	ปรู	ปรู, มะตาดปู, มะเกลือก, ปลู, ผลู	<i>Alangium salviifolium</i> Wang.	ALANGIACEAE	ไม้พุ่ม
216.	ปูลิง	ชะพลู, พลูแก, ผักอีไร	<i>Piper samentosum</i> Roxb.	PIPERACEAE	ไม้ล้มลุก
217.	ปูเลย	ไพล	<i>Zingiber cassumunar</i> Roxb.	ZINGIBERACEAE	ไม้ล้มลุก
218.	เป้าตองแตก	หนดี, ตองแตก	<i>Baliospermum maxillare</i> , Blume.	EUPHORBIACEAE	ไม้ยืนต้น
219.	เป้าน้อย	เป้าน้อย	<i>Cronton Joufra</i> , Roxb.	EUPHORBIACEAE	ไม้ยืนต้น
220.	เป้าแม่กำเดือน	เป้าหลวง, เป้าเลือด	<i>Cronton siamensis</i> , Craib	EUPHORBIACEAE	ไม้ยืนต้น
221.	โปยปาว	ตะแบก	<i>Lagerstroemia edlyculata</i> Kurr.	LYTHRACEAE	ไม้ยืนต้น
222.	โปยสะแอน	ตะแบกเลือด, โปยเลือด	<i>Lagerstroemia edlyculata</i> Kurr.	LYTHRACEAE	ไม้ยืนต้น
223.	ผักกาดโคก	เหงือกปลาหมอป่า	<i>Blumeopsis flava</i> (DC.) Gagnep.	ADTERACEAE	ไม้ล้มลุก
224.	ผักกาดส้ม	ผักกาดส้ม	<i>Rumex crispus</i> Linn.	PLOYGONACEAE	ไม้ล้มลุก
225.	ผักกูด	ผักกูด, กูดขาว	<i>Dtyopteris amboinensis</i> Ktze.	DRYOPTERIDACEAE	เฟิร์น
226.	ผักกูดก้อง	กูดเครือ, หญ้าลิมา	<i>Lygodium flexuosm</i> (Linn.) Sw.	SCHIZAEACEAE	เฟิร์น
227.	ผักชีขาว	สะเดาดิน, ผักขม, ผักขวง	<i>Glinus oppositifliuss</i> A. DC.	AIZOACEAE	ไม้ล้มลุก

ลำดับ	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อสามัญ/ชื่ออื่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ประเภท
228.	ผักขี้มด	ชุมเส็ด, ไคร้เส็ด	Glochidion hirsutum Muell Arg.	EUPHORBIACEAE	ไม้พุ่ม
229.	ผักขี้หนู	ผักขี้หนู	Raphanus sativus Linn .	CRUCIFERAE	ไม้ล้มลุก
230.	ผักคันทอง	ผักคันทอง, ผักก้านตรง, ผักก้านถึง	Colubrina asiatica Brongn.	RHAMNACEAE	ไม้พุ่ม
231.	ผักคราด	ผักคราดหัวแหวน, ผักตมหนู	Spilanthes paniculata Wall.ex DC	ASTERACEAE	ไม้ล้มลุก
232.	ผักคาวตอง	พลูดาว	Houttuynia cordata Thumb .	SAURURACEAE	ไม้เถา
233.	ผักแคบ	ผักตำลึง, ผักสืบาท	Coccinia grandis Voigt .	CUCURBITACEAE	ไม้เถา
234.	ผักจอยนาง	เถาย่านาง, ผักหญ้านาง, เหนานาง, เถาวัลย์เขียว	Tiliacora triandia.	MENISPERMACEAE	ไม้เถา
235.	ผักติ๊ด	ต้อยติ๊ด, ตังติ๊ด, ตันหมากติ๊ด	Solanum spirale Roxb .	SOLANACEAE	ไม้ล้มลุก
236.	ผักบัว	หางปลาช่อน, ผักบั้ง, ผักแดง	Emilia sonchifolia DC.	COMPOSITAE	ไม้ล้มลุก
237.	ผักบั้ง	ผักทอดยอด, ผักบั้งไทย, ผักบั้งนา	Ipomoea aquatica Forsk .	CONVOLVULACEAE	ไม้เถา
238.	ผักปอด	แพงพวย	Catharanthus roseus G.Don.	APOCYNACEAE	ไม้ล้มลุก
239.	ผักบั้ง	ผักปลัง, ผักบักดิน, ผักปิ้งใหญ่	Basella alba Linn .	BASELLACEAE	ไม้เถา
240.	ผักเป็ดแดง	ผักเป็ดแดง, ผักเป็ด	Alternanthera sessilis (Linn.) R.Br.	AMARANTHACEAE	ไม้ล้มลุก
241.	ผักเผ็ด	ผักคราดหัวแหวน	Spilanthes paniculata Wall. Ex DC.	ASTERACEAE	ไม้ล้มลุก
242.	ผักเผ็ดขม	ผักคราด	Synedrella nodiflora (L.) Gaertn.	ASTERACEAE	ไม้ล้มลุก
243.	ผักไผ่	ผักแพรว	Polygonum odoratum Lour .	POLYGONACEAE	ไม้ล้มลุก
244.	ผักไผ่น้ำ	สร้อยทับทิม	Polygonum barbatum Linn.	POLYGONACEAE	ไม้ล้มลุก
245.	ผักแว่นบก	ผักแว่น, ผักลิ้นปี	Marsilea crenata Presl.	MARSILEACEAE	ไม้ล้มลุก
246.	ผักสลิด	ขจร	Telosma minor Craib .	ASCLEPIADACEAE	ไม้เถา
247.	ผักเสี้ยน	ส้มเสี้ยน	Cleome gynandra Lin .	CAPPARIDACEAE	ไม้ล้มลุก
248.	ผักเสี้ยว	ขงโค, เสี้ยวดอกแดง	Andenia bridifolra craib.	LEGUMINOSAE	ไม้ยืนต้น
249.	ผักแว่น	เถาวัลย์ดำ	Marsdenia glabra Cost.	ASCLEPIADACEAE	ไม้เถา
250.	ผักหนอก	บัวบก	Centella asiatica (Linn .) Urban	UMBELLIFERAE	ไม้ล้มลุก
251.	ผักหละ	ชะอม	Acacia pennata (L.) Willd .	MIMOSEAE	ไม้พุ่ม

ลำดับ	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อสามัญ/ชื่ออื่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ประเภท
252.	ผักโหมหนาม	ผักโหมหนาม	Amaranthus spinosus Linn .	AMARANTHACEAE	ไม้ล้มลุก
253.	ผักฮ้วนหมู	กระทุงหมาบ้า , เครือ เขาหมู , เกาคัน	Dregea volubilis Benthex Hook.(Stapf.)	ASCLEPIADACEAE	ไม้เถา
254.	ผักซองแสง	โสน,โสนหิน,โสนกิน ดอก	Sesbania javanica Miq.	PAPILIONACEAE	ไม้ล้มลุก
255.	ผักชากกล้วย	ผักกระสัง	Peperomia pellucida Korth .	PEPEROMIACEAE	ไม้ล้มลุก
256.	ผาแป้ง	ข้าแป้ง, ขาดาย, มะเขือ ดง	Salanum verbascifolium Linn.	SOLANACEAE	ไม้พุ่ม
257.	ผีเสื้อน้อย	คนทีสอขาว , แก้มขาว	Vitex trfolia Linn .	RUBLACEAE	ไม้พุ่ม
258.	ผีเสื้อหลวง	กรวยป่า,หมากผ่าสาม, ก้วย	Casearia Grewiaefolia Vent .	FLACOURTIACEAE	ไม้ยืนต้น
259.	ไผ่ตง	ไผ่ตง	Dendrocalamus asper Back	GRAMINEAE	ไม้ล้มลุก
260.	ฝ้ายหินมา	ฝ้ายป่า	Abelmoschus moschatus Medic.	MALVACEAE	ไม้พุ่ม
261.	พญาขอ	เสลดพังพอนตัวเมีย , พญาปล้องคำ	Clinacanthus nutans (Burm.f.) Lindau.	ACANTHACEAE	ไม้พุ่ม
262.	พระพาย	กรุงเขมา,กุ่มหมอน้อย			ไม้เถา
263.	พริกแด่	พริกขี้หนู	Capsicum frutescens Linn.	SOLANACEAE	ไม้พุ่ม
264.	เพี้ยฟาน	หวดหมอน,หมี,แสน โคก	Clausena excavata Burm.f.	RUTACEAE	ไม้พุ่ม
265.	ฟักแก้ว	ฟักทอง	Cucurbita moschata Decne.	CUCURBITACEAE	ไม้เถา
266.	เพี้ยดิน				ไม้หัว
267.	มะเกว้น	ตะขบไทย	Flacourtia cataphracta Roxb	FLACOURTIACEAE	ไม้ยืนต้น
268.	มะดูก	ยายปลวก , บักโคก	Siphonodon celastrineusgriff.	CELASTRACEAE	ไม้ยืนต้น
269.	มะนอยจำ	บวบขม, นมพิจิตร	Trichosanther cucumerina Linn.	CUCURBITACEAE	ไม้ล้มลุก
270.	มะยม	มะยม	Phyllanthus acidus Skeels.	EUPHORBIACEAE	ไม้ยืนต้น
271.	มะลิซ้อน	มะลิซ้อน	Jasminum sambac Linn .	OLEACEAE	ไม้พุ่ม
272.	มะลิวัลย์	มะลิวัลย์	Jasminum funale Decne.	OLEACEAE	ไม้เถา
273.	มะหอย	มะระขี้นก, ผักไห้, ผัก ไซ	Momordica charantia Linn .	CUCURBITACEAE	ไม้เถา
274.	มันเหลียม				ไม้เถา
275.	มูกต้น	โมก	Wrightia pubescens R . Br .	AROCYNACEAE	ไม้พุ่ม
276.	มูกนัง	มูกนาง , มูกน้อย	Holarrhaena curtisii .		ไม้พุ่ม

ลำดับ	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อสามัญ/ชื่ออื่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ประเภท
277.	เมื่อย		Gnetum montanum Marlgr.	GNETACEAE	ไม้เถา
278.	เม้าตาควาย	เม้าสร้อย	Antidesma acidum Retz .	STILAGINACEAE	ไม้พุ่ม
279.	เม้าสาย	เม้าไซปลา, มังเม้า	Antidesma ghaesembilla Gaertn.	STILAGINACEAE	ไม้พุ่ม
280.	ไม้ก่อหยุ่ม	มะกอกเปลือกขน	Castanopsis argyrophylla .		ไม้ยืนต้น
281.	ไม้ก่อเอ็บ	มะกอกเปลือกเกลี้ยง	Quercus vestita .		ไม้ยืนต้น
282.	ไม้กาง	คาง, กาง, คาง, คางแดง	Albizzia lebbeckoides (D.C.) Benth	FABACEAE	ไม้ยืนต้น
283.	ไม้กึก	อ้อยช้าง	Lamea coromandelica , Merr	ANACARDIACEAE	ไม้ยืนต้น
284.	ไม้แข่งกว้าง	แข่งกวาง	Wendlandia tinetoria .		ไม้ยืนต้น
285.	ไม้ค้ำ	ตะคร้ำ, กะตึบ, ค้ำ, หวิด	Garuga pinnata Roxb.	BURSERACEAE	ไม้ยืนต้น
286.	ไม้แฉะ	ไม้เต็ง, จิก , ไม้ชาด	Dipterocarpusturbinatus .	DIPTEROCAPACEAE	ไม้ยืนต้น
287.	ไม้โจ๊ก	ตะคร้อ, มะโจ๊ก , เคาะจัก	Schleichera oleosa Merr.	SAPINDACEAE	ไม้ยืนต้น
288.	ไม้ช้อ	เผิง, แดงขาว, แก้มอัน	Gemelina arborea Roxb.	VERBENACEAE	ไม้ยืนต้น
289.	ไม้ชางคำ	ไผ่ชาง	Bambusa spp.	GRAMINEAE	ไม้ล้มลุก
290.	ไม้ตุ๋	ประตุ๋	Pterocarpus macrocarpa.	FABACEAE	ไม้ยืนต้น
291.	ไม้ตอง	จิกนา , กระโดนน้ำ	Barringtonia acutangula Gaertn.	BARRINGTONIACEAE	ไม้ยืนต้น
292.	ไม้ติ้ว	ติ้วขน	Cratoxylum formosum spp. Prunifolium.	HYPERICACEAE	ไม้ยืนต้น
293.	ไม้ตุ๊ด				ไม้ยืนต้น
294.	ไม้ตุ้ม				ไม้ยืนต้น
295.	ไม้เนา	สะแกแสง, เผิง, จันทะบันนา	Cananga latifolia finet & Gagnep	ANNONACEAE	ไม้ยืนต้น
296.	ไม้บง	ไผ่บง	Bambusa spp.	GRAMINEAE	ไม้ล้มลุก
297.	ไม้ปุย	กระโดน, ปุย, หูกวาง	Careya sphaerica Roxb.	BARRINGTONIACEAE	ไม้ยืนต้น
298.	ไม้ปี	ปีจัน , ปีพง	Dalbergia cana	LEGUMINOSAE	ไม้ยืนต้น
299.	ไม้เปา	รัง, ฮัง	Shorea siamensis	HYPERICACEAE	ไม้ยืนต้น
300.	ไม้ยมหิน	สะเดาหิน	Chukrasia velutina .	MELIACEAE	ไม้ยืนต้น
301.	ไม้เรียง	เลียง	Berrya mollis	TILIACEAE	ไม้ยืนต้น
302.	ไม้ไร่	ไผ่ไร่	Bambusa spp.	GRAMINEAE	ไม้ยืนต้น
303.	ไม้ลิ้มขี้				ไม้ยืนต้น
304.	ไม้ลุง	ไม้กร่าง, นิโครธ	Ficus altissima bilume.	MORACEAE	ไม้ยืนต้น
305.	ไม้ละ				ไม้ยืนต้น

ลำดับ	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อสามัญ/ชื่ออื่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ประเภท
306.	ไม้หัด	ขึ้นนอนคายน , หัด	<i>Celtis tetrandra</i> .	ULMACEAE	ไม้ยืนต้น
307.	ไม้ห้าดง	มะห้า	<i>Syzygium albiflorum</i>	MRTACEAE	ไม้ยืนต้น
308.	ไม้เหว				ไม้ยืนต้น
309.	ไม้เหียง	เหียง , ยางเหียง	<i>Dipterocarpus optusifolus</i> , Teysm.	DIPTEROCARPACEAE	ไม้ยืนต้น
310.	ไม้ชักน้อย	รักน้อย	<i>Gynura bicolor</i> Dc .	ANACARDIACEAE	ไม้ยืนต้น
311.	ไม้ชักหลวง	รักใหญ่	<i>Gluta usitata</i> Wall .	ANACARDIACEAE	ไม้ยืนต้น
312.	ย้อมตีนหมา	ระย้อมใหญ่ , ระย้อมหลวง	<i>Rauvolfia camvodiand</i> .	APOCYNACEAE	ไม้พุ่ม
313.	ยาบ	ยาบใบยาว	<i>Berrya mollis</i>	TILIACEAE	ไม้พุ่ม
314.	ยาเย็น	สตรอบเอร์ปา	<i>Duchesnea indica</i> (Andr.)Foeke.	ROSACEAE	ไม้ล้มลุก
315.	ระยับพิษ	ระยับ, ต้นดับพิษ, หัวใจ ไวยราพ	<i>Phyllanthus</i> .	EUPHORBIACEAE	ไม้พุ่ม
316.	ลมแล้ง	คูน	<i>Cassia fistula</i> Linn.	LEGUMINOSAE	ไม้ยืนต้น
317.	ละหุ่ง	ละหุ่ง	<i>Ricinus communis</i> Linn .	EUPHORBIACEAE	ไม้ล้มลุก
318.	ลับมีนน้อย	ชุมเห็ดไทย, ชุมเห็ดเล็ก	<i>Cassia occidentalis</i> Linn.	FABACEAE	ไม้ยืนต้น
319.	ลับมีนหลวง	ชุมเห็ดเทศ, ชุมเห็ด ใหญ่	<i>Cassia spectabilis</i> DC.	FABACEAE	ไม้ยืนต้น
320.	ลำผะพาย	พิพาย, ลำผะพาย	<i>Capparis zeylamica</i> Linn.	CLAEOCARPACEAE	ไม้พุ่ม
321.	ลูกใต้ใบ	มะขามป้อมดิน, หญ้าใต้ ใบ	<i>Phyllanthus urinaria</i> Linn.	EUPHORBIACEAE	ไม้ล้มลุก
322.	ลำไยป่า	ลำไย	<i>Dimocarpus longan</i> Lour .	SAPINDACEAE	ไม้ยืนต้น
323.	เล็บครุฑ	เล็บครุฑ	<i>Polyscias feuticosa</i> Harms .	ARALIACEAE	ไม้พุ่ม
324.	เล็บมือนาง	เล็บมือนาง	<i>Quisqualis indica</i> Linn.	COMBRETACEAE	ไม้พุ่ม
325.	ว่าน 108	ผื่นต้น, หนุมานตัวผู้	<i>Jatropha multifida</i> Linn .	EUPHORBIACEAE	ไม้พุ่ม
326.	ว่านกาบหอย	ว่านกาบหอย	<i>Rhoeo discolor</i> Hance.		ไม้ล้มลุก
327.	ว่านเข้าพรรษา				ไม้ลงหัว
328.	ว่านงูปลา	หญ้าตีนงูขาว , พันงู	<i>Achyranthes aspera</i> Linn.	AMARANTHACEAE	ไม้ล้มลุก
329.	ว่านทองใบม่วง	-	<i>Gynura bicolor</i> DC.	ASTERACEAE	ไม้ล้มลุก
330.	ว่านธรณีสาร	เสนียด	<i>Phyllanthus urinaria</i> Linn .	EUPHORBIACEAE	ไม้ยืนต้น
331.	ว่านไฟไหม้	ว่านหางจระเข้	<i>Aloe indica</i> Royle .	LILIACEAE	ไม้ล้มลุก
332.	ว่านมืดยับ	ว่านหางช้าง, นางรำ, ช้อยนางรำ	<i>Desmodium gyrans</i> .	PAPILIONAEA	ไม้พุ่ม
333.	ว่านเลือด	หนุมานประสานกาย, ว่านอ้อยช้าง	<i>Schefflera leucantha</i> Viguier	ARALIACEAE	ไม้พุ่ม

ลำดับ	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อสามัญ/ชื่ออื่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ประเภท
334.	ส้มกบ	ส้มลังกา	<i>Oxalis acetosella</i> Linn .	OXALIDACEAE	ไม้ล้มลุก
335.	ส้มกุ้ง	ส้มกุ้งน้อย	<i>Us martinii</i> Planch .	VITIDACEAE	ไม้พุ่ม
336.	ส้มขึ้น	ชมขึ้น, พิษนาควาซ, เขยตาย	-	-	ไม้ยืนต้น
337.	ส้มป่อย	ส้มป่อย	<i>Acacia rugata</i> Merr .	MIMOSACEAE	ไม้ยืนต้น
338.	ส้มผด	มะเหลียมหิน, มะผด, จันผัด	<i>Rhus chinensis</i> Mill.	ANACARDIACEAE	ไม้ยืนต้น
339.	สลี	โพธิ์	<i>Ficus religiosa</i> .	MORACEAE	ไม้ยืนต้น
340.	สะบันงาป่า	ค่าสามชิก , พญารากดำ	<i>Polyalthia cerasoides</i> Roxb .	ANNONACEAE	ไม้ยืนต้น
341.	สะเปาลม	สมี, สะเพาลม	<i>Sesbania aegyptiaca</i>	-	ไม้ยืนต้น
342.	สะลาบแจ้				ไม้พุ่ม
343.	สะเลียม	สะเดาบ้าน, เตา, จะดง	<i>Azadirachta indica</i> A.Juss Var. <i>siamensis</i> valetou.	MELIACEAE	ไม้ยืนต้น
344.	สัก	สัก	<i>Tectona grandis</i> Linn .	VERBENACEAE	ไม้ยืนต้น
345.	สักขีไก่	มันพร้าว	<i>Premna latifolia</i> var. <i>latifolia</i> .	LABIATAE	ไม้ยืนต้น
346.	สากเหล็ก	-	<i>Clinopodium umbrosum</i> (Bieb.) C. Koch.	LAMIACEAE	ไม้ล้มลุก
347.	สาบแ้งสาบกา	สาบแ้งสาบกา	<i>Ageratum conyzoides</i> Linn .	COMPOSITAE	ไม้ล้มลุก
348.	สามสิบสองดี	ฟ้าทะลายโจร	<i>Andrographis paniculata</i> Wall .	ACANTHACEAE	ไม้ล้มลุก
349.	สารข้าวตอก				ไม้ล้มลุก
350.	สารขี้มด				ไม้ล้มลุก
351.	สารขี้มอด				ไม้ล้มลุก
352.	สารเงิน				ไม้ล้มลุก
353.	สารดุย				ไม้ล้มลุก
354.	สารภีดอย	สารภี , บุนนาค	<i>Mesua ferrea</i> Linn.	GUTTIFERAE	ไม้ยืนต้น
355.	สารภีน้อย	สารภีป่า, ปันม้า, ล้าน แดง	<i>Anneslea fragrans</i> Wall.	THEACEAE	ไม้ยืนต้น
356.	สีเสียด	สีเสียดแก่น, สีเสียด หลวง, สีเสียดเหลือง	<i>Acacia catechu</i> (Linn.f.) Willd.	LEGUMINOSAE	ไม้ยืนต้น
357.	เลี้ยวกาหลง	เลี้ยวน้อย	<i>Bauhinia pottsii</i> G>Don var. <i>deciniensis</i> (Craib) K.et S.S. Larsen.	-	ไม้เถา
358.	โสมคน	โสมคน	<i>Talinum paniculatum</i> Gaertn .	PORTULACACEAE	ไม้ล้มลุก
359.	หญ้าเกล็ดหอย	หญ้าเกล็ดหอย	<i>Drymaria diandra</i> Bl .	CARYOPHYLLACEAE	ไม้ล้มลุก

ลำดับ	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อสามัญ/ชื่ออื่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ประเภท
360.	หญ้าขัดใบมน	ขัดมอนน้อย	<i>Sida rhombifolia</i> , Linn.	MALVACEAE	ไม้ล้มลุก
361.	หญ้าขัดใบเลื่อม	ขัดมอนใบยาว	<i>Sida acuta</i> Burm. f.	MALVACEAE	ไม้ล้มลุก
362.	หญ้าข้าวตอก	หญ้าปลวกดิน, ไหวดิน	<i>Plectranthus striatus</i> Benth.	LAMIACEAE	ไม้ล้มลุก
363.	หญ้าข้าวป้าง	ข้าวฟ่างสมุทรโคดม , ข้าวป้างนก , มุทโคดม	<i>Sorghum vulgare</i> Pers.	GRAMINEAE	ไม้ล้มลุก
364.	หญ้าซี่ดู้ด	กระต่ายจาม, หญ้าจาม	<i>Centipeda minima</i> (Linn.) A.Br.et Asch.	ASTERACEAE	ไม้ล้มลุก
365.	หญ้าไซเหา	หญ้าไซเหา	<i>Mollugo pentaphylla</i> Linn.	AIZOACEAE	ไม้ล้มลุก
366.	หญ้าคุมบาง	หญ้าสามคม, หญ้าพุง เม่น	<i>Scleria levis</i> Retz.	CYPERACEAE	ไม้ล้มลุก
367.	หญ้าคอตุง	ข้าวเม่านก	<i>Tadehagi triquetrum</i> DC .	FABACEAE	ไม้ล้มลุก
368.	หญ้าคา	หญ้าคา	<i>Imperata cylindrical</i> Beauw.	GRAMINEAE	ไม้ล้มลุก
369.	หญ้างวงช้างน้อย	หญ้างวงช้าง, ผักแพรว ขาว, หงายงวงช้าง	<i>Heliotropium indicum</i> (Linn.) R.Br.	BORAGINACEAE	ไม้ล้มลุก
370.	หญ้าจียอบ	กระต่ายยอด , ไผ่ยราบ	<i>Biophytum adiantoides</i> .	OXALIDACEAE	ไม้ล้มลุก
371.	หญ้าไซ	หญ้าไซ	<i>Leersia hexandra</i> .	-	ไม้ล้มลุก
372.	หญ้าไซคุมบาง				ไม้ล้มลุก
373.	หญ้าไซแดง				ไม้ล้มลุก
374.	หญ้าดอกปี	หญ้าดอกขาว	<i>Leptochloa chinensis</i> Nees.	GRAMINEAE	ไม้ล้มลุก
375.	หญ้าตดหมา	กระพังโหม , เกาตด หมา	<i>Paedria pilifera</i> Hook . f .	RUBIACEAE	ไม้ล้มลุก
376.	หญ้าตาลทราย				ไม้ล้มลุก
377.	หญ้าตีนนก	สมอตีนนก	<i>Vitex pubescens</i> .		ไม้ล้มลุก
378.	หญ้าตดหมาตดแมว	ขางคันทนา	<i>Desmodiu heterocarpon</i> Linn .	FABACEAE	ไม้ล้มลุก
379.	หญ้าน้ำหมึก	น้ำนมราชสีห์, ผักโขม แดง	<i>Euphorbia hirta</i> Linn.	EUPHORBIACEAE	ไม้ล้มลุก
380.	หญ้าแป้วไห้				ไม้ล้มลุก
381.	หญ้าผมยุ่ง	หญ้าซี่ครอก , หญ้าอีฮู	<i>Urena lobata</i> Linn .	MALBACEAE	ไม้ล้มลุก
382.	หญ้าผากควาย	หญ้าตีนกา, หญ้าปาก ควาย, หญ้าปากคอก	<i>Desmodium obcordatum</i> .	LEGUMIVOSAE	ไม้ล้มลุก
383.	หญ้าแพรก	หญ้าแพรก	<i>Cynodon dactylon</i> Pere .	GRAMINEAE	ไม้ล้มลุก
384.	หญ้าเยี่ยวหมู	เยี่ยวหมู	<i>Adenostemma Lavenia</i> (Linn.) O.Kuntze.	COMPOSITAE	ไม้ล้มลุก
385.	หญ้าลูกข้าว	หญ้าลูกข้าว	<i>Borreria laevicaulis</i> Ridl .	RUBIACEAE	ไม้ล้มลุก
386.	หญ้าสาบเสือ	หญ้าเมืองวาย , หมา หลง, เมืองร้าง	<i>Chromolaend odorata</i> Linn .	ASTERACEAE	ไม้ล้มลุก

ลำดับ	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อสามัญ/ชื่ออื่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ประเภท
387.	หญ้าสามวัน	หญ้านดอกขาว เสือสาม ขา	Vernonia cinerea (Linn.) Less.	ASTERACEAE	ไม้ล้มลุก
388.	หญ้าหนวดแมว	หญ้าหนวดแมว , พยับ เมฆ	Orthosiphon stamineus Benth .	LABIATAE	ไม้ล้มลุก
389.	หญ้าหนอนตาย หยาก	หมอนขาว , ขอบชะ นาง	Stemona tuberosa Lour.	STEMONACEAE	ไม้ล้มลุก
390.	หญ้าหัวแมงฮุน	กรตน้ำ	Scoparia dulcis Linn.	SCROPHULARIACEAE	ไม้ล้มลุก
391.	หญ้าเหลียม	แมลงหวี่,เทียนป่า, นางจ้าวโคก	Exacum tetragonum Roxb.	GENTIANACEAE	ไม้ล้มลุก
392.	หญ้าหัวหมู	หญ้าขนหมู	Cyperus rotundus Linn .	CYPERACEAE	ไม้ล้มลุก
393.	หญ้าเอ็นยึด	ผักกาดน้ำ , หมอน้อย	Micromelum minutm Forst . f	RUTACEAE	ไม้ล้มลุก
394.	หนาดคำ	หนาดทอง,เกียงพาช้าง	Inuld cappa DC .	ASTERACEAE	ไม้ล้มลุก
395.	หนาดเงิน	หนาดเงิน			ไม้ล้มลุก
396.	หนาดหลวง	หนาดใหญ่ , หนาด บ้าน,คำพอง,พิมเสน, หนาด	Blumea balsamifera Linn .	COMPOSITAE	ไม้ล้มลุก
397.	หนามจี	คนทา,สีพัน,จี,จี,สี	Harrisonia perforata ,Merr .	SIMAROUBACEAE	ไม้พุ่ม
398.	หม่อน	หม่อน	Morus alba Linn .	MORACEAE	ไม้พุ่ม
399.	หมากขี้กาแดง	ขี้กา,มะกาแดง,ขี้กาน้อย	Trichosanthes bracteata Lam.	CUCURBITACEAE	ไม้เถา
400.	หมากเดือยหิน	หมากเดือย, เดือยหิน	Croix lacryma, Jobi.	GRAMINEAE	ไม้ล้มลุก
401.	หมาเหยือก	หมามูย	Mucuna pruriens (Linn .) DC.forma pruriens.	FABACEAE	ไม้ล้มลุก
402.	หมีเหม็น	หมีเหม็น, ยูปเหยา, อี เหม็น	Litsaea sebifera, Pers.	LAURACEAE	ไม้ยืนต้น
403.	ห่อข้าวยายบา	ห่อผ้าสีดำ	Platynerium coronarium (Koen.) Desv.	POLYPODIACEAE	เฟิร์น
404.	หอมไก่	กระดุกไก่,เกดเมือง, ฝอยปลา	Chloranthus erectus (Buch.- Ham) Verdc .	CHLORANTHACEAE	ไม้พุ่ม
405.	หอมด่วน	สระแห่น,หอมเดือน	Mentha cordifolia opiz.	LABIATAE	ไม้ล้มลุก
406.	หอมด่วนหลวง	หูเสือ	Coleus amboinicus Lour .	LABIATAE	ไม้ล้มลุก
407.	หอมนวล	ลำด่วน	Melodorum fruticosum Lour.	ANNONACEAE	ไม้ยืนต้น
408.	หอมป้อมเปื้อ	ผักชีฝรั่ง	Eryngium foetidum Linn .	UMBELLIFERAE	ไม้ล้มลุก
409.	หางหงษ์	พุทธรักษา,พุทธรักษา, ชุมบาห้อย	Hibiscus schiaopetalus.	MALVACEAE	ไม้พุ่ม

ลำดับ	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อสามัญ/ชื่ออื่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ประเภท
410.	ห่าน	ตำแย	<i>Acalypha indica</i> Linn .	EUPHORBIACEAE	ไม้ล้มลุก
411.	หำพะยาว	อัญชันป่า, เอื้องชันป่า	<i>Clitoria macrophylla</i> Wall.	FABACEAE	ไม้เลื้อย
412.	หิงนก	มะหิงดง	<i>Crotalaria bracteata</i> Roxb.ex.DC.	FABACEAE	ไม้ล้มลุก
413.	หิงเม่นน้อย	หิงห้อย	<i>Crotalaria alata</i> Buch._Ham ex D.Don	FABACEAE	ไม้ล้มลุก
414.	หิงหาย	หิงเม่น	<i>Crotalaria ballida</i> Ait..	FABACEAE	ไม้ล้มลุก
415.	เหงือกปลาหมอ	เหงือกปลาหมอ,จะเกรี	<i>Acanthus ebracteatus</i> .	ACANTHACEAE	ไม้พุ่ม
416.	เหงือกปลาหมอป่า	ผักกาดโคก	<i>Blumeopsis flava</i> (DC.) Gagnep.	ASTERACEAE	ไม้ล้มลุก
417.	เห็ดขอนขาว	เห็ดขอนขาว,เห็ดมัน, เห็ดมะม่วงมัน	-	-	
418.	เห็ดลม	เห็ดกระด้าง,เห็ดขอน, เห็ดบด	-	-	
419.	เห็ดห้า	เห็ดตับเต่า	<i>Thaeogyroporus</i> <i>porentosus</i> .Me.Nabb.	BOLETACEAE	
420.	เห็ดหนู	เห็ดหูลี้	<i>Auricularia auricularis</i> .	AURICULARIACEAE	
421.	เหมีดเมียง				ไม้ยืนต้น
422.	เหมีดหมาก				ไม้ยืนต้น
423.	เหมีดอูน				ไม้ยืนต้น
424.	เหล็มนกได้	ปิ่นนกได้, เหล็นม่าย, เล็บนางม่าย	<i>Bidens bipinnata</i> Linn .	COMPOSITAE	ไม้ล้มลุก
425.	แหนเครือ	ขมิ้นฤๅษี , ขมิ้นเครือ	<i>Combretum extensum</i> , Roxb.	COMBRETACEAE	ไม้เถา
426.	แหนต้น	สมอพิเภก, กทมมาก แหน	<i>Terminalia belerica</i> Roxb .	COMBRETACEAE	ไม้ยืนต้น
427.	แห่พันชั้น	แห่พันชั้น , ตุงลอ	<i>Dumasia leiocarpa</i> Benth.	FABACEAE	ไม้ล้มลุก
428.	อ้อยดำ	อ้อยดำ	<i>Saccharum officinarum</i> Linn	GRAMINEAE	ไม้ล้มลุก
429.	อ้อยแสนสวน	เครือเขาขมหลวง, ชะเอม , ส้มป่อยหวาน	<i>Myriopteron</i> <i>extensum</i> ,K.Schum.	ASCLEPIADACEAE	ไม้ยืนต้น
430.	อาวขาว	อาว , กระเจียวขาว	<i>Cureuma parviflora</i> Wall.	ZINGIBERACEAE	ไม้ล้มลุก
431.	โองนก	ยาแก้,มะคำไก่,หมาก ค้อ			ไม้ยืนต้น
432.	เอ็นอ้าน้อย	อ้าน้อย,หญ้าพลองขน	<i>Osbeckia chinensis</i> Linn.	MELASTOMACEAE	ไม้ล้มลุก
433.	เอื้องหมายนา	เอื้องหมายนา	<i>Coutus specious</i> Smith .	CROSTACEAE	ไม้ล้มลุก

ลำดับ	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อสามัญ/ชื่ออื่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ประเภท
434.	ฮ่อม	คราม , ฮ่อมเมือง	Baphicacanthus cusia (Nees) Bremek	ACANTHACEAE	ไม้พุ่ม
435.	ฮ่อมเกี้ยว	กะเม็งตัวเมีย, หน้าลับ	Ecilipta prostrata Linn .	COMPOSITAE	ไม้ล้มลุก
436.	ฮ่อมเกี้ยวคำ	กะเม็งตัวผู้	Wedelia chinensis	COMPOSITAE	ไม้ล้มลุก
437.	ฮ่อสะพายควาย	ชันทองพญาบาท , คล้องแม่ควาย	Gelonium multiflorum Juss.	EUPHORBIACEAE	ไม้ยืนต้น
438.	ฮางคาว	ว่านน้ำ	Acorus calamus Linn.	ARACEAE	ไม้ลงหัว
439.	ฮางจ่าง	เครือสามเอ็น , รวงเย็น	Milletia kityana , Craib	LEGUMINOSAE	ไม้เถา
440.	ไฮลิ้นหมา	ไทรย้อย	Ficus benjamian	MORACEAE	ไม้ยืนต้น

ภาพความสมบูรณ์ของพันธุ์พืชบริเวณม่อนยา
วัดม่อนดอนแก้ว ต.โรงช้าง อ.ป่าแดด

การชาวบ้านเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนิน
กิจกรรมโครงการต่างๆ

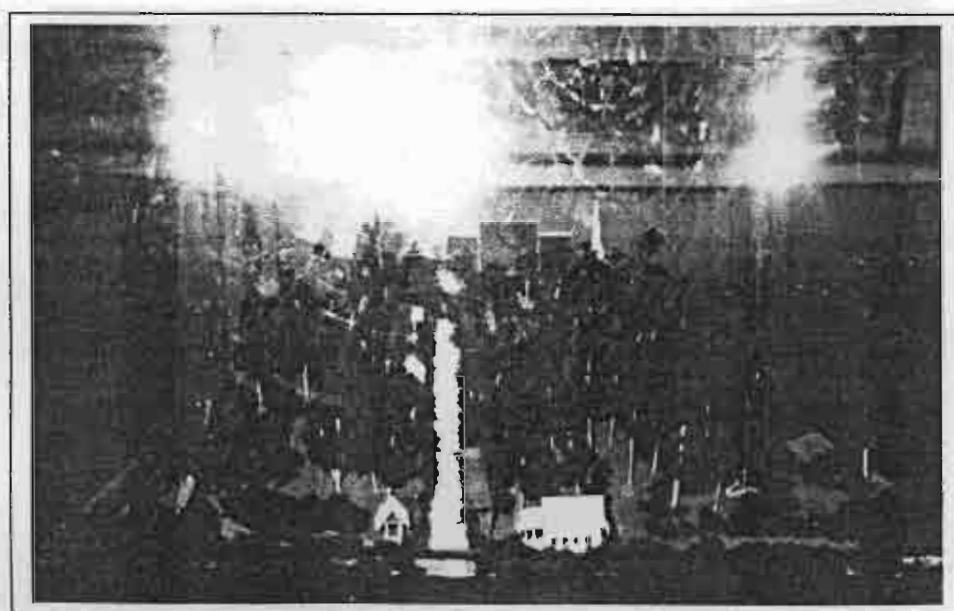
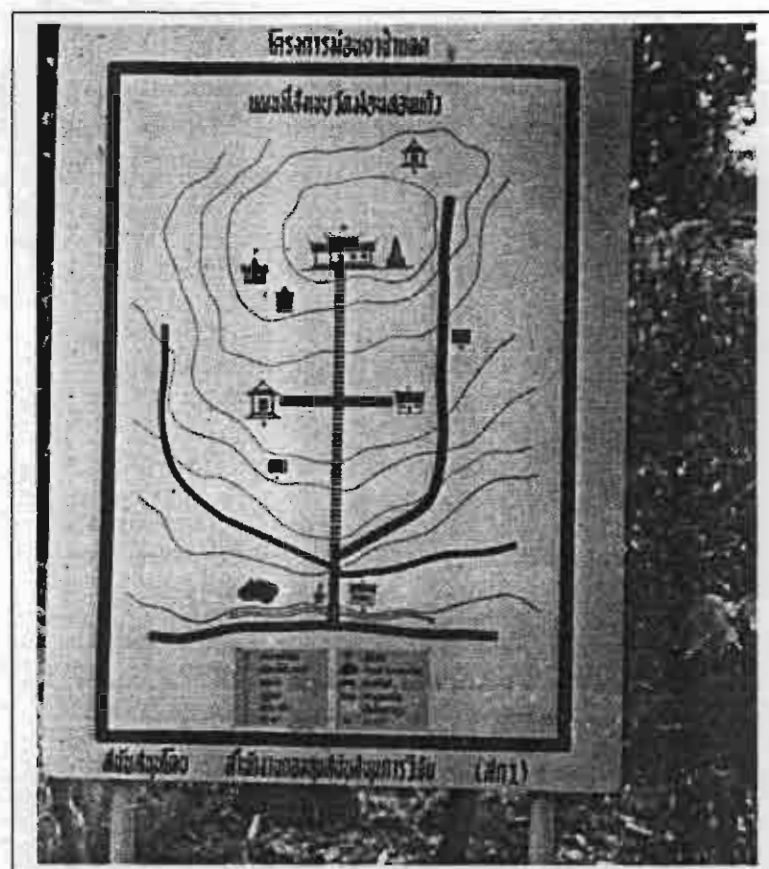
การนำนักเรียนศึกษาความรู้ด้านสมุนไพร
ในแหล่งเรียนรู้โดยตรง เพื่อปลูกฝังและสร้างเสริม
ให้เยาวชนในท้องถิ่นเกิดความภาคภูมิใจใน
ภูมิปัญญาที่บรรพบุรุษได้สร้างสมไว้ให้

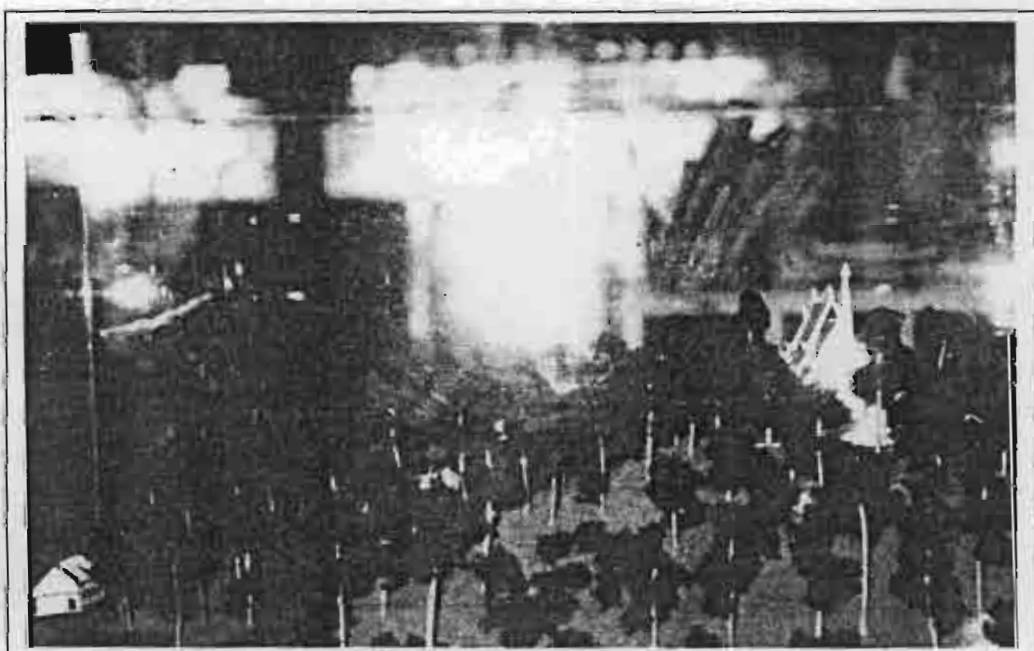
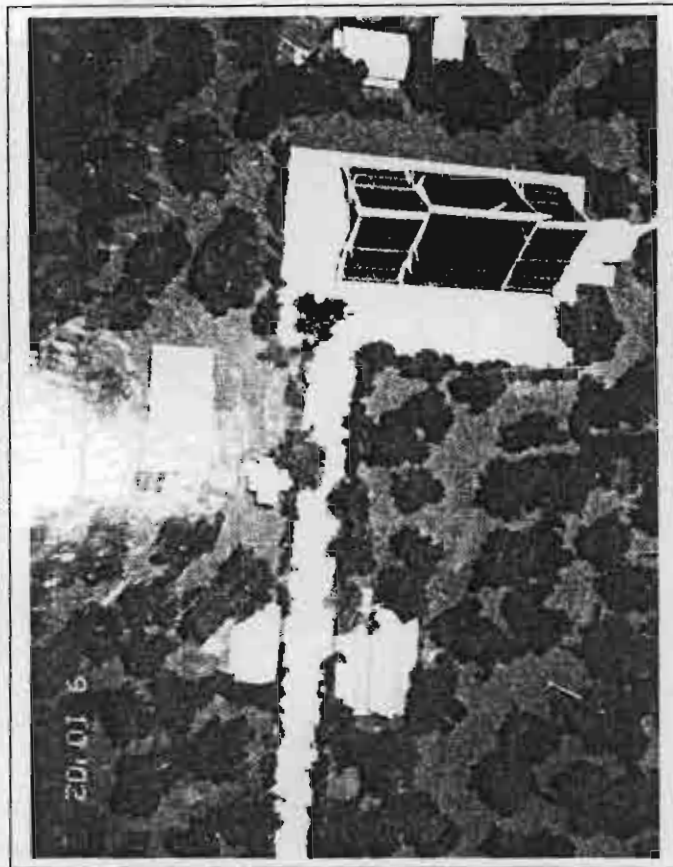
การพูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็น
และประสบการณ์

ภาพกิจกรรมส่วนหนึ่งของโครงการ “ม่อนยาป่าแดด”

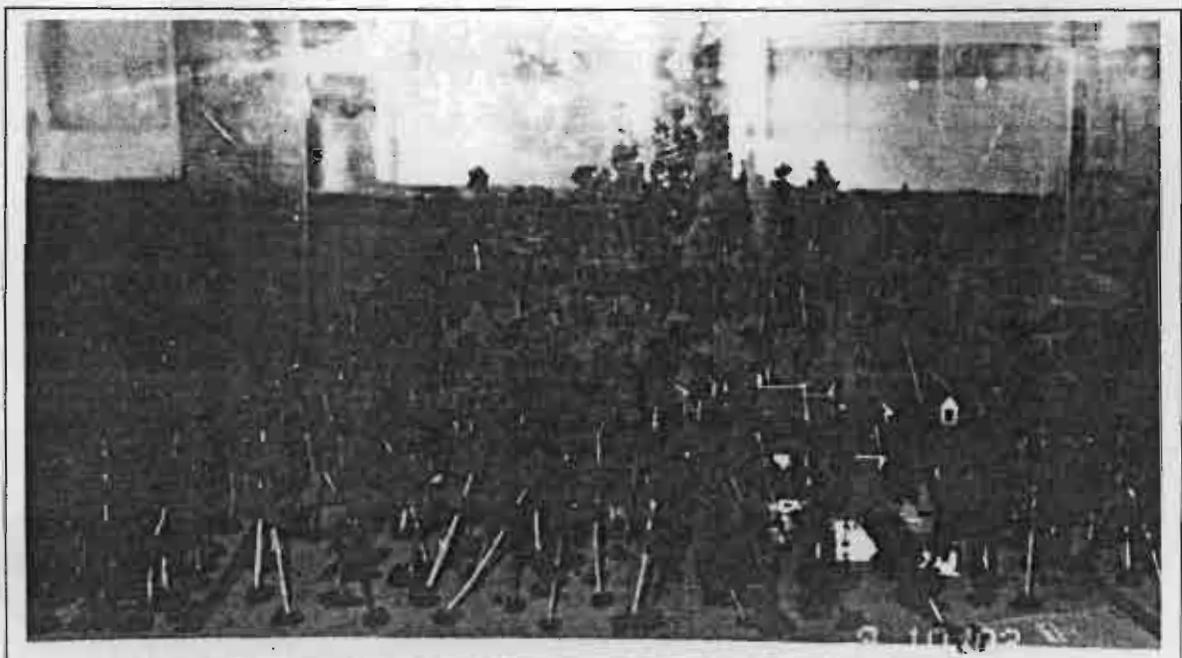
ภาพแผนผังและแบบจำลองม่อนยาวัตม่อนดอนแก้ว

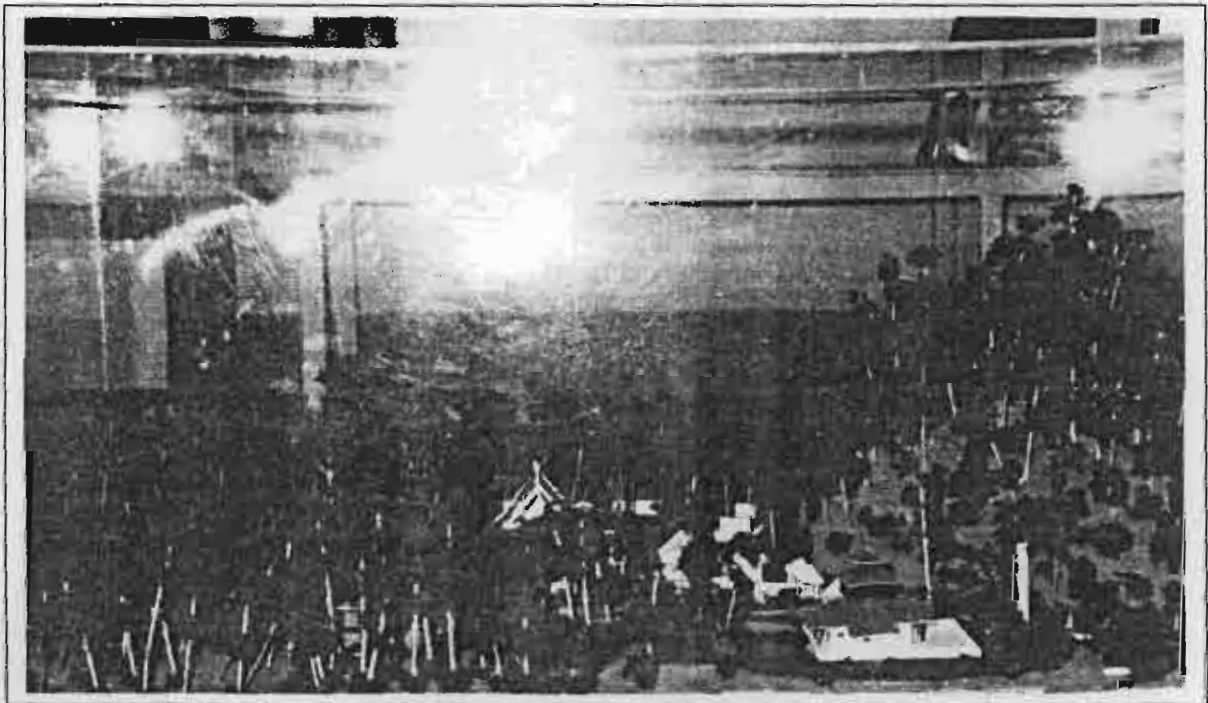
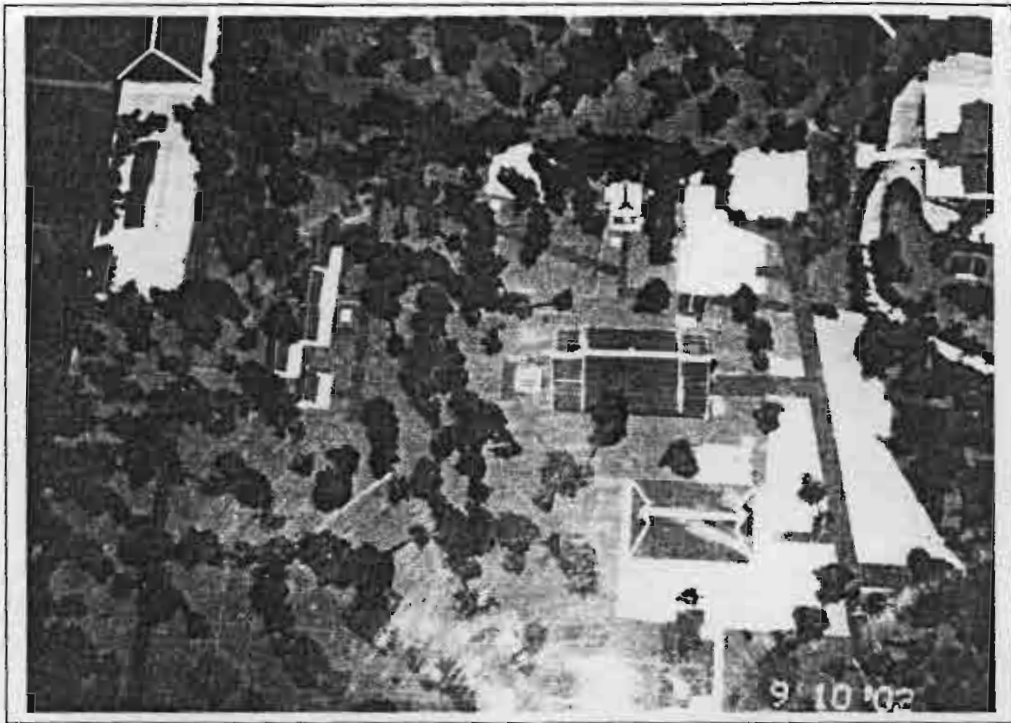
แบบจำลองอีกมุมหนึ่งของม่อนย่าวัดดอนแก้ว

ภาพแผนผังและแบบจำลองม่อนยาวัตถ้ำผาจุย

แบบจำลองอีกมุมหนึ่งของม่อนยาวัตถ้ำผาจุย

การจัดทำตัวอย่างพืชสมุนไพรเป็นกิจกรรมหนึ่งของโครงการม่อนยาป่าแดด

